

**Man stikker bare hånden ned i vannet og griper dem over ryggen, en etter en, og putter dem i en sekk (Astrid Lindgren)**

**Om grunneieres rett til å fange kreps i 1960 årene**



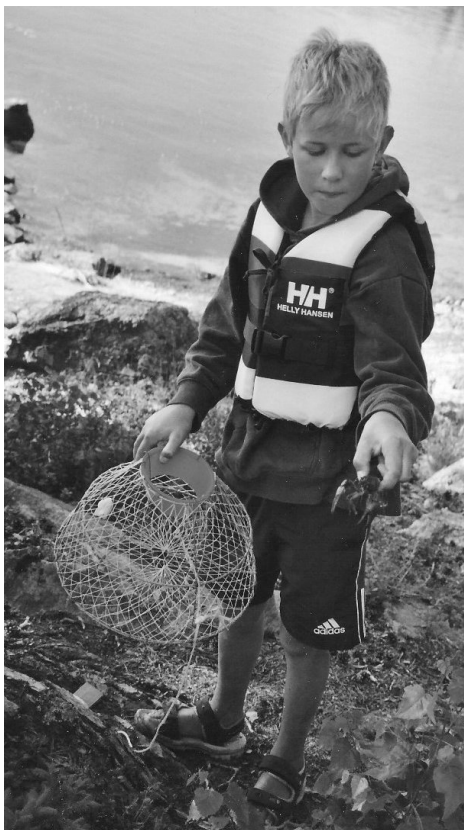
(Foto: Per Erik Nilsen)

Masteroppgave i kulturhistorie, høsten 2005 ved Institutt for kulturstudier og orientalske språk, Universitetet i Oslo

Av Grethe Marie Toverud Rønning

## Forord

Krepsingens storhetstid i Aurskog hører den nære fortiden til, likevel er det mange yngre innbyggere, der i blant meg, som er ukjent med denne delen av historien. Begge foreldrene mine er fra Aurskog og jeg er oppvokst der. Vi hadde imidlertid ikke krepsrett og dermed ingen erfaringer med hvordan dette foregikk. For noen år siden ble en slektning eier av et krepseland. Sammen med ham skulle familien og jeg teste krepselykken. Vi visste at fangsten ville bli mager fordi krepsbestanden er svært liten. Resultatet etter at vi hadde lagt ut og vekja 10 kuper var 1 kreps på under minstemålet. Den fotograferte vi og kastet uti igjen. Fordi vi manglet kunnskap og erfaring med hvordan dette skulle gjøres, ble jeg nysgjerrig på å finne ut mer om krepsfisket og den kulturhistoriske konteksten det er en del av. Nå foreligger resultatet. Det har vært en morsom og inspirerende prosess som nok utviklet seg i en litt annen retning enn jeg opprinnelig hadde tenkt. Takk til Inger-Johanne Lyngø for at du ledet meg over på et annet spor. Jeg har også hatt en utrolig tålmodig og forståelsesfull familie i denne tiden. En spesiell takk til Harald, Ole-Albert, Thorstein og Ingeborg.



Krepsefiske i Setten 8. august 2003  
Ole- Albert med den enslige krepsen.  
Redskapet er en kupe eller natthåv  
(Foto: Berit Rønning)

# Innholdsfortegnelse

<b>KAP 1: INNLEDNING</b> .....	<b>1</b>
<i>Astacus astacus - edelkreps</i> .....	1
<i>Retten til å fiske - retten til å krepse</i> .....	2
<i>Problemstilling</i> .....	4
<i>Et historisk blikk på krepsefangsten generelt og i Aurskog spesielt</i> .....	5
<i>Landbruket strukturrasjonaliseres – krepsefisket intensiveres</i> .....	7
<i>Elgjakt i Aurskog</i> .....	9
<i>Faghistorisk inspirasjon</i> .....	10
<i>Faghistorisk forankring</i> .....	11
<i>Oppgavens videre gang</i> .....	13
<b>KAP 2 TEORIER, KILDER OG METODE</b> .....	<b>16</b>
<i>Ritualer</i> .....	16
<i>Identitet</i> .....	19
<b>KILDESKAPING</b> .....	20
<i>Intervjuene</i> .....	20
<i>Etikk</i> .....	22
<i>Andre kilder</i> .....	23
<b>ET KRITISK BLIKK PÅ INFORMANTENE, HVA DE HUSKER OG HVORDAN DE FORMIDLER DET</b> .....	23
<i>Å forske på sambygdinge – den vanskelige nærheten</i> .....	23
<i>Flest grunneiere som informanter – hva med ”de andre”</i> .....	24
<i>Minner som kilder</i> .....	25
<b>KAP 3 KREPSINGA VAR ÅRETS ”KLOU” – EN NY SESONG</b> .....	<b>27</b>
<i>Åtet</i> .....	27
<i>Natten til 7. august</i> .....	29
<i>I forberedelsene ligger forventningene og markeringene</i> .....	30
<i>Man måtte vekja for å følge med</i> .....	31
<i>Den skal tidlig krøkes som god krepser skal bli</i> .....	34
<i>Et ritual som skapte tid og årstid</i> .....	36
<i>Høytid preget krepsevinga</i> .....	40
<i>Ny og gammel tid møtes – eiendomsretten skal hevdes</i> .....	41
<b>KAP 4 EN EKSKLUSIV, MEN KONTROLLERT RESSURS</b> .....	<b>44</b>
<i>Familie og slekt</i> .....	44
<i>Fortjeneste viktigere enn inkludering</i> .....	49
<i>Arv av rettigheter, tradisjoner og holdninger</i> .....	50
<i>Gårdskaren og kammeraten</i> .....	52
<i>Krepsevinga brukt som gave</i> .....	56
<i>Krepsevinga var gjevere enn jakt</i> .....	58
<i>Identiteten bekrefte i møte med andre</i> .....	60
<b>KREPSELAGET – EN FEST I KREPSENS TEGN</b> .....	63
<i>En herlig fest for alle aldre</i> .....	63
<i>Krepsefest som vennefest</i> .....	64
<i>Krepselaget - et kollektivt ritual og et måltid som forener</i> .....	67
<i>Ingen krepse – ingen fest</i> .....	71
<b>KAP 5 ALL KREPSING ER STRENGT FORBUDT</b> .....	<b>74</b>
<i>Forsvar og krig mot Lørenskoginger og andre tjuvkrepser</i> .....	75
<i>Lørenskog – rykter og stereotyper</i> .....	78
<i>Med lys og lykt ble tjuvkrepserne oppsporet</i> .....	80
<i>En urolig tid for lensmannen – oppdagelser og anmeldelser</i> .....	82
<i>Plassering av grensesteinene - det trygge og det ukjente</i> .....	83
<b>KAP 6. SALG TIL OPPKJØPER – IKKE TIL PRIVATE</b> .....	<b>88</b>
<i>Krepsevinga med lastebil og moped til Oslo for kontant betaling</i> .....	88
<i>Oppkjøperen ga lett avsetning og rask inntekt</i> .....	89
<i>Det lille ekstra ga handlefrihet</i> .....	91

<i>Krepsen kunne kjøpes – men ikke hos grunneierne .....</i>	<i>95</i>
<b>KONKLUSJON.....</b>	<b>98</b>
<b>SAMMENDRAG.....</b>	<b>100</b>
<b>LITTERATURLISTE .....</b>	<b>101</b>
<b>KILDER.....</b>	<b>105</b>

## Kap 1: Innledning

### Astacus astacus - edelkreps

Det finnes mange arter av krepsedyr i verden. Så langt tilbake som i antikken, var krepsen godt kjent, og i Babylon og Egypt fikk den en sentral plass i astronomien. I boken *Jakt og fiske i Norden* fra 1961 skriver Ferdinand Aars at på babyloniernes himmelkart ble krepsen plassert der hvor solen er i ferd med å gå ned, og det er fra denne tiden krepsen ble et stjernebilde. Krepsen var også avbildet på mynter og smykker. På begynnelsen av 1300-tallet opplyser Aars at en Konrad von Megenburg ga ut et skrift der han omtaler krepsen som en skapning med hard rygg akkurat som krokodillene, med bein og armer, men med klør i stedet for hender (Aars1961:453). I *Svenska vanor och ovanor* hevder Anders Salomonsen at den må ha framstått som et noe mystisk vesen fordi den verken var fugl eller fisk, kryper baklengs på elvebunnen, er i aktivitet om natten og skifter farge når den kokes (Salomonsen1991:36).

Edelkreps (*Astacus astacus*), i oppgaven bare kalt kreps, har antagelig levd og formert seg her i landet i flere hundre år. Krepsen er den eneste arten av ferskvannskreps i Norge og har sin hovedutbredelse i Østfold, Akershus, søndre del av fylkene Oppland, Hedemark og Buskerud, og i nordre del av Vestfold. Etter all sannsynlighet er den satt ut i elver og sjøer. Noe som vel betyr at den er innført til landet, og til lokale områder i Norge av personer som verdsatte krepsens kvaliteter som mat, delikatess og fødevarer. Det er imidlertid større usikkerhet knyttet til hvem som faktisk sto for dette. Både munkene, pilegrimer og prester må dele på ansvaret ser det ut til.

I norsk litteratur finner vi en omtale av krepsen først i 1775. Da forteller gransokningen, justisråd Christofer Hammer (1720-1804) at på Hadeland finnes det ferskvannskrabber eller "elvekrabber" (Refsum1953:232). I Aurskog var det visstnok presten Johan Bjerk (1757 – 1840) som satte ut kreps i vassdragene. Han var prest her i perioden 1793 til 1806 (Heyerdal, 1882:79)

Etter hvert som folk ble vant til å spise kreps, fikk de også preferanser for hvordan den skulle tilberedes og serveres. I Norden har krepsen aldri vært hverdagsmat, men blitt tilberedt som festmat. På 1600-1700 tallet var den mye brukt ved det svenske hoffet og blant aristokratiet (Salomonsen 1991:35). Da i en slags foredlet form der den var ingrediensen i en rett, pillet ren for skall og innmat. Den ble med andre ord ikke servert hel og nykøkt med skallet på. Kreps

som fingermat ble første vanlig blant borgerskapet på slutten av 1800-tallet. Presentasjonen og serveringen av kreps er ikke ulik måten man serverer hummer på. Men mens hummeren som oftest er delt på langs, slik at man kan bruke bestikk å spise med, ble krepsen lagt hel på fatet. I trilogien *Lillelord* har Johan Borgen en refleksjon rundt krepsespising. Handlingen utspiller seg i mellomkrigstiden og flere unge menn, som forfatteren kaller de ”nye rike”, hadde inntatt borgerskapets arenaer i hovedstaden. De hadde også overtatt overklassens matvaner, uten å beherske dette helt:

Det var en lidelse å se disse nouveaux riches behandle de røde skalldyr – som om de skammet seg for å ta dem i hendene, efter å ha kastet forsiktige sideblikk på hvordan de andre gjorde det. Siden unnlot de med flid å granske det indre av skjoldet, det som skjulte det delikate lag av fettlignende eggehvitestoffer, lot enn videre det velsmakende midtpartiet vandre direkte til skallene, mens de til slutt tok halene i gapet med gørrstreng og det hele (Borgen 1957:10)

Som sitatet over viser, var det mange hemninger som måtte kastes over bord for å kunne spise og nyte et krepsemåltid. Oppførsel som ellers var uhørt, ble nødvendig for å få i seg maten, så som å spise med fingrene, suge og slurpe. På den annen side viste dette at man behersket ulike omgangsformer og oppførsel etter hva omstendighetene krevde. Johan Borgens ” nouveaux riches” var kanskje ikke helt utlært i rollen som overklasse. De behersket i hvert fall ikke kunsten å spise og muligens nyte et krepsemåltid.

## **Retten til å fiske - retten til å krepse**

Fiskerett, retten til å fiske i eget vann har alltid vært en viktig verdi. I boken *Rettigheter i utmark*, gjør Cæcilie Stang rede for hvordan forvaltningen av utmarka har vært praktisert og regulert. Når det gjelder fiske sier hun at fiskeretten tidlig ble fastslått som enerett for grunneieren (Stang 2004:29). Dette ble først presisert i Gulatingsloven og senere i Landsloven. Det er spesielt laksefisket som blir nevnt, fordi dette var et fiske med stor verdi, både som matressurs og handelsvare.

I Aurskog er det mange tjern og innsjøer. Mulighetene for å fiske har derfor alltid vært til stede. I boken *De gamle bygger: Indre Akershus i ord og bilder* av Asbjørn Fossen, skriver forfatteren at det ble fanget store mengder fisk i Aurskog, mest gjedde og abbor (Fossen 2004:63). Noen allemannsrett har det imidlertid ikke vært snakk om. Grunneier måtte godkjenne bruk av garn og stående redskap, så som ruser og katisser. De som ikke er grunneiere har imidlertid i mange år hatt mulighet til å betale fisketrygd og løse fiskekort. Dette gir rett til å drive innlandsfiske med stang, men ikke til å legge ut garn. Det er opp til

grunneier om han ønsker å være med i fiskekortordningen. Garnfiske er i hovedsak forbeholdt grunneier<sup>1</sup>.

På samme måte som for fiske, henger også retten til å krepse sammen med eiendomsretten til elver og vann. I en brosjyre fra Direktoratet for naturforvaltning og Statens dyrehelsetilsyn står det at retten til å krepse tilhører fiskerettshaver (Kreps og krepsing2002). I praktiseringen av loven om fiskerett ser det ut til at krepsen fikk samme juridiske posisjon som laksen. Fra tidlig på 1900-tallet har det vært viktig for grunneierne å ”hevde krepsretten sin”. Fordi tilgjengeligheten ble begrenset var det mange som krepset ulovlig.

Krepsen var lett omsettelig og prisene høye. Den var derfor en verdifull råvare for grunneierne. På 1960-tallet økte etterspørsel etter kreps, noe som hadde innflytelse på eiernes egen verdivurdering av krepsretten. Dette kan i seg selv være en forklaring på at prinsippet om grunneierretten ble hevdet så pass sterkt. Opp i gjennom historien har det vist seg at de med rettigheter til økonomisk verdifulle naturressurser, har brukt denne muligheten til å hevde makt og myndighet. I kraft av sin eksklusivitet var krepsen derfor mer enn en råvare. Den fungerte også som en markering av posisjon, og var dermed en distinksjonsmarkør.

I 1960 årene var Aurskog som Østlandet for øvrig, preget av en omfattende og statlig styrt strukturrasjonalisering i landbruket<sup>2</sup>. Karakteristisk for dette området, er at det ble mindre og mindre husdyrhold til fordel for mer kornproduksjon. Jordbruket ble spesialisert, færre mennesker trengtes i gårdsarbeidet og bygda forandret uttrykk, sosialt, kulturelt og visuelt. Folk flyttet for å ta seg arbeid i byer og tettsteder eller de begynte å pendle. Foreldregenerasjonens kunnskaper og ferdigheter var ikke lenger like viktig og nødvendig. Men fremdeles fantes det læringsarenaer hjemme på gården. Krepsinga var en slik arena.

I perioden 1971-74 rammet krepsepesten grensevassdragene for første gang. Den slo til igjen på nytt på 1980-tallet. Samtidig ble det flere og flere mink rundt de største innsjøene. Mink er store krepsespisere og sammen med pesten gjorde de sitt for å redusere bestanden kraftig. Dette innebar slutten på krepsefiske i Aurskog og dermed også alle de handlingsmønstre som knyttet seg til denne lille, utsøkte og utvalgte ressursen.

---

<sup>1</sup> Opplysninger gitt av Aurskog-Høland Jeger og Fiskerforening 08.12.04.

<sup>2</sup> Føringerne for dette ble lagt i Stortingsmelding 60 (1955).

Det er ikke tidligere gjort noen kulturhistoriske analyser i forhold til betydningen av krepsefiske. Målet mitt er derfor å se nærmere på nettopp dette, i hovedsak tidsbegrenset til 1960 – tallet.

## **Problemstilling**

Med grunneierretten som tema og ritualteorier som analytisk perspektiv vil jeg løfte fram noe av den samhandlingen som fant sted i Aurskog i 1960 årene. Dette var altså et tiår der landbruket i Aurskog gjennomgikk store omstruktureringer, fra arbeidsintensivt til mekanisert, fra kjøtt og melkeproduksjon til korndyrking. Det kan se ut til at krepsefisket fikk økt betydning nettopp i denne perioden og dette ønsker jeg å se nærmere på. Selv om 1960-årene er mest sentrale i oppgaven, trekkes tidsperspektivet enkelte ganger over på 1970-tallet. Dette henger sammen med at krepsefisket varte fram til slutten av 1970-årene. Målet med oppgaven er å se hvilken kulturell kontekst krepsereppen fungerte innenfor, hvilken plass krepsing hadde i bygda, i familien og på bruket.

Jeg tar for meg hele prosessen rundt krepsefisket, fra ”jord til bord”, det vil si fra fangst til selskap. For å finne fram til den betydningen grunneierretten hadde, er det nødvendig å se forberedelsene til krepsesesongen og praktiseringen av krepsereppen i en sammenheng. Verdien av det å eie krepseland ble synlig i forberedelsene og tydeliggjort i selve gjennomføringen. Krepsing var en aktivitet som barna tok del i og ble sosialisert inn i, for siden å stå ansvarlig for. I denne oppgaven vil jeg se på hvilken rolle krepsinga spilte som sosialiseringfaktor.

Tilgangen til kreps var begrenset. Det var grunneierne som administrerte krepsefisket og som inviterte deltakere med, også på krepselagene. Dersom grunneierne involverte andre enn ektefelle og barn, vil jeg undersøke hvem dette var og hvorfor nettopp disse ble foretrukket. Da krepsen forsvant ble det også slutt på krepselagene. Jeg skal ta for meg hvordan dette kunne henge sammen og kan forstås.

Grunneierretten ble utfordret og neglisjert. Tjuvkrepsing var et utbredt fenomen og en del av de handlinger og hendinger som forekom i krepsetida. Dette påvirket behovet for ulike grensemarkeringer. At sambygdinger tjuvkrepsset dysses ned, isteden trekkes Lørenskoginger fram som de store tjuvkrepserne. Dette kan forklares, men det er også viktig å se de kulturelle sammenhengene som bidro til at innbyggerne i en kommune ble stigmatisert på denne måten.



Mange solgte kreps, og flere grunneiere lot barna drive kommersiell krepsing. Det ble ikke solgt direkte til privatpersoner, men til en oppkjøper. Oppkjøperen hadde derfor en sentral rolle. Jeg skal ta for meg hvordan dette salget foregikk, og se nærmere på bruken av inntektene fra krepsinga. Tolkningen jeg gjør er både knyttet til framveksten av forbrukersamfunnet, og til grunneiernes posisjon i lokalmiljøet.

Hver for seg kan de enkelte handlingene og prosessene virke uvesentlige. Sett i en helhet viser de tydelig hvilken rolle krepsereetten spilte, og hvilken plass den hadde i bygda. Ved å trekke fram det rituelle i dette, ønsker jeg å få fram at forvaltningen av grunneierretten innvirket på samhandlingen i lokalsamfunnet. Ritualer har mange funksjoner. De kan blant annet si mye om handlingers sosiale og kulturelle betydning. Ritualer kan også praktiseres for å opprettholde orden og for å ivareta sosiale hierarkier. Brukt på denne måten bidrar de til å definere hvem som er innenfor og hvem som er utenfor det sosiale og kulturelle fellesskapet. I denne oppgaven ser jeg nærmere på hvordan ritualene knyttet til krepsinga kommuniserte med lokalmiljøet. Det er imidlertid viktig å understreke at dette er én måte å vurdere å analysere krepsekulturen på.

### **Et historisk blikk på krepsefangsten generelt og i Aurskog spesielt**

Krepsen er praktisk talt ikke omtalt i eldre lokal litteratur. I Aurskog må den derfor i lang tid ha spilt en helt ubetydelig rolle, og kan ikke ha vært særlig ansett blant bønder og det som historisk ble beskrevet som allmuen. Helge Refsum skriver at ”Både i Sverige og Norge synes de brede lag av folket - det de gjerne kalte allmuen - å ha hatt lite til overs for krepsen” (Refsum1953:229). Dette kan skyldes mange forhold, men først og fremst at kreps ikke hadde så stor metningsverdi. Det krevde også en del arbeid for å sikre seg stort nok utbytte, og dette gjorde nok sitt til at kreps ikke var særlig verdsatt som mat i bondesamfunnet. Mange vurderte krepsefisket som en ulønnsom bruk av tid og arbeidskraft (Salomonsen1991:42). I artikkelen ”Kreps og krepsing” refererer Refsum til en husmann på Romerike som ble spurt om han likte kreps. Denne er sitert slik: ”Ja, når je har god tid og godt brennevin” (Refsum 1953:229). Dette svaret antyder vel at kreps som mat forekom heller sjelden for denne mannen, og antagelig for flere både i hans generasjon, og hans sosiale og kulturelle situasjon. Slik han uttaler seg var krepsespising avhengig av to andre viktige faktorer, tid og brennevin. Brennevinet var viktigst, og kreps var mer et tilbehør til alkoholen.

Det kan tyde på at krepsefiske var en ungdomsaktivitet. I *Ord og Sed* 107 fra 1944 sier folkeminnenemndas informant, Langsæther at han var med å fange kreps i 1870 årene og at krepsefangst særlig var en inntektskilde for en del ungdom. På slutten av 1800-tallet var antagelig kreps en ressurs som ble høstet av de unge på bruket, ikke av grunneieren selv. Borgerskapet hadde begynt å spise kreps, derfor var det etterspørsel etter kreps, noe som også ga inntekter.

Utover på 1900-tallet ble smaken og preferansene for kreps stadig mer allment etablert. Den økte etterspørselen etter kreps, særlig fra folk i byene, gjorde grunneierne oppmerksomme på at de rådde over eksklusive rettigheter, til en vare som kunne omsettes på et marked. I tillegg til økt salg må det også ha pirret nysgjerrigheten og bidratt til at det ble mer vanlig også for grunneierne å spise kreps, ikke bare fange og selge. Økt etterspørsel ga også inntektsmuligheter, men dette avhang av kommunikasjons- og distribusjonskanaler og kontakt med butikker og restauranter.

Helt på slutten av 1800-tallet ble Urskog-Hølandsbanen åpnet (Lillevolden 1968:354)<sup>3</sup>. Den gjorde blant annet kommunikasjonen til Oslo enklere. Ikke lenge etter begynte bønder å sende melk til hovedstaden. Dette åpnet også en praksis for å frakte ferskvarer med tog til videre distribusjon i et større marked. Kreps ble sendt levende med "Tertitten" i kasser eller sekker for salg i Kristiania.

En annen viktig faktor når det gjaldt endringen i synet på krepsen, var forholdene i Sverige. I løpet av 1900-tallet utviklet alle sosiale lag i Sverige en enorm interesse for kreps og krepselag. På 1950-60 tallet sier Salomonsen at dette var så etablert og sosialt utbredt at det ikke lot seg legge ned (Salomonsen 1991:51). Krepsen ble en institusjon i kraft av et eget krepsemåltid, den så kalte "kräftskivan". På midten av 1900-tallet bredte krepsepesten seg raskt i svenske vassdrag og utryddet til slutt krepsen. "Kräftskivan" hadde imidlertid institusjonalisert seg. Det ble nødvendig å importere kreps for å kunne opprettholde denne skikken. Refsum skriver at den norske krepsen sto høyt i kurs i Sverige, og at restauranter i Stockholm også serverte den som Hølands- og Romerikskreps (Refsum1953:236). Deler av denne importen kom både fra Aurskog og Høland. Grunneiere i Aurskog ble, via oppkjøperen

---

<sup>3</sup> En tertiarjernbane som gikk mellom Sørumsand og Skullerud, nedlagt i 1960. Den fikk kallenavnet Tertitten. Er nå museumsjernbane.

leverandører både til den norske hovedstaden og til det svenske markedet, hovedsakelig i Stockholm.

### **Landbruket strukturrasjonaliseres – krepsefisket intensiveres**

Aurskog er ei Romeriksbygd geografisk plassert øst for Oslo mot svenskegrensen. Fram til 1966 har Aurskog både vært egen kommune og sammenslått med Blaker i Sørum. I 1966 ble Aurskog, Setskog, Nordre- og Søndre Høland slått sammen til kommunen Aurskog-Høland.

Fram til 1960-årene spilte jorda og skogen en viktig rolle når det gjaldt sysselsetting og livsgrunnlag. Det var få andre arbeidsmuligheter, noe som gjorde de eiendomsløse avhengige av gårdbrukerne og skogeierne. Disse var arbeidsgiverne, og en slik situasjon skapte sosiale forskjeller, både mellom de som var selveiende gårdbrukere og de som ikke var det, men også mellom store og små bruk. I Bind 3 av *Bygdebok for Aurskog og Blaker* finnes følgende data: I 1949 var 55% av brukene mellom 5 og 50 dekar, 36% mellom 50 og 200 dekar, mens 9% var på 200 dekar eller mer (Lillevold 1968:475). De brukene som utgjorde 200 dekar eller mer, var i Aurskog karakterisert som store. I tillegg kommer eie av skog. I 1957 var det 180 bønder (dvs 33%) som også eide skog. Disse eide ca 90.000 dekar, eller omtrent 38% av all skogen i bygda (ibid:479). I Aurskog har det alltid vært knyttet status til å eie skog. Derfor er det naturlig å trekke den konklusjonen at de gårdbrukerne som både var fra stor gård, det vil si 200 dekar eller mer, og i tillegg eide skog, var de som kunne gå under betegnelsen overklassen. Standsforskjellen var på denne måten knyttet til gården og til slekta.

Som jeg allerede har nevnt var strukturrasjonaliseringen i 1960 årene svært synlig på Østlandet fordi det ble en dreining vekk fra husdyrhold og over mot kornproduksjon. *Bygdebok for Aurskog og Blaker* bekrefter dette: "Særlig på de større gårder og særskilt i Aurskog har maskinjordbruket ført til mer korndyrking. På mange garder er hele besetningen borte, jordbruket drives ensidig som kornbruk" (Lillevold 1968:473). Endringene førte til et mer spesialisert jordbruk. Det var på denne tiden den norske landsbygda forandret uttrykk, eller ansikt som Reidar Almås sier i *Norges Landbrukshistorie* (Almås 2002:217).

Fordi driftsformen endret seg, fra å være arbeidsintensiv til å bli mer mekanisert, endret også sammensetningen av husholdet seg. Behovet for arbeidskraft var ikke lenger like stort. Det ble en folkeforflytning. Anna Jorunn Avdem skriver i sin bok *Husmorparadiset* at i slutten av

1950 årene var halvparten av alle norske hjem i byer og tettbygde strøk (Avdem 2001:20). Færre mennesker trengtes i landbruket, flere trengtes i bygg, anlegg og industri (Almås 2002:120). I *Vårt hundreår* kommenterer Berge Furre disse omveltningene for gårdsbruket. Han hevder at den gamle allsidige gården produserte og foredlet det meste selv, mens den nye gården ble et ledd i en lang produksjonskjede der foredlinga skjedde utenfor gården (Furre 1991:303). Det ble overtallighet i landbruket. Jobbene fantes i industrien, og folk flyttet eller de begynte å pendle (ibid:302). De jobbet ”innafor” som vi i Aurskog sier. Det vil si at de tok seg arbeid i Oslo og i tettstedene omkring. Flere arbeidet også i den industrien som var etablert i bygda. I 1953 var det en bedriftstelling som viste at 301 personer var knyttet til industrien i Aurskog. Dette telte alle typer ansatte, fra funksjonærer til arbeidere (Lillevold 1968:464). For hele landet sett under ett, var dette en periode der folk hadde arbeid og tjente bedre enn de hadde gjort før (Furre 1998:320). I 1935 var den stipulerte gjennomsnittsinntekten i Aurskog under 400 kroner pr år. Tjuefire år senere, i 1959 var den på ca 4 000 kroner pr år (Lillevold 1968:489).

Endret driftsform, andre krav til kompetanse og nye jobbmuligheter, gjorde at foreldregenerasjonens kunnskaper og ferdigheter ikke lenger var like viktig og nødvendig. Men fremdeles fantes det læringsarenaer hjemme på gården. Fordi de færreste brukene hadde innleid hjelp var det antagelig en selvfølge at barna bidro i arbeid som lusing, høyonn og potetplukking. Det var dessuten naturlig for de som hadde krepsrett at barna ble sosialisert inn i denne aktiviteten, på linje med annet arbeid på bruket.

I overgangen 1950 – 1960 er krepsfisket på sitt mest intense med store og rike fangster. Det hadde en ikke ubetydelig økonomisk verdi. Fra Norge til Sverige ble eksporten anslått å være ca 20-30 tonn kreps fordelt på ”krepsefylkene” samlet<sup>4</sup>. En regner i tillegg med et forbruk innenlands på mellom 5 –10 tonn i denne perioden. Her må man imidlertid gå ut fra at det er store mørketall. Mye av fangstene ble antagelig ikke registrert og oppgitt. Den årlige avkastningen på 1960-tallet vil i 1990-priser innebære en verdi på ca. 7.5 mill.kr. Ved utgangen av 1970-tallet ble det av Fylkesmannen i Oppland anslått en fangstmengde av kreps på ca. 7 tonn for Oslo og Akershus (Taugbøl, Eriksen 1991:21). Elver og vann bugnet av kreps. Som vi forstår var det stor aktivitet både når det gjaldt krepsing til eget bruk og for salg. Bygdefolk som ville skaffe seg kreps måtte imidlertid bestille gjennom oppkjøper.

---

<sup>4</sup> Østfold, Akershus, søndre del av fylkene Oppland, Hedemark og Buskerud, og i nordre del av Vestfold.

Arthur Hellerud var den mest sentrale oppkjøperen i Aurskog. Han reiste rundt til grunneierne og kjøpte opp kreps. Denne videresolgte han til Sverige. I 1965 åpnet Hellerud fiskebutikk på Bjørkelangen [i Aurskog-Høland kommune]. Det ble aldri solgt kreps over disk i forretningen, men de som ønsket kunne bestille. Det var Hellerud man henvendte seg til for å kjøpe kreps fra grunneiere i Aurskog, ikke grunneierne selv.

## **Elgjakt i Aurskog**

Flere av de grunneierne som har krepsrett har også jaktterreng og fellingskvoter for elg. Elgjakt har en sterk posisjon i Aurskog. I denne delen av landet foregår elgjakta i perioden 5.-31. oktober hvert år. Det gjøres komparasjoner mellom krepsing og jakt på elg flere steder i oppgaven, derfor vil jeg gi en kort redegjørelse for hvilke rammebetingelsen som gjelder for å kunne jakte elg.

I Norge forvaltes elgjakten av grunneiere med jaktrett på elg. Retten til å jakte elg har det samme juridiske rettsgrunnlaget som retten til å krepse, den er forbeholdt grunneiere. Felles for elgjakt og krepsing er at tilgangen kommer gjennom arv, dersom man ikke kjøper eiendom med denne type rettigheter. Tilgang og forvaltning av land gir rettigheter og ansvar, som også gir høye posisjoner i samfunnet.

Staten har satt krav til et minsteareal på skogseiendommen for å få tildelt en elgkvote. Det er størrelsen på skogen som avgjør hvor stor elgkvote skogeierne får. Det vil si hvor mange dyr hver enkelt skogeier kan felle hvert år. Mange grunneiere har for små eiendommer til å få kvoter av noen betydning. Slår flere grunneiere seg sammen, øker fellingskvoten fordi jakt- og skogsarealet blir større (Rysstad & Gåsda1999:90). Å innlemme skogen sin i et jaktfellesskap, og samarbeide med andre i et jaktlag, øker både sannsynligheten for utbytte og andelen utbytte. I jaktlagene kan det både være skogeiere og jegere som ikke eier egen skog. De siste er invitert med av skogeierne. Et jaktlag kan unnlate å ta andre jegere med og dette er en avgjørelse som skogeierne tar. Det er med andre ord snakk om en seleksjon av medlemmer til jaktlaget. En utvelgelse som grunneierne kan ha ulike motiver for å praktisere, men som utad gir uttrykk for en myndighet og tydelig viser at det er snakk om maktrelasjoner (ibid:94). Grunneiere med jaktrett sitter på en eksklusiv rettighet som er ettertraktet. Fordi interessen for å jakte er større enn tilgangen på terreng, kan en plass på jaktlaget være et trangt nåløye å komme igjennom.

## Faghistorisk inspirasjon

Om selve temaet – krepsefiske har det vært lite forskning, men det finnes noen empiriske studier. I *Jakt og fiske i Norge* fra 1961 har Ferdinand Aars en artikkel om krepsefisket. Denne har jeg referert til innledningsvis. Framstillingen er naturvitenskapelig samtidig som den har et kulturhistorisk preg. Aars kommer blant annet inn på mytologien rundt krepsen og hvordan den ble brukt til å lege ulike sykdommer. Det er også et eget kapittel i artikkelen om tilbereding av krepsen.

Statsadvokat Helge Refsum skrev artikkelen ”Om kreps og krepsing”, som det allerede er sitert fra, i 1953. Den refererer til og bruker etnologen Harald Hvarfner’s studier knyttet til ”Kräftfongst i Sjuhäradsbygden” fra 1952 som grunnlag, og er først og fremst en omtale av denne artikkelen. Refsum trekker paralleller til norske forhold, samtidig som han forholdsvis kort beskriver og diskuterer krepsen som mat og verdi i Norge fra 1700-tallet og fram til midten av 1950-årene.

Hvarfners artikkel gir en god innføring i svensk krepsekultur, også utviklingen av den kulinariske siden av dette. Den tar i hovedsak for seg utviklingen av krepsefisket i Sjuhäradsbygden, og hvordan dette ble spesialisert og kommersialisert i perioden 1900-1950. Først og fremst har Hvarfner bidratt med en metodisk undersøkelse av et kulturfenomen, der kommersialiseringen av krepsealget var utgangspunktet for en spesialisert og differensiert fangstform. Forskningsarbeidet fra Sjuhäradsbygden er en analyse som går i dybden på et lokalt fenomen. Hvarfners undersøkelse kommer også inn på den konteksten som krepsen befant seg i, både historisk og kulturelt. Han var imidlertid en forsker med en sterk empirisk forankring. Ikke bare gjenstandene og teknikkene var viktige i forskningen, men også deltakende observasjon og intervju.

Hvarfners arbeid er skrevet tidlig på 1950-tallet, en tid da etnologisk forskning var tett knyttet til og preget av lokale samfunnsstudier, og ikke så mye analyser av symboler og mening. Etnologer var opptatt av kulturen som noe overlevert og konserverert, ikke som noe skapende og sirkulerende. Både Hvarfners og Refsums tekster er interessante fordi de setter krepsingen inn i en historisk kontekst, men de sier lite om hvordan krepsereetten kommuniserte med sine omgivelser. Hvordan retten til å krepse påvirket menneskene gjennom sosial handling, sier de ingen ting om.

## Faghistorisk forankring

Innen antropologi har ritualer som regelmessige og tilbakevendende begivenheter i menneskers liv, vært et vanlig forskningstema. Det har særlig vært de store og betydelige ritualene knyttet til livsoverganger og årssyklus. Studie av ritualer har også vært et etnologisk felt, i den forstand at innholdet i – og tradisjonene – rundt f.eks en bryllupsfeiring eller barnedåp er beskrevet. De rituelle aspektene i disse høytidsfeiringene ble imidlertid ikke analysert som eget kulturelt tema, men beskrevet empirisk.

Ritualer brukt som grunnlag for kulturelle analyser ble introdusert i etnologifaget på midten av 1970 tallet. Barbro Klein sier at begrepet verdslige ritualer ble introdusert i 1970 årene, blant annet av antropologene Sally Falk Moore og Barbara Myerhoff (Klein1995:11). Moore og Myerhoff så bort fra det magiske og religiøse, og løftet isteden fram forskjellige formelle kriterier som kan brukes i en studie av verdslige ritualer (ibid).

De store høytidsritualene var iøynefallende og lett å ta tak i som studieobjekter. De små hverdagslige og tilsynelatende ubetydelige handlingene var det ikke like lett å løfte fram. Med boken *Kulturanalys. Ett etnologisk perspektiv* fra 1982, introduserte etnologene Billy Ehn og Orvar Löfgren nettopp hverdagsritualene som ett mulig analyseperspektiv i etnologien. Kulturanalysen er inspirert av den strukturalistiske antropologien. Den er derfor sterkt påvirket av Mary Douglas og Edmund Leach og deres interesse for empiriske studier knyttet til hvordan mennesker tenkte, kategoriserte og klassifiserte verden. Kulturanalysen tar for seg det hverdagslige, subjektive og individuelle og tolker dette i et historisk perspektiv (Ehn&Löfgren 1982:17). Gjennom kulturanalysen ønsket Ehn og Löfgren å vise hvordan tilsynelatende trivielle vaner og rutiner er et tegn på noe mye større. At vi gjennom det daglige livet bidrar til å forme kulturen og opprettholde et syn på verden (ibid:15). Ved å betrakte noe som ritual, hevder de at man kan få øynene opp for handlingenes skjulte mening (ibid:12). Dette gjelder ikke bare de store og tradisjonelle ritualene, men også de små og hverdagslige (ibid:59).

Sosialantropolog Ann-Kristin Ekmans artikkel ”Det är för jaktens skull vi jagar och inte för köttets” fra 1983 er nettopp et eksempel på dette. Hun får fram de symbolske sidene ved å bruke ritualer som analyseverktøy på elgjakkulturen i Hälsingland. Ritualer strukturerer ikke

bare menneskenes oppførsel, men også hva de tenker om det sosiale fellesskapet de er en del av. Ritualene sier oss noe om hvordan samfunnet oppfattes fra forskjellige perspektiver. De oppsummerer ideer om moral, hierarki og ulikhet (Ehn&Löfgren 1982:62). Slik ritualer er blitt behandlet innenfor en kulturanalytisk tradisjon, er det i forhold til den rolle de spiller når mennesker organiserer sine liv. Ritualer er en viktig del av hverdagen.

Etnolog Anders Salomonssons artikkel fra 1991, "Svensken och kräftorna" er også skrevet innenfor en svensk kulturanalytisk tradisjon. Han har sett på hvordan krepseskikkene praktiseres og vedlikeholdes. I artikkelen trekker han særlig fram de ritualer og skikker som ligger til grunn for både krepsingen og festen, kalt kräftsivan. I Sverige ble kräftsivan på 1900-tallet utviklet til en institusjon og en forestilling som må gjentas hvert år. På den måten er den blitt en bekreftelse på et fellesskap og dermed også et uttrykk for en identitet. I artikkelen behandler han et tradisjonelt etnologisk tema, men det analyseres i forhold til sosial handling og sosiale relasjoner som et symbolsk uttrykk.

Kulturanalysen er opptatt av hverdagslivets betydning. Dette bygger sosialantropolog Marianne Gullestad videre på i boken *Kultur og hverdagsliv* fra 1989. Gullestad hevder at mye av hensikten med kulturanalysen ligger i den styringskraften kulturelle fenomener kan ha. Kulturanalyse forutsetter at kultur og kulturelle fenomener har en betydning, og Gullestad mener at forskerens ambisjoner først og fremst må være å forstå og ikke forklare (Gullestad 1989:37). Gjennom hverdagslivet skaffer folk seg forskjellige erfaringer. Kommunikasjon, verdioppfatninger og moral bidrar til dette. Begrepet hverdagsliv inneholder symboler, retorikk, preferanser, skrevne og uskrevne regler for livsførsel (ibid:25). Dette kan analyseres ut fra ulike perspektiver. Ikke bare ritualer, men også identitet er teoretiske perspektiver som forbinder studiet av hverdagslivet med kulturanalyse.

Rituelle handlinger og identitet henger sammen. Gullestad påpeker at det bør være et metodisk krav å se sammenhengen mellom ulike kulturtrekk (Gullestad1989:32). En gruppes måte å leve på, som blant annet innbefatter skikker, normer og trossystem, rommer også rituelle handlinger og rituell praksis. I dette ligger det antropologene kaller handlingsskjemaer; "patterns for behavior" (ibid). Studier innenfor denne retningen kan blant annet inneholde eksempler på hvordan kulturelle verdier påvirker handlinger og hvilken rolle disse handlingene spiller for å bekrefte en meningsfull sosial orden. Forskerne betrakter noe som noe, blant annet som symboler og ritualer.



Ritualer er kulturelle handlinger som styres av kulturelle verdier. Ved å delta i disse handlingene får en person både bekreftet tilhørighet til et sosialt fellesskap og bekreftelse på sin egen plass i dette fellesskapet. De som deltar i ritualer er innenfor, de markerer en avstand til de andre som står utenfor. Identitet er knyttet til det bildet man har av seg selv som sosial og kulturell aktør. Gullestad definerer nettopp identitet som de deler av personers selvbilde som ønskes bekreftet av andre. Hun sier at [sosial] identitet er møtepunktet mellom kulturen og selvet, det vi si mellom individet og kollektivet. Kulturen kommer blant annet til uttrykk gjennom handlinger og holdninger, og utgjør til sammen en persons erfaringsmønster. På bakgrunn av erfaringer får en person mulighet til å formulere sin identitet. Slik sett er det derfor et gjensidig påvirkningsforhold mellom handlinger og identitet (Gullestad 1989:104). Ritualer kan med andre ord bidra til å bekrefte og befeste personers identitet.

Selv om ritualer og ritualteori er gjennomgangstema i oppgaven, trekker jeg også inn andre perspektiver. Jeg vil helt kort presentere de forskerne jeg støtter meg mest på.

I historiker Sølvi Sogners *I gode og vonde dager* fra 2003 behandles familien og familiefellesskapet i en historisk kontekst. Boka er en samlet og oppdatert fremstilling av norsk familiehistorie. Sogner trekker fram at samfunnet alltid har påvirket familien og at familien endrer seg i samspill med samfunnet. Når det gjelder sosialisering peker hun på at omsorgen for barn også innebar læring gjennom arbeid. En opplæring som reproduserte kjønnsrollene.

I oppgaven gjør jeg flere komparasjoner til elgjakt og kulturen rundt dette. For å belyse og analysere dette trekker jeg inn samfunnsforskere som har bidratt i boken *Jakta på elgjaktkulturen* av Ånund Brottveit og Olaf Aagedal (red.). Jaktkultur dreier seg om hvilke verdier og forestillinger som ligger til grunn for jakta. Jakt aktualiserer grunnleggende spørsmål som identitet og fellesskap. Å jakte handler imidlertid om mer enn å felle et vilt. Flere oppfatter det som eksklusivt å få tilgang til jaktterreng. Familie og relasjoner blir viktig, og dette perspektivet tar sosialantropologen Runar Døving opp i sin doktorgradsavhandling *Mat som totalt sosialt fenomen* fra 2002.

### **Oppgavens videre gang**

Ritualer og ritualteori er det viktigste analyseverktøyet i denne oppgaven. I utgangspunktet er hele prosessen fra planlegging til gjennomføring å anse som et ritual. Krepsingen inneholdt

imidlertid flere faser som hadde egne rituelle handlinger. Dette kunne for eksempel være selve krepsingen, og måten man holdt oppsyn med krepselandet på. De ulike fasene kan derfor betraktes som egne ritualer, og derfor behandler jeg dem også slik.

I kapittel to løfter jeg særlig fram de ritualteoriene jeg støtter meg til. Jeg gjør rede for kildematerialet mitt og hvilke etiske avveininger som er tatt. Når det gjelder kildekritikk er dette særlig knyttet til minner som kildegrunnlag, samt til problemet med kilder av motsatt tendens.

I kapittel tre tar jeg for meg forberedelsene til den magiske natten og de forventningene dette skapte. Sammen med grunneier spilte høner, katter, brasme og mort viktige rolle. Krepsing var enten ulovlig eller lovlig. Dette hang sammen med datoen for oppstart og retten til krepsgrunn. Barna skulle tidlig krøkes for å tilegne seg kunnskaper og verdier. Ved både å planlegge og gjennomføre krepsinga, ble det tydelig at eiendomsretten skulle hevdes. Alle gjøremål og all kommunikasjon bidro til å befeste og bekrefte grunneierretten. I tilknytning til dette gjør jeg en grundigere analyse av ritualene knyttet til krepsinga.

Kapittel fire omhandler krepsens eksklusivitet. Hvem som fikk fange og spise den var det grunneierne som bestemte. Noen uker om høsten kunne de leve med kreps til morgen, middag og kvelds hvis de ville, og grunneierne kunne fange og selge ubegrenset så lenge sesongen varte. Aktivitetene og ritualene rundt krepsinga kommuniserte tydelig hvem som var innenfor og hvem som var utenfor. For i det hele tatt å kunne ta del i ritualene rundt krepsinga, måtte man ha de riktige eller nødvendige relasjonene til grunneier. Krepsingen var en aktivitet som bekreftet og befestet sosiale relasjon, og den bandt fortid og nåtid sammen. Gården, dens geografiske plassering og tilknytningen til familien og slekta, var sentrum for en rituell aktivitet, en seremoni og en feiring. Her hadde også gårds karen sin plass å fylle.

I kapittel fire kommer jeg også inn på krepselaget. Dette var et måltid og en fest i krepsens tegn. Generasjonene feiret og festet sammen. De ordinære reglene for oppførsel ble satt til side. Festen var et lystig lag og bar preg av dramaturgi. De som var invitert måtte følge regien. Gjestene var både publikum og skuespillere som fant sine roller og inntok sine plasser år etter år. To typer av krepselag skiller seg ut i materialet mitt. Den ene typen var aldersblandet med lite fokus på alkohol. Den andre typen var for voksne og hadde alkohol som en viktig del av festen. Først beskriver jeg de krepselagene som var aldersblandet,

deretter de krepselagene som bare hadde voksne gjester. Her ser jeg spesielt på alkoholens rolle, før jeg gir en samlet analyse for begge typer krepselag. Det er tilgangen på egen kreps som er drivkraften bak krepselaget. Uten denne muligheten til selv å drive fangst, er det ikke lenger grunnlag for å holde selskap. Da krepsen ble borte ble også rollen som krepsler borte.

Kapittel fem tar for seg det kontinuerlige presset som var på elver og vann i krepsetida. Grunneierne hadde sitt fulle hyre med å holde oppsyn og markere hvor grensen gikk. Dette var en konfliktfylt tid, og noen grunneiere omtalte den som krigslignende. Lensmannen hadde det han kaller, ei ugrei tid, fordi grunneierne var raske til å ringe dersom de hadde mistanke om noe ulovlig. Tjuvkrepserne var både sambygdinger og tilreisende. Informantene mener likevel at de fleste kom fra Lørenskog. Det ble sett på som belastende å komme derfra, og dette er det en historisk forklaring på. Tjuvkrepsing gjorde det nødvendig å markere eiendomsgrensen. Jeg kommer inn på de ulike virkemidlene som ble tatt i bruk.

Mange grunneiere solgte fangsten, enten direkte til restauranter og forhandlere, eller til oppkjøper. Krepsretten ga inntektsmuligheter både til oppkjøperen og grunneieren. I dette kapitlet tar jeg for meg oppkjøperens rolle. De inntektene krepsinga ga og disponeringen og av disse ser jeg i lys av den forbrukerkulturen som vokste fram på 1960- tallet.

## Kap 2 Teorier, kilder og metode

### Ritualer

I samtalene med informantene var ikke begrepet riter et tema. Det var i bearbeidelsen av intervjumaterialet det ble tydelig at krepningen var strukturert og regulert, som et ritual. Handlingene sto svært sentralt, og aktivitetene inneholdt tydelige regler som ble repetert hvert år. Det viste seg også at krepning ikke var noe grunneierne snakket så mye om, på bygda. Alle visste imidlertid hvilke sosiale og geografiske grenser man skulle forholde seg til. De rituelle handlingene må derfor ha hatt en vesentlig funksjon i å framheve og tydeliggjøre grunneierretten. Jeg tenker spesielt på inkludering i den og ekskludering fra den. I *Kulturanalys* sier Ehn og Löfgren at ritualer kommuniserer hvordan samfunnet oppfattes fra ulike perspektiv (Ehn&Löfgren1982:62). Det er nettopp dette forholdet som gjør det interessant å bruke ritualteori som et analytisk perspektiv.

Mange forskere har satt ritualer inn i en mer allmenn og sekulær sammenheng. Ulike perspektiver og innfallsvinkler i ritualteorien bidrar til en bedre og bredere forståelse av den måten folk innretter og lever sine liv på. I denne oppgaven vil jeg hovedsakelig støtte meg på de forskerne jeg trekker fram her.

Antropologene Sally F. Moore og Barbara G. Meyerhoffs diskuterer begrepet ritual i *Secular Ritual* fra 1977. De legger vekt på at alle aspekter av livet, alle typer oppførsel eller ideologier kan låne seg selv til ritualisering (Moore/Meyerhoff 1977: 8). Et sekulært ritual kan inneholde alt fra en individuell, ritualisert oppførsel med en psykologisk betydning, til kollektive seremonier (ibid:4). Når alt kan betraktes som ritualer, kan også ritualer inneholde nærmest alt. Ritualene spiller en rolle når menneskene organiserer sine liv. Som del av en familie og et samfunn, lever mennesket et mer eller mindre sosialt liv. Dette livet har en orden, og er i konstant bevegelse fra fødsel til død. Denne bevegelsen krever forskjellige måter å måle og inndele tid på (ibid:3). Ritualer har nettopp en slik funksjon. De er knyttet til viktige overganger både i livet og gjennom året. I løpet av et langt liv krysser et menneske forskjellige kulturelle grenser. I tiden mellom at hun fødes og dør er hun igjennom mange overganger. Hun beveger seg fra ungdom til voksen og den sosiale status endrer seg. I liv og virke skifter årene mellom hverdag og helg, sommer og vinter. Store og små høytider, overganger og begivenheter markeres på ulikt vis og med varierende oppmerksomhet.

Overgangsritualene er mange. De gir rytme til livet fordi de markerer et skille, og er en bevegelse fra en situasjon eller posisjon over til en annen. Sammen med de store og tradisjonstunge ritualene, spiller de små, mer hverdagslige og rutinemessige ritualene en viktig rolle når det gjelder å omstille seg til nye "faser" gjennom dagen og uken. Fordi ritualene er knyttet til ulike sosiale og kalendariske overganger, skaper de også en forventning til framtiden.

Når det gjelder overgangsriter er folkloristen og antropologen Arnold van Genneps *Rites de Passage, overgangsriter* (1999) regnet som en klassiker. Ved å se ritualer som symbolske handlinger som rommer mange meninger på én og samme tid, er det mulig å forstå den rollen de spiller og den plassen de har i menneskers liv. For både individer og grupper er livet et evig spørsmål om å desintegre og rekonstituere. Hele tiden og uten stans endres menneskets tilstand og form. Moore/Meinhoff kaller dette å være i konstant bevegelse, van Gennep kaller dette å dø og gjenfødtes, og sier at det dreier seg om å handle og deretter stanse opp, vente og hvile, for så å handle igjen, men denne gangen annerledes. Og alltid er det nye terskler som må overskrides (van Gennep 1999:127). Livets evige bevegelse fra fødsel til død har en orden som kan knyttes til rituelle overganger, og disse beskriver van Gennep som en sammenhengende bevegelse i tre faser: adskillelse-, terskel- og integrasjonsfasen.

Atskillelsesfasen er bevegelsen fra for eksempel ens eget territorium og inn i en mer nøytral sone. Terskelfasen beskriver han som å passere fra en situasjon eller posisjon, til en annen. I et kortere eller lengre tidsrom svever man mellom to verdener. Terskelfasen kan være kritisk, fordi det er i dette "mellomrommet" ritualenes regler settes på spill. Vegrer deltakerne seg fra å gå videre, eller opponerer, har ritualen utspilt sin rolle. Van Gennep hevder at terskelfasen er en forestilt fysisk terskel som gjenfinnes mer eller mindre klart uttrykt i seremonier som ledsager en overgang fra en situasjon til en annen (van Gennep 1999:30). Integrasjonsfasen er kjennetegnet ved at man etter å ha endret status ledes inn i et fellesskap for å forenes. Festmåltidet, eller riten med å spise og drikke sammen, er en integrasjonsrite for fysisk forening. Overgangsriter er med på å skape forandring ved at posisjoner forhandles og ny roller etableres for den enkelte.

Spørsmålet er dermed hva som kjennetegner ritualer. Moore og Myerhoff redegjør for dette i sin bok, og etnologen Barbro Klein tar utgangspunkt i dette i *Gatan är vår! Ritualer på offentliga platser*, fra 1995. Selv om Moore, Myerhoff og Klein er opptatt av kollektive ritualer, er likevel de formelle egenskapene som trekkes fram også generelle kjennetegn for

sekulære riter. Gjentakelse og en tydelig begynnelse og slutt er viktig. Ritualene følger også en struktur og skaper dermed orden. Handlinger og symboler kan brukes på en uvanlig måte. Å delta i ritualer markeres ofte med bestemte handlinger og bevegelser (Klein 1995:15f).

Slik Moore og Myerhoff forklarer sekulære ritualer, kan de være både individuelle og kollektive. Når flere tar del i et ritual kan det tolkes som en tilslutning til kulturell orden og en motstand mot kulturell tomhet (Moore/Myerhoff 1977:16f). De som deltar i et kollektivt ritual, har tatt en beslutning og uttrykker en mening. Hensikten med kollektive ritualer er nettopp å gi deltakerne en følelse av samhold. Handlingsmønsteret kan kreve lange forberedelser, det kan være tradisjonstungt og ha vokst fram i løpet av en lang periode, men det kan også være helt i startfasen (Klein 1995:17f). Dersom de som arrangerer og kontrollerer et kollektivt ritual, også dominerer sosialt, har ritualene en tendens til uttrykke seg slik at de legitimerer denne sosiale orden (Klein 1995:18). Klein trekker fram at ritualer er paradokser på mange plan. Det viktigste av alle paradokser er at ritualer etablerer og bekrefter sosiale orden samtidig som de utfordrer og underminerer den (ibid:19). Det er dette Moore/Myerhoff kaller eksplisitt hensikt og implisitt bekreftelse (Moore/Myerhoff 1977:16). Ritualene uttrykker enighet blant de som deltar, mens de samtidig kan vise at det er uoverensstemmelser i det sosiale og kulturelle systemet. Måten ritualene utføres på kommuniserer med omverdenen, både til de som er innenfor og til de som står utenfor. Slik sett har også ritualer den funksjonen at de viser og markerer de kategorier som skal holdes atskilt.

Disse paradoksene og denne dobbeltheten i ritualene er noe religionshistoriker Catherine Bell går nærmere inn på i *Ritual Theory Ritual Practice* fra 1992 og antropolog James Howe tar opp i artikkelen "Fox Hunting as ritual" fra 1981. Ved bruk av rituelle handlinger kan mennesker både etablere, manipulere og vise sin forskjellighet (Bell1992:74). En ritualisert handling formidler noe, men de som deltar i ritualer ser ikke nødvendigvis sin egen rolle i dette. Selv om deltakerne vet hva de gjør og hvorfor de gjør det, trenger de ikke være klar over hvordan et ritual gjentar og gjenoppretter en balanse og en konsensus (Bell1992:108). De som deltar i ritualer ser og ser ikke på samme tid. Derfor er det både noe bevisst og ubevisst i rituelle handlinger. Ved å knytte ritualer til jakt får James Howe fram det bevisste og ubevisste. Mennesker lager ritualer rundt dyr og ånder for å komme med utsagn om seg selv. Ritualer rundt viltet og jakten blir et medium for kommunikasjon. Revejakten blir av engelskmenn betraktet som inkluderende. Likevel hevder Howe at revejakten var et politisk

argument som bidro til å holde det sosiale hierarkiet i live (Howe1981:296). I jakten må alle innordne seg i en sosial struktur der rollene er tildelt på forhånd. Overklassen har ledelsen i ritualer, og de andre må underordne seg dette. De som deltar bekrefter sine relasjoner til gruppen som jakter, og til samfunnet. Jakten synliggjør det sosiale hierarkiet (ibid:290f). Deltakerne bidrar til å legitimere det. I jakten er alle forent, men under ledelse av overklassen. De samarbeider mot et felles mål, samtidig som de respekterer de sosiale forskjellene dem i mellom (ibid:285). Paradokset er at deltakerne antagelig ikke er klar over at de bidrar til å opprettholde konsensus om maktstrukturen. Fordi deltakerne inntar sine vel regisserte roller, får alle en bekreftelse på sin egen plass, og på at det sosiale hierarkiet var i balanse.

De religiøse ritualene beveger den ”andre” verden til å påvirke denne. De sekulære ritualene forholder seg bare til denne verden. Det er likevel en viktig likhet. Begge viser det usynlige (Moore/Myerhoff 1977:14). Religiøse ritualer viser den andre verdens eksistens gjennom å vise at de ønsker å bevege seg dit. Sekulære ritualer viser at det eksisterer et sosialt fellesskap, ideer eller verdier som er usynlig det meste av tiden, men som løftes fram i den rituelle handlingen.

## **Identitet**

Det er særlig identitet i forbindelse med sosial og kulturell ulikhet jeg er opptatt av. Gullestad behandler begrepet identitet (Gullestad1993:104). Hun sier at mye av det som foregår mellom mennesker i sosialt samvær handler om å forhandle om identiteter. Hennes innfallsvinkel er at identitetsbegrepet, på samme måte som kulturbegrepet kan analyseres på ulike abstraksjonsnivåer. Hver person har flere delidentiteter, samtidig som disse til sammen i noen situasjoner kan sies å utgjøre en hovedidentitet. Personer uttrykker både den felles kulturen og sin spesielle identitet blant annet gjennom livsstil.

For Gullestad er livsstil en følge av levesett. Levesett definerer hun som både økonomiske, organisatoriske og kulturelle aspekter ved en måte å leve på. Gjennom livsstilen kommuniserer man hvilket levesett man har (ibid). Det er også gjennom livsstil man skaper identitet og tilhørighet til sosiale miljøer. Livsstiler utvikles innenfor sosiale sammenhenger og henger nært sammen med miljøene de utvikles i (ibid:106). De er både forskjellige og rangerte. Noen har høy prestisje mens andre er negativt stemplet (ibid:107). Livsstil kan også være forskjellige tegn som brukes for å signalisere og fortolke. Dette kan dreie seg om alt fra

typiske matretter til klær og dialekt. Tegnene er med andre ord deler av levesettet som gis spesielle symbolske uttrykk (ibid:115).

Det er i hverdagslivet menneskene skaper integrasjon og mening i livet. At norske bygder var utsatt for store endringer på 1960-tallet, påvirket folks hverdagsliv. Roller og aktiviteter endret seg og folk oppholdt seg ikke lenger bare på gården og i bygda. Arenaene ble flere og mer atskilt enn tidligere. Den enkelte fikk derfor et større ansvar for å knytte sine ulike roller sammen til en identitet.

### ***Kildeskaping***

Kildeskapingen knytter seg i all hovedsak til intervjusamtaler. Fordi jeg er lokalkjent hadde jeg på forhånd plukket meg ut et vassdrag som kunne fungere bra som geografisk avgrensning. Jeg hadde imidlertid ikke kjennskap til hvilke eiendommer som grenset til elva. På landbrukskontoret fikk jeg kart og en liste med navn på eiere og gårdsbruk i dette området. Med bakgrunn i denne listen tok jeg kontakt med informantene.

### **Intervjuene**

Materialet består av samtaler med fem kvinner og åtte menn. Det var viktig med en kjønnsmessig fordeling. Ikke fordi oppgaven har et uttalt kjønnsperspektiv, men fordi jeg ville snakke med krepsrettshavere av begge kjønn. Grunneierne er mine hovedinformanter. I de tilfeller jeg har snakket med andre er det enker/enkemenn og barn til grunneier, eller fordi grunneier ønsket å ha ektefelle og/eller barn til stede. Av de tretten informantene er tolv fra Aurskog, mens en kommer utenbygds fra. Aldersmessig fordeler de seg mellom 45 og 75 år, og alle har vært aktivt med på krepsing og på å arrangere krepselag. Alle grunneierne har deltatt i krepsing fra de var små. De eldste var derfor med på dette i tjue år eller mer. Elleve av de tretten informantene er personer som representerer bønder på gårder eller eiere av eiendommer med rett til å krepse i en elv eller et vann. På et intervju var både mor og sønn til stede. I en annen samtale deltok begge ektefellene. To informanter hadde andre roller mens krepsfisket var i gang: en som del av et omsetningsledd og en annen som lensmann.

Til denne oppgaven hadde jeg håpet å intervju en som krepset ulovlig. Som innfødt urskauing er det forholdsvis lett å skaffe opplysninger om hvem som krepset uten tillatelse.



Jeg ønsket å få vite hva personen tenkte om dette, den gang og nå. Da jeg tok kontakt opplevde jeg at tjuvkrepsing må ha vært et ømtålig tema. Personen jeg henvendte meg til var meget avvisende og sa klart i fra at dette var noe han over hode ikke ville snakke om. Selv om det var hendelser langt tilbake i tid, var det helt tydelig at han ikke ønsket å rippe opp i dette. Denne avvisningen kan ha signalisert aktivitetens allmenne status, og vedkommendes indignasjon over fremdeles å bære et slikt ”stempel” i lokalmiljøet. Ikke desto mindre var tjuvkrepseren en viktig figur i krepsetida som utfordret regler og normer.

Jeg har forholdt meg til et avgrenset geografisk område i Aurskog; fra innsjø X, langs elva Y og ned til innsjø Z<sup>5</sup>. I dette området foregikk det mye krepsefiske og det var derfor lett å finne informanter. Mange av brukene langs denne strekningen stammer helt tilbake fra 1300-1500 tallet. Eierskapene kan ha skiftet opp igjennom tiden, men poenget er imidlertid at alle gårdene har lange tradisjoner i å forvalte og hevde retten til sine naturressurser i inn- og utmark, deriblant også eiendomsretten til vann.

Intervjuene hadde karakter av styrte samtaler. Det har vært en systematikk i dem på den måten at jeg har konsentrert meg om spørsmål knyttet til krepseretten, krepsefangsten, deltakere på fangst og på krepselag, salg, samt tanker omkring en utdødd ressurs. Jeg har lagt vekt på et innenfra-, og emisk perspektiv. Informantene har fått beskrive sine erfaringer og tanker med egne ord. Men jeg har selv sørget for framdrift i samtalen. Hensikten med intervjuene var å få fram ulike praksisformer, tanker og holdninger knyttet til krepsefisket og grunneierretten. Samtaletiden kunne strekke seg fra 1 til 2 timer. Ti samtaler ble tatt opp på bånd og siden transkribert. Tre samtaler ble gjennomført uten opptaker. Dette har ulike forklaringer. Den ene informanten ønsket ikke å snakke inn på bånd, i et annet tilfelle virket ikke opptakeren som den skulle og i det siste tilfelle ønsket jeg ikke selv å bruke båndspiller. Dette var en samtale jeg tok initiativ til for å få bekreftet opplysninger som gjaldt oppkjøperens rolle i krepselesongen. I disse tre samtalene tok jeg derfor bare notater, to av disse er renskrevet som referater. Til sammen utgjør intervjumaterialet 90 sider. Ingen er skrevet ut på ren dialekt, dette er fordi jeg ikke har brukt dialekten som en tilleggsdimensjon. Men, det kan forekomme flere lokale uttrykk, ord og vendinger. Da er disse forklart eksplisitt. I de tilfeller mine spørsmål til informanten gjengis, er dette gjort på denne måten: GR: *og teksten i kursiv*. Etter intervjusitatene bruker jeg (mann) (kvinne). Dette har en etisk forklaring

---

<sup>5</sup> På grunn av anonymisering betegnes vann og elv med bokstaver.

som jeg redegjør for under, men det er også slik at menn og kvinner uttaler seg på forskjellige måter og dette ønsker jeg å synliggjøre i sitatene. Kjønnspromblematikken er ikke viktig i analysen, men det er heller ikke likegyldig hvem som sier hva. Noen informanter trekkes fram med sitater oftere enn andre. Grunnen til det er at de er gode fortellere og derfor har formulert seg på en tydelig og beskrivende måte.

## Etikk

Aurskog ligger på Øvre Romerike. Bygda er oversiktlig i den forstand at de aller fleste vet hvem som bor her. Særlig når det gjelder gårdbrukere i mellom er det forholdsvis gjennomiktig. Derfor er det lett å kjenne igjen, eller dra kjensel på personer gjennom måten de uttrykker seg på. Dette krever at jeg gir svært lite opplysninger om informantene. Alle er anonymisert. I de tilfellene der jeg bruker fornavn eller etternavn er disse forandret. Jeg har imidlertid gjort to unntak. Herredsagronom Ragnes er nevnt med sitt rette navn. Han hadde en offentlig stilling, han er død for mange år siden og mine henvisninger til ham er ikke problematiske på noen måte. Den andre som nevnes med fullt navn er oppkjøper Arthur Hellerud. Han drev handelsvirksomhet i Aurskog-Høland. Ut fra hvordan jeg bruker opplysningene om ham og måten jeg omtaler ham på, finner jeg ingen grunn til å anonymisere ham. Hellerud var nærmest en offentlig person i krepsetida, han var ofte omtalt i *Indre*<sup>6</sup> og det ville vært litt underlig å bruke et annet navn på ham. Arthur Hellerud døde for noen år siden, men hans kone er inneforstått med at jeg skriver om mannen.

Fordi jeg skriver om forhold i min egen bygd og har snakket med mennesker det kan være lett for andre å gjenkjenne, er det bare brukt (mann) eller (kvinne) etter samtaleutklippene. Hadde jeg brukt fødselsår etter kjønn, ville det vært mulig for andre urskauerer å koble informanten til et navn. Samtalene er også hovedsakelig gjengitt på bokmål, noe som bidrar til å skape avstand til informantene. Ut over dette er også vassdraget som eiendommene grenser til anonymisert.

Underveis i oppgaven ble det viktig å få fram lensmannens rolle. Fordi jeg hadde lovet ham full anonymitet måtte jeg innhente tillatelse til å gjengi noen av hans uttalelser. Jeg tok kopi av teksten og sendte ham dette, slik at han kunne se i hvilken sammenheng jeg brukte

---

<sup>6</sup> Avisen heter *Indre Akershus Blad*, men kalles bare *Indre*.

intervjuet med ham. Han godkjente dette skriftlig. Sitatene der hans offisielle rolle trekkes fram avsluttes med (lensmann).

## **Andre kilder**

Utgaver av lokalavisen *Indre Akershus Blad*, i oppgaven kalt *Indre*, er gjennomgått for årene 1960-1969. Ved sesongstart var det hvert år oppslag om fangstens muligheter og utvikling. Disse artiklene er et nyttig supplement til de opplysningene som kommer fram i intervjuene. Samtidig som de både verifiserer og motsier synspunkter som kommer fram i kildematerialet, viser de en historisk dimensjon. Oppslag i avisen tidfester også aktiviteter på en mer presis måte enn utsagn fra informantene.

*Bygdeboka for Aurskog og Blaker* (1968) er benyttet som oppslagsverk og som lokalhistorisk kilde. Fra Ord og Sed 107 (1944) har jeg spørrelistesvar fra Langsæther og Baastad. Disse dreier seg om svar på spørsmål i forbindelse med krepsens biologi, fangst, avsetning og tilbereding. De er imidlertid ikke særlig utfyllende. Jeg har benyttet dem som sammenligningsgrunnlag i forhold til mitt eget materiale.

## ***Et kritisk blikk på informantene, hva de husker og hvordan de formidler det***

### **Å forske på sambygdinge – den vanskelige nærheten**

Ved å studere sambygdinge kan det være vanskelig å oppdage sammenhenger og kulturmønstre fordi man er "hjemmeblind". I artikkelen "Feltarbeid og redselen for nærhet" sier Terje Planke at etnologer ofte studerer seg selv og dermed sin egen historie og kultur. Etnologer vil alltid ha en nærhet til feltet fordi vi alle er nordmenn og dermed en del av et kulturelt fellesskap (Planke1999:43). Både i vår egen tid og som del av en historisk utvikling. Planke sier videre at kultur er fordelt på en befolkning (ibid:48). Med dette mener han at ikke alle i en kultur deler den samme kulturen. Man har felles kultur med noen og ikke med andre. Jeg er oppvokst i Aurskog, men ikke med krepskulturen. Slik sett er krepsing en aktivitet som er ny og ukjent for meg. Den er et kulturelement jeg ikke deler med mine informanter. Jeg mangler nærheten til temaet, men ikke til informantene. Den største utfordringen min har vært å sette forskerblikket på mine sambygdinge. Informantene er bekjente av meg og min

familie. Alle har stilt velvillig opp til intervjuer, kokt kaffe og satt av tid til samtalene. De jeg har snakket med, hadde gode minner knyttet til krepsinga og så på dette som noe positivt og verdifullt for dem som grunneiere. Analysene i denne oppgaven kan imidlertid sette forvaltningen av grunneierretten i et kritisk lys og det er mulig dette kan virke kompromitterende for den enkelte informant.

### **Flest grunneiere som informanter – hva med ”de andre”**

Representanter for grunneiere med rett til å krepse utgjør hovedtyngden av materialet. Bare to av informantene hadde ikke krepserett, men de hadde likevel tilgang på kreps. De aller fleste i Aurskog eide ikke krepsegrunn og kunne heller ikke krepse. Derfor kan det diskuteres om jeg har gode nok kilder til å kunne si noe om hvordan en aktivitet som krepsefisket fungerte for de som sto utenfor. I *Fortida er ikke hva den engang var* hevder historiker Knut Kjeldstadli at kilder med motsatt tendens er en fordel, fordi dette styrker fortellingens troverdighet (Kjeldstadli 2000:178). Uttrykk, utsagn og taleformer brukt i samtalene har vært utgangspunkt for å vurdere måten å hevde grunneierretten på. I krepsetida sto grunneierne i en særstilling. Gjennom intervjuene fikk jeg innblikk i deres holdninger til krepseretten og deres handlingsvalg for å forvalte denne retten. Holdninger er etablert gjennom livserfaringer sier historikeren Dagfinn Slettan (Slettan1994:91). Det var nettopp samtalene med informantene som fikk fram disse erfaringene og holdningene. Måten de fortalte om temaet på ble en kilde til å si noe om mønsteret for å forvalte krepseretten. Et mønster som også sier noe om inkludering og ekskludering. Dette reflekterer sterkest den posisjonen grunneierne sto i, men det gir også informasjon om hvordan det kunne være å stå utenfor. Målet med samtalene var ikke det representative og realhistoriske. Poenget var å få fram hvordan krepseretten og krepsefisket fungerte for informantene.

Jeg har nevnte vanskelighetene med å få tjuvkrepserere som informanter. Selv om informantene mangler var likevel tjuvkrepsing et viktig tema implisitt i materialet og utfordrende i den forstand at grunneierne snakker mye om dette. Holdningene til tjuvkrepsing, håndteringen av den og forholdsregler for å begrense den var et tema som alle kom inn på. Måten å omtale tjuvkrepsing på viser at dette var problematisk, men at det eksisterte en dobbelthet. Grunneierne dobbeltkommuniserte, derfor er det flere lag i den informasjonen jeg har tilgang til. Materialet sier noe om problemene for grunneierne, samtidig som de viser tjuvkrepserens posisjon i lokalmiljøet. Dette har jeg forsøkt å bruke i tolkningene. Tjuvkrepsing som

fortelling, viser først og fremst hvordan grunneierne har oppfattet dette. Fortellingene bærer preg av den konteksten som tjuvkrepsingen foregikk i.

## **Minner som kilder**

I *Historisk forskning, forståing og forteljing* sier historiker Ingar Kaldal at fortida, slik folk husker den er tema på flere plan. Både som noe som har vært, og som materiale til skaping av det som er og skal bli (Kaldal 2003:98). Hovedvekten av det man husker, blir gjenstand for nye tolkninger i løpet av livet. Derfor har det man husker og forteller, flere lag av problemer og påvirkninger. Den måten informanten presenterer historien på viser hva hun legger vekt på og ønsker å formidle. Samtidig hevder Kaldal at det er viktig å være klar over at det folk har å fortelle, og de måtene de gjør det på, er en del av det livet folk lever. Et muntlig materiale eksisterer ikke utenfor realitetene (ibid:99f). De er en viktig og vesentlig del av folks virkelighetsoppfatning. Dette er det viktig å være oppmerksom på i tolkningene og analysene.

Krepsing er et avsluttet kapittel i Aurskogs historie. Deltakelse og innlevelse i dette er derfor umulig i dag. Gjennom samtaler har jeg fått et innblikk i grunneiernes individuelle erfaringer og oppfatninger av dette. Det de husker, danner grunnlaget for fortellingene som krepsinga. I disse samtalene er det både snakk om hva man husker og hva man vil gjenfortelle. Minnet er et nettverk av inntrykk fra fortiden. Det består av ideer, kunnskaper og opplevelser som er i stadig endring gjennom nye opplevelser. Minnet refererer til fortidige begivenheter og opplevelser, men binder også fortid og nåtid sammen. Alle kilder skapt av mennesker og all menneskelig virksomhet involverer minnet (Slettan 1994:66). Det vi husker er en blanding av de faktiske forhold og forestillingen om dette. Dette, sier Slettan, er styrken ved minner som kilder (1994:76). Han hevder også at de erfaringene vi hadde i fortiden er aktive i nåtiden. De gir våre handlinger mening og konstituerer vår selvforståelse. Dermed har minnet ikke bare et tilbakeskuende, men også et nåtids- og framtidsperspektiv (ibid:67).

Minnene er individuelle og reflekterer fortellerens erfaringer og opplevelser, men de er skapt innenfor en kultur og et normsystem. Minnet er knyttet til kollektiver, så som familien og lokalsamfunnet. Dette gjør at de både er individuelle samtidig som de er kollektive, fordi de er formet innenfor en kultur. Minnet blir derfor en formidler mellom samfunn og individ (Slettan 1994:68). Selv om det individuelle og det kollektive har ulik tyngde, vil det i den enkeltes forestilling om og versjon av sin egen fortid, alltid være vevet sammen. Enkeltindividet

opplever, reflekterer og handler ut fra dette, men både opplevelsen, refleksjonen og handlingen er betinget av kulturelle føringer (ibid:69f).

Det materiale jeg har fått tilgang til gjennom intervjuer, har ingen mening i nåtiden hvis det ikke tolkes. På denne måten kan jeg bidra til å skape historisk forståelse rundt forvaltningen av grunneierretten. Jeg tolker minner og erfaringer som er 20-30 år gamle og knytter bånd mellom den fortidige konteksten og den nåtidskonteksten som den historiske fortellingen blir laget i. I en slik tolkningsprosess vil det alltid komme fram noe mer og noe annet, både med tanke på det informantene sier skjedde og den meningen de la i sine fortellinger og beskrivelser.

En samtale kan sette i gang prosesser knyttet til dette å huske. Likevel er det informanten som bestemmer hva hun vil fortelle. Asbjørn Klepp sier at vi i enkelte tilfeller må regne med at innformater bevisst holder opplysninger tilbake. I de fleste tilfeller sier han at dette gjelder "forhold som er kulturelt ladede" (Klepp1988:35f). Forvaltningen av krepseretten er til en viss grad "ladet". Måten man håndhevet retten på kunne kanskje, noen steder, balansere på kanten av det lovlige. Noen informanter har vært forsiktige med å omtale dette, mens andre har vært mer direkte. Innenfor tema tjuvkrepsing, er det sannsynlig at opplysninger er holdt tilbake. Dette gjelder nok særlig i forhold til håndteringen av tjuvkrepsere. I tillegg til å holde tilbake informasjon, kan det også være snakk om en viss underkommunisering av temaer, mer eller mindre bevisst. Fortelleren kan ha forventninger om hva han tror forskeren vil høre eller han kan velge å framheve noen temaer framfor andre (Kaldal 2003:99). Som forsker er det viktig å være klar over at informanten sitter i en posisjon der hun kan velge ut og styre den informasjonen som passer henne og situasjonen best.

## Kap 3 Krepseringa var årets ”klou” – en ny sesong

Det er i mørket at krepsen kryper ut fra hulrom og sprekker for å finne mat. Rett etter skallfelling er den ekstra sulten og har behov for å spise seg inn i, og fylle opp det nye skallet. Krepssesongen begynte offisielt klokken 2400 natt til 7. august. Dette sammenfalt som oftest med skallfelling. Sulten kreps og godt forberedte grunneiere var inngangsbilletten til en eventyrlig krepseratt og et rikt krepsefiske. Forberedelsene innebar å klargjøre redskap og åte og å frakte dette ned til elva. Likeså bøtter eller kasser til å ha fangsten oppi. Som regel var det et stykke å bære alt utstyret, og terrenget kunne være både bratt og ulendt. Men, mens dagen ble til kveld og skumringen falt på gjorde de fleste seg klare til å starte det som en informant karakteriserer som årets ”klou”: ”Det var årets klou da vi skulle ned å krepse for da hadde vi tatt abbor og mort i fra sjøen. Så hadde vi flate håver, og nedi elva og krepsera da, og det var ganske moro” (mann).

### Åtet

Forberedelsene til krepssesongen var en del av opplevelsen ved det å krepse. For mange grunneiere startet derfor krepseringa i det de tok fatt på forberedelsene. Det var mye som måtte planlegges og gjøres i stand før sesongen kunne starte. Ikke minst måtte det skaffes åte. Dette er helt nødvendig for å fange kreps. Åtet ble festet i selve fangstredskapen for å lokke krepsen fram og opp i redskapen. Alt fra katter og høner til småfisk og hvalkjøtt ble krepsemat om høsten.

Det fantes jo ikke villkatter den gangen – for katter gikk jo til krepsemat (mann).

Ja, først så vred de jo hue av et par høner da, som gikk rundt på tunet, plukka dem og gjorde alt klart. Og så bandt vi åte på flathåver (kvinne).

Brasme og mort var fin vare å ha da i august måned og ta ut fra fryseren. Jeg tror det var det at han var vant til den type fisk jeg. Så det fant vi ut at var absolutt den likeste åta. Ikke katter (mann)

Sitatene viser bredden i bruken av åte. Fra denne tiden er det mange ”urskauinger” som husker at det gjaldt å passe godt på kattene sine og ikke ha de ute om natta. Ble en katt borte i krepsetida var alltid forklaringen at den var blitt krepsemat. Den første informanten sier egentlig at alle katter gikk til krepsemat, enten de var ville eller tamme Noen valgte også høner, slik den kvinnelige informanten forteller. Å plukke dem vil si at man ribbet dem for

fjær. Krepsen foretrakk antagelig rent kjøtt. At de gjorde alt klart, kan bety at de parterte hønene og fordelte kjøttet på håvene. Siste informant sverger til fisk som åte. Han mener brasme og mort var den beste krepsematen, fordi dette var dyr som levde i vann, akkurat som krepsen. Han kan ha prøvd seg fram litt, og erfart at han fikk bedre fangst med fisk enn med katter.

Preferansene varierte altså når det gjaldt åte og dette vil jeg se litt nærmere på. Det var like vanlig å velge høne som å velge katt. Skillet gikk mellom de som foretrakk kjøtt og de som sverget til fisk. At folks husdyr og kjæledyr kunne bli et bytte for de som skulle krepse er interessant, og sier noe om katten og hønas status på landsbygda. Det er imidlertid forskjell på katt som åte og de andre preferansene. Katten er ikke menneskeføde i Norge, men det er både høns og fisk. For de som foretrakk katteåte var det uvesentlig at dyrene tilhørte noen, og at det kunne knytte seg følelsesmessige bånd mellom katten og eieren. Slike forhold ble satt til side. Det gjaldt å skaffe det beste åtet og dermed så gode forutsetninger for fangst som mulig.

Historisk har ikke katten vært høyt ansett som husdyr. I boken *Animal Estate* skriver Harriet Ritvo at katten var det husdyret som hyppigst ble utsatt for kraftig, negativ omtale (Ritvo1987:21f). Dette kan henge sammen med at den ikke lot seg dominere. Den tjente menneskene ved å fange mus, men dette var uavhengig av mennesket. Katter gikk for å være svikefulle og vanskelige å trene (ibid). Et slikt syn på katten kan ha bidratt til at folk vurderte et katteliv som lite verdt. En gårdskatt er også mer et ute- og nyttedyr enn et kosedyr. At kattene ble kalt "villkatter", kunne være en taleform for å rettferdiggjøre handlingen. Det var dessuten i mørket at alle katter ble grå og identitetsløse, lett tilgjengelig for jegere med klargjort krepseredskap.

Valgte man å bruke høne som åte var det nok fordi man hadde hønsegård, og visste det var dyr som kunne avses til dette. Høner lukkes dessuten inne om natten og var derfor ikke tilgjengelig for jakt på samme måte som en katt. Slik informanten uttaler seg, er det et rasjonelt og funksjonelt syn på husdyrene som kommer fram. Høner blir imidlertid sett på som lite intelligente, noe som også kommer fram i norsk språkbruk. Her har vi ord og uttrykk som hønsehjerne, hønsehode og "det går den veien høna sparker". Kanskje var det derfor det kostet lite å vri hodet av ei høne.



At noen mente kjøtt var best, kan henge sammen med myter fra eldre tider om at krepsen var et åtseldyr, og at den likte fôr det luktet mye av og som var bedervet. Krepsen er imidlertid ingen åtseleter. Den foretrekker friskt fôr, og Refsum beskriver den som ”en tolerant vegetarianer og kannibal” (1953:234). Det var imidlertid slik at både de som valgte kjøtt og fisk som åte fikk store krepsefangster. Bredden i bruk av åte kan tyde på at krepserne ikke var helt klar over hvilke dyr de hadde med å gjøre. Var det fugl eller var det fisk, eller var det verken det ene eller andre? Fordi det var vanskelig å kategorisere krepsen, forble den tvetydig. Da var det grunneiernes vaner, mer enn kunnskap om arten som avgjorde hvilket åte de mente fungerte best og ga størst fangst.

### **Natten til 7. august**

Mange grunneiere var ivrig etter å komme i gang med krepsefisket. Det var derfor flere som valgte å begynne allerede natten til 7. august:

Det er vel sånn å forstå at når det dro seg mot 6. august – det var jo 7. det begynte, men det var jo 6. som var dagen da det måtte klargjøres, for det begynte kl. 24 om natta. Da var det full – det var liksom verre enn de som er veldig interessert i elgjakt det – da var alle håva ute på grasbakken klargjorte (mann).

Etter at vi overtok her, var vi jo bestemt på at vi skulle begynne kl 2400 om natta. Vi var ganske nøye med det at vi ikke skulle legge ut håva før det var lov (kvinne).

Mange var jo så ivrige at da starta dom med å legge ut håver kl. 2400 om natta, men je begynte aldri før om kvelden derpå, for å si det sånn, dagen etter ja (mann).

Sitatene viser både forventning, korrekthet og tilpassning til oppstartsdatoen. Alle understreker at klokkeslettet er viktig. Det skiller mellom det ulovlige og lovlige, samtidig som det innleder sesongen. Ved å trekke fram klokkeslettet påpeker de hvor nøye det var å holde fristen. Både andre grunneiere og allmennheten forøvrig kan ha fulgt med på om noen begynte før tiden. Antagelig forekom det krepsefangst også før det var tillatt. Disse informantene vil understreke at de holdt seg til reguleringsbestemmelsene. En så nøye presisering av legalitet betyr at man vil plassere seg i kategorien ”lovlydig”, samtidig som det antyder at noen ikke holdt seg til loven.

Den første informanten sammenligner krepsefangst med elgjakt, men sier at krepsefangst var verre. Slik han ser det, var det ikke like mye planlegging og forventning knyttet til elgjakta som til krepsefisket. Dette kan forstås slik at krepsefisket hadde høyere status. For de som ventet med

å starte sesongen, hadde ikke oppstartsdatoen samme tiltrekningskraft. Grunneier tilpasset krepseringa til det som passet best for ham. Han unnlot imidlertid ikke å krepse.

## **I forberedelsene ligger forventningene og markeringene**

Salomonsson skriver at kräftskivan har minst like stor betydning som forventning og samtaleemne som den har som konkret festtilfelle (Salomonsson1991:53). Det ser ut til at det samme kan gjelde for krepseringa. I planleggingen og alle fysiske gjøremål lå forestillingen om hva dette var og hva det skulle – og kunne – bli. Planleggingsperioden var viktig og det gjøres i intervjuene komparasjoner til elgjakta. Jeg skal trekke fram noen faktorer som viser at dette er relevant.

På samme måte som krepseringa var det, er elgjakta også en del av en årssyklus. De tre-fire ukene som avsettes til jakt hvert år skiller seg derfor ut, både i forhold til resten av året og som utgangspunkt for tidsregning. Jegere snakker om før, under og etter jakta (Brottveit & Aagedal1999:27). Så også i Aurskog. At dette var en måte å regne tid på også når det gjaldt krepseringa bekrefter denne informanten. Han sier: ”Det er akkurat som elgjakt – det var før og etter krepseringa, det var liksom en merkedag” (mann).

Ved å definere tiden som ”før”, er det snakk om før det starter, og før man er i gang med selve aktiviteten. Det kan knyttes til det van Gennep betegner som terskelfasen (van Gennep 1991:125) og til det Edmund Leach kaller ”ingen manns tid” (Leach1983:34), tiden det tar å bevege seg fra en tilstand til en annen. Ritualene som markerer overgangen blir dermed et intervall av sosial tidløshet. Terskelfasen er med andre ord en tidløshet mellom to verdener. For krepseringa del mellom den hvor krepseringa ikke er tillatt, og den hvor det er tillatt. Dette er en situasjon eller fase som forklares som en mellomtilstand, men den kan også beskrives som en situasjon utenfor, eller på siden av den ordinære tilværelsen (van Gennep1991:125). For elgjegeren vil dette si jakta, for krepserne krepseringa. Ved å være i denne perioden før det hele starter, står man dermed på terskelen til en annen fase. ”Før” er perioden som brukes til å legge til rette for og planlegge selve jakt- og fangstperioden. Det er også tiden man kan bruke til å få bekreftet det som Gullestad kaller en sosial identitet. Dette definerer hun som å være like, samtidig som man er forskjellige (Gullestad1989:112). Har man valgt jakt som fritidsinteresse, har man en bestemt aktivitet til felles med noen, samtidig som man har definert seg i kontrast til andre som ikke jakter. Identiteten som jeger, synliggjøres slik

Myrstad beskriver det også i forhold til hvor mye tid og penger som investeres i alle forberedelsene (Myrstad1999:177). Hundene skal trenes, skyteferdighetene perfektioneres, jaktutstyret suppleres eller fornyes og skytevåpenet overhales. Alt sammen aktiviteter som er rettet mot sesongstart og en framtidig deltakelse. Tiden jegerne bruker på dette og de handlingene de utfører og får respons på, er med på å skape en sosial identitet. Som jegere er de i en posisjon som viser at de er lik, og kan identifiseres med den gruppen i samfunnet som jakter. Dette er komparativt med den planleggingen krepsrettshaverne gjorde i forhold til utstyr og åte og som også var med på å skape og understreke identiteten som krepsrettshaver. Alle har ikke mulighet til å delta som jegere eller krepsere, derfor signaliserer forberedelsene at man hadde tilgang til et gode som er knyttet til eiendomsrettigheter. De fleste jegerne, så vel som krepsere er også grunneiere. Dermed formes ikke bare identiteten til gruppen jegere eller krepsere, den etableres tydeligst i forhold til gruppen grunneiere med jaktterreng og/eller krepseland.

Sesongstart var så viktig at det krevde aktiv og engasjert forberedelse. Dagene før sto man på terskelen til det som i noen uker var en egen tilværelse, nemlig jakt på elg og fangst av kreps. Planleggingsfasen var ikke en periode i vakuum. Det var dager som kunne brukes til å tydeliggjøre og markere fellesskap og avstand. Fellesskap til andre grunneiere med jakt- og fangstrett og avstand til innbyggere uten en slik rett.

I perioden ”før” elgjakta eller krepsinga, var jeger og grunneier også i en posisjon hvor de både kunne se tilbake på noe og forvente seg noe. Forventningene kunne knytte seg til utbyttet, fellesskapet med andre mennesker, spenning og naturopplevelse, samtidig som de understreket det spesielle og eksklusive som var i vente. Det lå også en spenning mellom det å få innfridd forventningene og å høste erfaringer fra årets sesong. Det var gleden over noe som skulle komme, og kanskje skuffelsen over noe som ikke kunne tilfredsstilles.

### **Man måtte vekja for å følge med**

Det kunne være både slitsomt og vått å krepse. All aktivitet foregikk ved vannkanten og et stykke ut i elva eller sjøen. Hvordan og hvor man la ut kuper og håver var ingen tilfeldighet, men basert på erfaring fra tidligere år. De fleste visste at bunnforholdene var avgjørende for plasseringen av fangstredskapen. Strømforholdene i elvene kunne dessuten hindre redskapen i å ligge rolig. Uansett hvilken type redskap som ble brukt var det viktig at de traff bunnen

riktig. For kupenes del var det om å gjøre at de ble stående, slik at de ikke rullet uti og forsvant. De som krepset fra båten kjente det på tråden om kupene la seg på den rette måten.

To typer fangstredskap var mest vanlig: flathåv og kupe. En flathåv er et nett festet rundt en metallring. Lagt på bunnen ble den flat, samtidig som den er åpen i toppen. Midt i åpningen ble åte festet. Krepseren ble tiltrukket av åtet og krøp opp i håven. Opp fra håven var det ei snor og en kloss (flør) som fløyt på vannet. En kupe er en type teine eller ruse som er rund og stiv med åpning på toppen. Noen kunne ha en blikkplate festet til innersiden av åpningen (Aars1961:455). Der hang også en krok som åte ble festet til. Mange grunneiere hadde et stort antall fangstredskaper. Jo flere håver og kuper man hadde, jo større fangster var det mulig å få.

Fra håver og kuper dryppet og rant det når disse skulle vekjas og fangsten tømmes over i bøtter og kasser.

Og så hadde dom lagt ut håver ned over elva, 15-20-30 meters mellomrom nedover over elva, og så gikk dom å "vekja" som vi sa, på dissa håvene (mann).

Du la ut dissa flathåva, da du ikke hadde natthåver. Da la du jo ut dissa derre der, og det tok jo litt tid. Og da var det nesten så vi kunne begynne i andre enden igjen da veit du, og så der vi begynte å vekja, og da kunne det være kreps i første runde (mann).

Vekja er et uttrykk for å holde øye med, se etter og sjekke. Håvene lå ikke særlig tett. Hadde man mange håver og stort krepseiland tok det litt tid å følge med. For å få tak i krepseren var det vanlig å bruke en kløftet kjepp til å løfte fløret, samtidig som flathåven ble dratt på land. Dette måtte skje raskt for ikke å skremme vekk krepseren. Flathåvene måtte sjekkes ca hvert femtende til tjuende minutt, derfor blir dette betegnet som aktiv krepsering. Kupa beholdt fasongen og trengte ikke samme tilsyn. Hadde krepseren først kommet seg ned i kupa var det umulig å komme opp, derfor kunne kupene ligge natten over.



**Figur 1** Krepsering med flathåv (foto Per Erik Nilsen)



**Figur 2** Klargjøring av fangstredskap (Foto: Per Erik Nilsen)



**Figur 3** Krepselag ved vannkanten (Foto: Per Erik Nilsen)

Det var jo mørkt når man krepset og ikke så lett å se, derfor var det nødvendig med en lyskilde. Enten en lykt, et bål på land som både kunne lyse opp i høstmørket og gi fra seg varme, eller begge deler. Noen kokte kveldens krepsefangst i ei gryte ved elvekanten og satt rundt bålet og spiste den. Dette ble av informantene sett på som den mest opprinnelige og

”ordentlige” måten å gjøre det på. Krepse­lag ved vannkanten ble etter hvert forlatt til fordel for tilbereding og servering hjemme. Det vanlige ble å samle opp fangsten, både for å kunne selge og invitere til fest senere på høsten.

### **Den skal tidlig krøkes som god krepser skal bli**

Selv om alle informantene krepset, varierte graden av engasjement og hvem i familien som hadde hovedansvaret for krepsinga. I flere av familiene hadde grunneierne vært med far og lært. Da de ble store nok til å håndtere utstyr, åte og eventuelt båter på en forsvarlig måte, tok de enten helt eller delvis over både ansvaret for og arbeidet med krepsefangsten.

Ja, det. Da var jeg nok ikke store kar'n da jeg var på det derre der. Nei det var vel så fort jeg greide å stabbe med faren min det. Ja det trur jeg. Da jeg begynte å krepse sjøl, da var jeg nok en 12–14 år tenker jeg. Det var jo tungt å bære ofte og, bratt og gæli ved elvelandet veit du, og mørkt som i en sekk, så det er klart at det var ikke noe for en riktig liten smågutt. Måtte bli litt styrke i deg (mann).

Når vi vart så store at vi visste hva dette dreide seg om. Da fikk vi jo lov til det. Da holdt vi på med det, liksom (mann).

Vi var jo med på dette fra vi kunne gå stødig vel. Jo, vi var med alle sammen (mann)

Å, ja! Ja kjære vene! Ja, ja, ja. Jeg krep­sa. Det var jo jeg og gutta [sønnene, mens de var små] som vekja og dro opp alt dette her om morgenen. Vi kjørte ned med bil på andre siden der. Det var mye å dra på da vet du når man fikk kreps. Alle disse rusene som skulle legges sammen og...(kvinne)

Som det kommer fram av disse informantutsagnene var krepsing en aktivitet som mange tok del i fra de var små. Kunnskapene ble ervervet gjennom mange år som deltakere og assistenter. Ans­varet kom når man behersket prosessen. Da trakk den voksne seg tilbake. Barna var som regel blitt 12 til 14 år gamle da de overtok. Gjennom å delta fikk de den kompetanse som var nødvendig for å kunne overta. Krepsing var tungt og forholdsvis krevende. Det var imidlertid ikke en nødvendig aktivitet for å sikre livsgrunnlaget. Likevel ble barna opplært slik at de etter hvert kunne overta og utføre dette selv. Jeg skal nå gå nærmere inn på den funksjonen krepsefiske hadde som sosialiserende faktor i Aurskog på 1960-tallet.

I boken *Barn av sin tid* skriver Dagfinn Slettan at barne­arbeidet antagelig ble kraftig redusert etter krigen, men at onnearbeidet lenge var en del av de gjøremålene barna kunne delta i (Slettan1984:69f). Dette ble en kontrast til skolen og det regelmessige livet og ga kunnskap, ansvar og muligheter. Innledningsvis kom jeg inn på at strukturrasjonaliseringen i landbruket

og intensivering av krepsfisket skjer samtidig, fra midten av 1950-tallet og utover. Strukturendringene medførte at gårdsarbeidet fikk et annet innhold og ble mindre ressurskrevende. Gårdene gikk fra å være en variert produksjons og foredlingsenhet til å bli leverandør av spesialprodukter (Furre 1991:303). Mangesysleriet ble borte og dermed ble læringsarenaene på gården redusert. For de som hadde krepsrett, kom denne fangstformen til å videreføre noe av dette som var gått tapt, som deltakelse på tvers av alder og at barn innføres i oppgaver og gis ansvar.

Mange barn og unge var ansvarlig for krepsinga, men den var også en familieaktivitet. Krepsing var noe alle skulle ta del i, ha ansvar for og glede av. I slike tilfeller var krepsinga vurdert som så verdifull at den ble brukt som et samlingspunkt for felles opplevelser.

Samme hvem det var som sto ansvarlig, så trengtes det kunnskaper og ferdigheter ervervet gjennom praksis og erfaring. Den nærmeste familie var til stede som formidlere og tilretteleggere. Alle hadde en læretid sammen med en voksen, stort sett faren, før de kunne overta og drive på med dette alene. Gjennom å delta i krepsinga sammen med de voksne, fikk ungene fra de var ganske små en innføring i normer og mønstre. Denne måten å drive opplæring og overlevering av kunnskap på har også tydelige likheter med jaktsoialiseringen slik Myrstad beskriver den (Myrstad1999:137f). Familien står sentralt både når det gjelder elgjakt og krepsing. Det er familiens grunneierrett som gjør det mulig å erverve kunnskap og videreutvikle ferdighet for derigjennom å tilegne seg både vilt og kreps. Hvem som først og fremst ble sosialisert inn i, og dermed behersket dette så ut til å være kjønnsavhengig. Ser vi på elgjakt er det tydelig at sosialiseringen tradisjonelt foregår fra far til sønn (ibid) og forklares med at forestillingen om hva som er en tradisjonell arbeidsfordeling er en samfunnsidé som det tar lang tid å rokke ved (ibid:135). Ut fra mitt materiale kan det også tyde på at krepsing var en mannfolk- og gutteaktivitet, at alle operasjoner og hele handlingsforløpet knyttet til fangsten hørte til de arbeidsoppgaver som man forestilte seg ”passet” bedre for gutter og menn enn for jenter og kvinner. Uttalelsen fra denne informant kan virke som en bekreftelse på dette: ”Torill var ikke pysete sånn, vil jeg si. Men når det var to gutter så vart det til at dom krepset her, i hvertfall” (kvinne). I denne familien var det to gutter og to jenter. Torill er eldst og en litt tøff type. Likevel ble det til at brødrene fikk ansvar for krepsinga. Det kan se ut som den tradisjonelle arbeidsdelingen mellom kjønnene holdt seg godt: at guttene var med faren utomhus og at jentenes bidrag var knyttet til arbeidet inne og

med husdyrene. Ved å trekke guttene med på dette til fordel for jentene, var krepsering med på å reprodusere et tradisjonelt kjønnsrollemønster.

Den måten sosialiseringen foregikk på i forhold til krepsering har hatt lange tradisjoner i det norske jordbrukssamfunnet. Omsorgen for barn har gått hånd i hånd med arbeidet knyttet til husholdningen og familiebruket. Barna lærte mens de arbeidet. Flere forskere trekker fram 6-7 års alderen som den tida da barn begynte å gjøre nytte for seg. I 14-årsalderen var det forventet at de skulle utføre arbeidsoppgaver omtrent som en voksen (Sogner 2003:188). Flere av mine informanter har nettopp nevnt at de var i 12-14 års alder da de begynte å delta aktivt og ta ansvar for krepseringa. Sosialantropologen Christian Beck mener at en vellykket sosialisering innebærer at barn og unge tilegner seg kunnskaper og verdier som igjen danner grunnlaget for mestring og nye handlinger. På denne måten hevder han at mennesker oppnår samfunnsmessig kompetanse og dermed får delta i et verdifelleskap (Beck1984:37). Å sosialiseres inn i, for siden eventuelt å overta og stå ansvarlig for krepseringa, bidro til at barn og unge opparbeidet seg kompetanse og følte mestring, både i forhold til samfunnet rundt dem og som utøvere av en slags ”profesjon”. Gjennom deltakelse i de arbeidsoperasjonene som skulle til for å *kunne* krepse, ble det et fellesskap mellom barn og voksen. Dette var en måte å føre ritene videre på, men ved å delta aktivt i reelle arbeidsoppgaver lærte barna seg også verdien av arbeid i seg selv. I en tid hvor tradisjonene og sosialiseringen var i endring, ble de utvilsomt ført inn i et verdifelleskap. Konsekvensen av denne sosialiseringen ble at grunneierretten ofte ble hevdet gjennom barna.

### **Et ritual som skapte tid og årstid**

Krepseringa var et kalendarisk rite som foregikk i overgangen mellom sommer og høst. Den brøt med den kontinuiteten som tiden ellers er, og skapte dermed variasjon, vendepunkter i årsløpet og en viss rytme i tilværelsen. Frykman sier at årstid skilles fra årstid gjennom innsatte overgangsriter og at ritene gir året puls og rytme (Frykman1978:62). Fordi krepseringa var noe å se fram til og tilbake på skapte den tid og årstid.

Jeg har tidligere vurdert forberedelsene til krepseringa som en terskelfase, definerte som en overgang mellom to verdener. Den verden hvor krepsering ikke er tillatt og den hvor det er tillat. Terskelfasen trer tydelig fram fordi det knyttet seg mange praktiske og rituelle gjøremål til den. Det var så mange ting som måtte være i orden før selve krepseringa kunne starte. De



barna som skal ha ansvaret for krepning alene for første gang, befinner seg også i overgangen mellom ”å ikke ha vært store og flinke nok” – og verdenen ”dette er deres ansvar”. I materialet har jeg ikke funnet eksplisitte handlinger som kan vise tilbake på et overgangsritual, men fordi gutter foretrekkes som ”arvtagere” er det interessant å tyde dette som at gutter tas ut av både kvinnesamfunnet og barnesamfunnet mens de sosialiseres inn i krepninga. Dette er situasjoner Van Gennep omtaler som del av et overgangsritual (Van Gennep1999:55). Det er kanskje å trekke det litt langt, men det er mulig å spørre seg om ikke sosialiseringen inn i krepninga også kan være en terskelfase. I så fall vil beviset for at man er ”på den andre siden” være at guttene har fått ansvaret for redskap og for å gjennomføre krepninga.

Krepninga foregikk en tid på døgnet hvor man som regel er i ro inne eller sover. Kvelden og natten er i seg selv en terskelfase. I Bibelen, i eventyr og fortellinger har mørket framstått som symbol for det onde og skumle. Tusser og troll, nøkken og spøkelseser var aktive om natten. Det uforklarlige og overnaturlige skjedde ofte mens det var mørket. Ulovligheter foregikk som regel også i mørket, og det var jo om natten katter ble krepsemat. ”Mørkets gjerninger” sier vi, og mener dermed at de ikke tåler dagens lys. På denne måten har mørket og natten blitt en tid forbundet med lyssky virksomhet. Skikkelige folk holdt seg derfor inne om natten, med mindre helt spesielle situasjoner krevde at man tok denne tiden til hjelp. Kvelden og natten er i seg selv en uoversiktlig og usikker tid. I krepsetida var mørket en del av terskelfasen, noe som bidro til å understreke at man var imellom to verdener. Mens deltakerne er i denne mellomposisjonen forbereder de seg på den videre gjennomføringen av ritualen. At de planlegger, er spente og har forventninger er et tegn på at de aksepterer ritualens regler. Van Gennep sier at overganger er alvorlige handlinger. De kan bare utføres dersom man tar spesielle forholdsregler (van Gennep1999:123f). Det var derfor planleggingen og detaljene var viktige. Dette bidro til at de som krepset følte at de hadde kontroll.

I krepsetida ble forholdet til mørket snudd på hodet. Kvelden og natten fikk i overført betydning et lyst og meningsfylt innhold. En aktivitet som alle de impliserte oppfattet som positiv og trivelig skulle utføres. Samværet deltakerne i mellom var antagelig preget av optimisme og iver etter å komme i gang. Med seg hadde de lykter som lyste opp i terrenget eller de tente bål på stranden. Dette ga fellesskapsfølelse og kvelden og natten var ikke feil, men derimot riktig tid å være i aktivitet.

Ved å være nøye med å overholde oppstartstidspunktet, sikret man at overgangen til krepselesongen kunne markeres og kontrolleres. Dato og klokkeslett strukturerte ritualets begynnelse. Van Gennep påpeker at overgangsritenes funksjon nettopp er å kontrollere overgangen og sikre at dette skjer i ordnede former (Van Gennep1999:15). For informantene var det viktig å få fram at de startet til rett tid. Ikke før det var tillatt, men heller etterpå. Grunneierne understreker også at de krepset på rett sted, det vil si på egen eiendom. Ved å trekke fram dette, framhever de nettopp at krepselesinga foregikk i ordnede former. Klein trekker fram at ritualer kjennetegnes ved at de har en begynnelse, inneholder en markering og har en slutt (Klein1995:15). På denne måten kan ritualene skilles ut fra andre handlinger og opplevelser. Klein peker også på at starten kan knyttes seg til rent geografiske eller territorielle arenaer, som etableres ved ritualenes begynnelse og oppløses når de er over (ibid). Planleggingen av krepselesinga var tegn på det nær forestående, men datoen tidfestet begynnelsen. For grunneierne var det elvegrunnen og strandlinjen som markerte deres rituelle territorier. I krepsetiden fikk dette området en ny og annen mening, enn det hadde andre ganger i året. Den geografiske arenaen mistet noe av sin verdi ved sesongens slutt, som også var ritualets slutt.

Ekman kommer også inn på hva som kjennetegner den rituelle formen. Hun sier at den er preget av orden, et forutbestemt mønster for hva som kan sies og gjøres (Ekman1983:82). År etter år planlegges det på samme måten, brukes samme åte, krepseles det på samme sted og med samme redskap. Alle vet hva som forventes av dem, hvilke oppgaver de skal utføre og hvilken rolle de skal fylle. Dette er også et poeng hos Salomonsson. Han sier at det aldri var noen som satte spørsmålsteget ved arbeidsfordelingen (Salomonsson 1991:44). Det var viktig at planleggingen og gjennomføringen gikk riktig for seg.

Nede ved vannet var det faste regler for hvor og hvordan kuper og håver ble lagt ut. Flathåvene skulle ligge slik at de forholdsvis enkelt kunne løftes opp med ei stang. Fordi grunneierne visste hvor det var mest kreps la de håvene der fangsten ville bli størst. Dette gjentok seg fra år til år. Fra det ene året til det andre ble handlingen repetert. Ved å gjøre de riktige tingene tok man også de rette forholdsreglene. På denne måten kunne alle som deltok forsikre seg om at alt gikk riktig for seg. Ritualene kommuniserte til menneskene omkring at dette ble vel i varetatt.

Fra redskapen ble lagt ut og til den skulle tømmes var det ventetid. I mens gikk krepsene og vekja. Var det lagt ut mellom 15 og 20 håver, gikk de og så på håva, først ned og så tilbake igjen. De satt og pratet litt før de gikk en ny runde. Dette kunne gjenta seg med 15 til 20 minutters mellomrom. Var hoven full skulle fangsten opp av elva. Det var en kunst å løfte flathåven opp og dra den inn, uten å miste krepsen. Dette krevde erfaring og teknikk og måtte gjøres riktig. Da håven ble løftet opp, dannet det seg en pose. Krepsen var litt på skrå nedi denne, og det var om å gjøre å dra raskt opp. Gjorde man noe galt kunne både håven og krepsen gå tapt. En av informantene sa det slik: "Det var jo en katastrofe å miste en håv. Det så man på!" (mann). Den som mistet en håv mestret ikke ritualet. Mønsteret for hvordan krepsingen skulle utføres ble brutt. Et av kjennetegnene på den rituelle formen er nettopp at alle vet hva og hvordan de skal utføre sine oppgaver. Kontroll og balanse er viktig, og dette kan bare oppnås dersom alle gjør de riktige tingene. Det rokket ved hele ritualet hvis man ikke krepset på den "riktige" måten, men det satte også spørsmålstegn ved om krepseren var en verdig forvalter av denne rettigheten. Å miste redskap innebar også økonomiske tap. Håven måtte erstattes, eller krepsingen fortsette med mindre redskap. Det ble færre kreps både å selge og spise. Slik informanten uttrykker seg kan det virke som dette var en æres sak.

Planlegging, utplassering av fangstredskap, vekjing og tømming hadde et tydelig mønster. Hvis man, som jeg sa i innledningen betrakter hvert element i krepsinga som et ritual i seg selv, var hver operasjon et ritual som hadde til hensikt å understreke at de var del av helheten. Leach trekker analogier mellom et orkester og rituelle prosesser. Han hevder at tilhørerne er interessert i hva utøverne og dirigenten får til sammen. Med dette sikter han til at meningen ikke finnes i tonen til hvert enkelt instrument, men i samspillet (Leach1983:45). Slik sett var ikke ritene interessante hver for seg, men som del av et helt "partitur" ga de mening (ibid). De bidro også til å strukturere hele det handlingsmønsteret som krepsinga var. År etter år ble det samme mønsteret opprettholdt og samme operasjoner gjennomført. Alle visste hva som var forventet av dem. Ritualene knyttet til krepsinga stadfestet grunneiernes rett til å fange krepsen. De kunne opprettholdes fordi de impliserte var inneforstått med spillets regler. Alle som deltok argumenterte dermed for denne retten.

## Høytid preget krepsinga

Krepsetida skapte ikke bare variasjon og rytme i tilværelsen, den skilte seg også ut som spesiell og eksklusiv og det knyttet seg spenning og forventning til den. Nils-Arvid Bringeus definerer kalendariske riter som høytid (Bringeus1990:158). Flere av mine informanter trekker nettopp fram høytiden ved det å krepse.

Jeg har ei søster som bor i Valdres skjønner du, hun har to barn og da var de som regel her oppe 6. august da, for da skulle de være med på den første krepsenatta. Det var dem jo i mange år det. Det var stor høytid det, når det blei kvelden. Det var så gjevt så! (kvinne).

Hjertet banket. Det var en høytid (mann).

For å kunne karakterisere noe som høytid må man ha et sammenligningsgrunnlag, en norm for hva høytid innebærer. Det må være mulig å skille handlinger fra hverandre slik at det mer opphøyde og sjeldne kan defineres som en kontrast til det hverdagslige. Høytidsfeiringen representerer motsetningen til det hverdagslige. Krepsesesongen sto i en kontrast til det alminnelige og skapte rytme og forutsigbarhet, men ikke minst forventning i det sosiale livet. Den første krepsenatta ble av flere karakterisert som en helt spesiell opplevelse.

Tidsoppfatningen er en vesentlig faktor for å kunne skille høytid fra hverdag (Pedersen 1996:23). Som medlemmer i et samfunn lever vi et ordnet liv som beveger seg. Vi er del av en større helhet fordi generasjoner følger generasjoner, samtidig som vi lever et liv her og nå. Dette er et liv i ulike faser – vi er barn, unge og gamle. Mens vi beveger oss på denne akse måler vi tiden. Selv om den er abstrakt og ikke kan gripes og formes, deler vi tiden inn i timer, uker, måneder og år. Vi gjør tiden til noe regulært, gir den dato og årstall, virkedager og høytidsdager, derfor kan den også binde fortid og nåtid sammen. Dette blir spesielt tydelig i høytider. Bringeus sier at ved å dele opp årstidene og skille mellom hverdag og høytid, skapes tiden (Bringeus1990:159). Høytider trer fram som avvikelser fra det ordinære og som spesielt verdifulle. Derfor kan man stadig vende tilbake til dem i tankene og gjenoppleve dem – i nåtid. Det er verdiene – det normative som blir nærværende og som knytter fortid – nåtid og framtid sammen. For krepsingens vedkommende, var det det spesielle og særegne, stemningen og avbrekket fra det ordinære som bekreftet av krepsinga var en høytidelig anledning. Å vurdere og beskrive krepsing som høytid, kunne også bidra til å strukturere

tankene omkring selve handlingsforløpet. På denne måten ble det den forutgående handlingen i et sosialt fellesskap man tenkte tilbake på og vurderte som høytidelig.

### **Ny og gammel tid møtes – eiendomsretten skal hevdes**

Ritualene sier noe om den samtiden og det samfunnet de foregår innenfor. De er handlinger med mening, og de kommuniserer uten ord. Ritualene knyttet til krepsefisket peker på krepsens verdi og posisjon i lokalsamfunnet Aurskog på 1960 tallet, og er en strategi for å bekrefte og befeste grunneierretten. Det er viktig å være klar over at ritualer foregår i spesielle sosiale sammenhenger med den hensikt å definere virkeligheten og synliggjøre grunnleggende verdier som det er felles enighet om (Bell 1992:176). Krepseritualet foregikk i en tid hvor bønder flere steder i landet ikke lenger kunne identifiseres med det tradisjonelle bondeyrket og landbruket. Primærnæringene var i endring. Det var en usikker tid for landbruket og mange skaffet seg arbeid i tertiærnæringene (Furre 1991:308). Posisjonen som bøndene hadde hatt ble utfordret av samfunnsutviklingen, men krepsefisket fikk en viktig mening og ble en strategi for å synliggjøre de tradisjonelle maktforholdene, nemlig at bønder og grunneiere sto i en høyere posisjon enn de eiendomsløse. Når Howe beskriver revejaktens utvikling i England og ritualenes utforming som to sider av samme sak, nemlig som distinksjonsmarkører (Howe 1981:284), kan det være interessant å se nettopp krepsinga og ritualene rundt den som det samme. At krepsing fikk økt betydning utover på 1960-tallet kan også henge sammen med ønsket om distinksjoner. Hver for seg, men likevel som en samlet enhet, gjennomførte grunneierne krepseritualet, og slik pekte de sammen på eiendomsretten som en grunnleggende og viktig verdi. Dermed er det også mulig å si at grunneierne gjennom krepsinga kommuniserte felles enighet om et hierarkisk prinsipp.

Krepsinga var sterkt strukturert og den beveget seg over i det mystiske og dramatiske. Det var snakk om en fangstform som foregikk i mørket, av og til i et ulendt og vanskelig terreng, og med mye som skulle fraktes fram og til bake. Flere av de som sto ansvarlig for dette var barn. Det at barna som var blitt overlatt ansvaret for familiens krepsegrunn, var et tegn på at de også hadde passert en grense og vært igjennom en overgang fra bare å delta til å stå ansvarlig. De var en del av et større fellesskap, de kunne identifisere seg med ”alle” som hevdet krepseretten.. Fordi sosialiseringen inn i dette var tydelig, kan de voksne ha endret sitt syn på barna ved å gi dem et slikt ansvar. De ble kanskje mer respektert og fikk leve et friere og mer uavhengig liv mens krepseseasonen pågikk. Det er imidlertid ganske sikkert at de ritualene

som omga krepseringa, var med på å påvirke holdningen til det å krepse og til det å være de utvalgte, de med rett til å krepse.

De som deltok i krepseringa hadde erfaring og innsikt. På denne måten ble forventningene skapt og vedlikeholdt. Fortid, nåtid og framtid ble vevet sammen og må ha bidratt til å skape en historisk bevissthet. Fordi gamle produksjonsmåter og arbeidsteknikker var erstattet av mer teknologiserte og spesialiserte produksjonsformer ble det behov for annen kompetanse og andre måter å arbeide på. Kunnskaper og overleveringer fra den ene generasjonen til den neste mistet sin verdi og ble delvis satt til side. Ungdomskulturen var blitt et begrep og utdanning var mulig for stadig flere, og dette sier Furre, ga mulighet for sosial mobilitet oppover (Furre 1991:318). Avstanden mellom generasjonene ble større i denne tiden. Krepseringa kunne imidlertid stå som en aktivitet der de gamle sannheter fremdeles var gyldige. Den nye og den gamle tiden møttes og kontinuiteten til forfedrene ble opprettholdt i måten man faktisk utførte denne fangsten på.

Hovedinntrykket er at alle som hadde rett til å krepse gjorde det. Familiene fant måter å organisere dette på som passet inn i den etablerte arbeidsrytmen. At krepseredskaper måtte legges ut kveld og natt og vekjas tidlig om morgenen, gjorde det mindre attraktivt for en del grunneiere å holde på med dette over lengre perioder. I de tilfellene barn tok hånd om krepseringa, fikk mor og far frigjort tid til det arbeidet som var viktigst og som var hovedinntektskilden. Uavhengig av hvem i familien som hadde hånd om krepseringa, var det viktig å være aktiv på sitt eget krepseland i krepsetiden. På denne måten kommuniserte grunneieren at dette var en ressurs som skulle høstes av hans familie. Hvem som helst kunne ikke komme og forsyne seg.

Å ha krepserett var det samme som å være grunneier til et bruk. Dette sa noe om de økonomiske rammebetingelsene, men det sa også noe om slekt og kulturell tilhørighet. Gjennom tilgang og forvaltning av land får man rettigheter og ansvar, noe som i sin tur gir høyere posisjoner i samfunnet (Døving 2002:262). Som grunneier til en større gård med jakt og fiskerettigheter, hadde man mulighet til en annen livsstil enn de som bodde i villaer og på små bruk. I løpet av året var det mye som synliggjorde akkurat denne forskjellen, men i krepsetida kom den ekstra tydelig fram. Krepseretten kommuniserte at man hadde tilgang til noe verdifullt og eksklusivt.

Krepsinga hadde imidlertid også andre hensikter enn å vedlikeholde forholdet til en forgangen tid. Ved både å planlegge og gjennomføre krepsinga, kom det tydelig fram at eiendomsretten skulle hevdes. Alle gjøremål, og all kommunikasjon må ha vært med å befeste og underbygge dette. Det at krepsinga var årets ”klou” ble synlig i alle handlingene. Disse hadde mange meninger. Bevisste og ubevisste, latente og åpne, implisitte og eksplisitte. De synlige og uttalte handlingene knyttet seg til at grunneier var til stede ved vannkanten i krepsetida og krepset, særlig i oppstarten. På denne måten kunne alle se at retten hadde en økonomisk og kulturell verdi. Grunneierne brukte krepsen til å forsterke prinsippet om grunneierretten. Da blir konsekvensen slik Gullestad beskriver, at man ikke kan unngå å skape oppmerksomhet rundt individualisme og egoisme (Gullestad1993:43). Grunneierne heget så godt om retten sin at den framsto som ekskluderende. Krepsinga synliggjorde også et sosialt hierarki. Ved å utføre krepsing er grunneierne synlig og tydelig i en annen posisjon enn andre uten krepsrett.

## Kap 4 En eksklusiv, men kontrollert ressurs

Krepselesongen sto for døren. På slektsgården hadde de forberedt alt. Redskaper var satt i stand og åte var skaffet. Søsken med familier rundt omkring på Østlandet gjorde seg klare til å reise ”hjem”. Hjem til Aurskog for å være med på sensommereventyret. Hjem for å krepse og for å delta på krepselaget.

Grunneierne forholdt seg forskjellig til krepsefisket. Noen krepset bare for eget bruk, mens andre gjennomførte to ”typer” krepsefiske. Et kommersielt med tanke på salg og et for å samle familien. Det kommersielle krepsefisket sto som oftest grunneier og den aller nærmeste familie (barn og ektefelle) for alene. Til krepsefisket som ble kombinert med et krepselag, ble andre både familie, slekt og venner invitert til å delta. Grunneierne valgte ut hvem som fikk delta, og måten denne seleksjonen foregikk på behandles i dette kapitlet.

### Familie og slekt

Krepselesongen startet natten til 7. august. Da hadde nok den enkelte grunneier klart for seg hvem som skulle få være med. Dette kom heller ikke overraskende på dem som ble invitert til å være med. For i det hele tatt å kunne ta del i krepselesongen, måtte man ha de riktige relasjonene til grunneier.

Vi hadde liksom aldri noen andre med oss, enn oss vi da. Det var kjernefamilien. Og Hansegutta. Men det var jo heller ingen som spurte om å få være med (kvinne).

Nei, da var det altså familien, de var de eneste som var med på selve krepselesongen. Ja. Det hendte vel det var en og annen, annen en, men ikke som jeg kan huske (mann).

Disse eksemplene viser at krepselesongen framfor alt var en familieaktivitet. Her nevnes kjernefamilien og i tillegg Hansegutta. De hørte ikke med i kjernefamilien, men dette var gutter som vanket mye på gården og hadde et spesielt forhold til brukerne. Antagelig gikk de inn og ut av huset det meste av året, og hjalp kanskje til der det trengtes. De var ikke gårdsgutter i tjeneste, men heller gutter som var venner av huset og kammerater med barna på gården. Slik ble det naturlig å inkludere dem i krepselesongen også. I ettertid undrer denne informanten seg litt over at ingen spurte om å få være med. Som grunneier er det antagelig ikke så lett å se hvordan praktiseringen av krepselesongen kommuniserte med lokalmiljøet; at terskelen for å spørre var høy. Neste informant kan ikke huske at andre enn familien var med på krepselesongen. Han holder likevel en mulighet åpen for at andre kan ha vært med, men dette



husker han ikke. Derfor er det vel lite sannsynlig at andre enn familien deltok. Fordi mange informanter trekker fram krepning som en familieaktivitet er det interessant å se nærmere på hvem som blir omtalt som familien og hvordan familien knyttes til krepning. Her er noen utdrag fra intervjuene:

Det var liksom noe vi så fram til da vi var smågutter oppe på Borgen å få komme til tante og onkel og krepse (mann).

Jeg har ei søster som bor på Hamar skjønner du, hun har to jenter og da var de som regel her oppe 6. august da, for da skulle de være med på den første krepsenatta (mor)  
Jo, vi var med alle sammen. Tante Anne var jo med og, så det var jo kjernefamilien vel, kan en vel nærmest si, som var med på det (sønn).

Det var jo faren min og gårdskara som krepset. Og slekta. Det kom folk fra Sørums og krepsa, onkel og fetter fra Sørums. Det var ingen andre som slapp til (mann).

Det var som regel sånn at hvis du hadde noen slektninger eller venner som du satte pris på, så fikk de være med å krepse når det skulle være krepselag. Det var ganske bestemt dette her med grunneierens rett (mann).

Som vi ser av uttalelsene, brukes det forskjellig definisjons- og presisjonsgrad på familien. Det kan være tante og onkel og søsteren med barn, ikke bare kjernefamilien. Denne søsteren blir av nevøen regnet som en del av kjernefamilien. Det å kalle tanten for et medlem av kjernefamilie kan tyde på at de var mye sammen. Da ble det kanskje naturlig å regne henne med til familiens kjerne. Det kan være at han ønsker å understreke denne nærheten ved å innlemme henne i sin innerste familiære sirkel. Onkel og fetter blir betegnet som slekta. Slik denne informant uttrykker det, var det ingen andre enn de aller nærmeste som fikk delta. De slapp ikke til. Noe som kan bety at mange var interessert og hadde lyst til å være med, men at deltakelsen ble begrenset. Det å ikke slippe andre til, tyder på at grunneier hadde kontrollen med hvem som fikk være med.

Hansegutta og gårdskaren fikk også krepse, men sammen med grunneierne. Disse regnes ikke som slekt. Guttene var mye på gården, gårdskaren sto i et ansettelsesforhold og var underordnet en arbeidsgiver. Krepning kan ha vært en av arbeidsoppgavene. Den siste informant gjør en viktig presisering når han sier at det var slektninger eller venner man "satte pris på" som fikk være med. Grunneier hadde altså et følelsesmessig nært forhold til dem. Dersom denne vurderingen gjelder for de øvrige informantene også, kan det ikke ha vært et tilfeldig utvalg slektninger som fikk komme og krepse. Utsagnet kan tolkes slik at slektninger man ikke "satte

pris på”, eller brydde seg om, ble utelukket til fordel for venner man hadde et nærere forhold til. En annen av informantene sier at han hadde med seg andre enn familie og slekt.

GR: *Hendte det du hadde med deg noen andre når du krepset?*

- Ja, det var jo fælt vanlig det at du hadde med deg noen

GR: *Hvem var det?*

- Det var venner og bekjente det, som ville være med (mann).

Han sier venner og bekjente var med, og at det var ”fælt vanlig”.

Materialet er ikke entydig når det gjelder hvem som fikk være med å krepse. Likevel ser det ut til at det nærmest var uvanlig å ha med ”bekjente” på krepsering. Bekjente betraktes som litt mer perifere personer. I krepsesongen var det aller vanligste å ha med de som sto en nær, enten familie, venner eller personer man hadde annen relasjonell nærhet til.

Som vi har sett har informantene forskjellige beskrivelser av hvem som var med og krepset. Hos noen var det familien og slekta, hos andre ble venner også invitert til å delta. Hva man kaller familie og hva man kaller slekt ser ut til å variere. Noen mener fetter og onkel er slekt, mens andre mener de er nær familie. Betegnelsen på familierelasjonene varierer. Jeg vil derfor gå nærmere inn på nettopp dette, og analysere det i forhold til andre forskeres behandling av familiebegrepet. Kjernefamilien består av mor, far og barn, og er rent historisk den mest utbredte familieformen, selv om den sjelden var alene i husholdet. I norsk historie har kjernefamilien i lange tider også vært omgitt av slektninger i husholdet. Dette var for eksempel ugifte søsken av husbondsfolket eller av foreldrene deres. Slektninger i en slik kontekst ble gjerne kalt utvidet familie (Sogner 2003:12f). Familien innbefatter dermed de man bor sammen med. Dersom slektninger som besteforeldre, tanter og onkler bor sammen med kjernefamilien, skifter de status fra slektninger til familie. Familien er lik seg selv, samtidig som den stadig endrer form og funksjon i takt med forholdene i samfunnet (Löfgren1977:228). Med utgangspunkt i dette sitatet er det lettere å forstå de forskjellige ordene som informantene har brukt på familien.

Som nevnt over, har kjernefamilien alltid vært den mest utbredte familieformen i Norge. På landsbygda har den fram til etterkrigstiden også eksistert som del av en utvidet familie. Dette har samfunnsmessige forklaringer. Helt fram til 1950-60 tallet krevde gårdsdrifta mye manuell arbeidskraft (Almås 2002:210). I tillegg til at primærnæringen trengte flere

mennesker til å produsere (Christensen 2002:308), var det også vanlig med kårfolk. Fordi det var vanskelig å etablere seg utenfor gården uten å være gift, ble ugifte søsken av husbondsfolket eller av foreldrene deres, så vel som onkler og tanter en del av familien. Mange personer kunne derfor være en del av husholdet og dermed bli regnet med i familien. Flere av informantene mine er født under og rett etter krigen, før strukturrasjonaliseringa startet for fullt. Mange av dem kan ha vokst opp i en utvidet familie, sammen med onkler, tanter og besteforeldre. Slik informantene bruker begrepene familie og slekt, flyter de litt over i hverandre. I denne sammenhengen mener jeg de kan tolkes slik at de betyr det samme, nemlig familie.

Å betrakte noen som nær familie krever imidlertid at man har en felles samhandling og dermed felles referansepunkter. Dette kan være i form av opplevelser og/eller at man gjør hverandre tjenester og stiller opp for hverandre når det er behov for ekstra hjelp. I sin avhandling *Til odel og eige? Slektskap, jord og arv på gardsbruk i ei vestnorsk bygd* hevder sosialantropologen Daugstad at: ” I praksis spelar ”kontakt” og ”kjemi” mellom dei ulike personane ei viktig rolle for å skape ”slektningar”” (Daugstad1999:79). I hennes studie er familien definert som de næreste slektningene. Blodsband og ekteskap er viktig. Det er imidlertid ikke opplagt at det skal foreligge en nærhet, basert på genetisk tilhørighet. Å hevde at slektninger kan skapes, er en radikal påstand. Ingen velger eller skaper i utgangspunktet sin egen familie. Man fødes inn i den. Det er imidlertid ikke slik at en person passer sammen med den i alle situasjoner. Døving påpeker at det er snakk om å velge slekt i forhold til situasjoner, og opprettholde disse i forhold til forskjellige kriterier (Døving 2002:143). Vi kan skape slektninger etter hvilke situasjoner vi befinner oss i. Et slektsstevne er en situasjon der det viktigste er å vise hvem og hvor mange man er i slekt med. I et bryllup er det ofte en etikette å ta hensyn til. Tanter og onkler, bestemødre, fettere og kusiner inviteres i tillegg til foreldre og søsken. På krepning var det ikke bredden i representasjonen som var viktig, men den rette nærheten mellom grunneier og deltaker. Selv om vi er født inn i en familie, kan vi likevel oppleve at det er noen vi føler mer nærhet til enn andre. Denne følelsen av nærhet gjør at vi knytter noen til oss, og der denne nærheten mangler definerer vi noen vekk. Gjennom relasjonsbygging og felles handling utvikles denne nærheten, og den ses igjen i og vedlikeholdes i nye konkrete handlinger. Gullestad hevder at nordmenn ofte velger venner blant dem som har de samme verdiene og holdningene som en selv (Gullestad1993:116). Som mennesker står vi i en posisjon der vi kan ta valg. Ikke bare i forhold til venner, men også når

det gjelder familie. Det er situasjonene som avgjør hvor viktig relasjonene er, og når man passer sammen med hvem.

Ritualer er nettopp handlinger som aktivt skaper, gjentar og gjenoppretter forholdene mellom personer og fellesskap (Bell1992:109). Ved å delta i et ritual, gir man tilbakemeldinger som viser at det eksisterer et sosialt fellesskap, ideer eller verdier, som er usynlig det meste av tiden (Moore/Myerhoff 1977:14). Rituelle handlinger kan både vise at man har en relasjonell nærhet, samtidig som de skaper, gjentar og bekrefter dette. I denne konteksten trenger ikke personer å være i slekt genetisk, for å oppfatte seg som nære og dermed føle seg som slektninger. Slektskap kan i denne sammenheng være en kulturell konstruksjon som kommer til uttrykk i konkrete handlinger. Selv om slekt kan skapes på bakgrunn av samhandling (Daugstad 1999:72), er det imidlertid ikke uvesentlig hva denne samhandlingen består i. Døving hevder at for å bygge de riktige relasjonene er tjenester, gjentjenester og sosial kontakt viktig (Døving 2002:261). I disse møtene får man bekreftet sitt syn på, og sin følelse for slektningene, og det er her båndene kan forsterkes eller svekkes. Gullestad sier at nordmenn gjerne vil passe sammen med de slektninger, venner og naboer som man omgås med (Gullestad 1993:116). "Passe sammen" betegner hun som "å være lik", og disse menneskene er også mer tilgjengelige for sosial kontakt og relasjonsbygging (ibid:117). Derfor velger man ofte å ha omgang med mennesker som står for det samme som en selv, og som man blant annet deler verdier, interesser og moraloppfatning med. Ut fra et slikt perspektiv, er det derfor ikke hvem som helst man gjør til sine slektninger. Vi velger ut de personene vi ligner mest på, fordi disse passer best sammen med oss selv.

Familien som historisk størrelse ligner seg selv, fordi det er snakk om blodsband og ekteskap. Likevel vil oppfattelsen av hvem man er i familie med, endre seg etter som samfunnet endrer seg. Et mer differensiert samfunn, større mobilitet og mindre sosial kontakt kan bidra til at familien ikke har den kontakten og de relasjonene som den hadde tidligere. Familiebandene kan svekkes, men ikke nødvendigvis mulighetene til å skape seg en slekt. Å få være med å krepse var uttrykk for at det eksisterte nærhet og sterke bånd mellom grunneier og dennes familie, slekt og venner. Krepinga var en situasjon der de rette relasjonene mellom deltakerne var viktig. Hvem grunneierne hadde et godt forhold til og var bakgrunnen for å velge ut noen framfor andre. Dermed skapte grunneierne en slekt for denne spesielle aktiviteten. Den viste hvilke personer i familien grunneier følte at han passet best sammen med, samtidig som den også viste at han verdsatte noen personer høyere enn andre. På denne

måten kom krepsinga til å framstå som en syklisk hendelse som vitaliserte og vedlikeholdt et nært slektskap. De samme analysene har Døving gjort i forhold til jakt.

Han har funnet ut at det å være i nær familie med grunneier ikke er tilstrekkelig som grunn til å jakte, dersom relasjonene mangler.

Med mindre man eier et stort terreng selv, eller er direkte arving, må tilgang til land og fordeling av rettigheter pleies. Når det dreier seg om rådyr og elg, som også er viktig økonomisk [...] bør slektsbåndet være nært i tillegg til at man har pleiet relasjonen omhyggelig (Døving2002:261).

Tilgangen til ressursen kommer ikke som et resultat av at man er i slekt med noen. Det er det gode forholdet til grunneier som er viktig og vesentlig i denne sammenhengen. En person som ikke har tilstrekkelig nærhet blir heller ikke valgt inn i slekten for å jakte. Å få tilgang til jaktterreng er derfor et tegn på at man verdsettes som familiemedlem. Denne verdsettingen kommer av at relasjonene pleies, at det er en kontinuitet i samhandlingen. Fordi det handlet om å produsere og skape et slektskap, måtte innholdet i denne kontakten oppfattes som viktig og vesentlig av og for grunneier. Var dette en god prosess slik at relasjonene ble reproduisert, vedlikeholdt dette nærheten og båndet mellom familiemedlemmene. Resultatet kunne da være at vedkommende familiemedlem fikk tilgang til jaktterrenget.

### **Fortjeneste viktigere enn inkludering**

Muligheten for å delta i elgjakt, slik Døving refererer til, kom altså an på forholdet man hadde til grunneier. Det var denne som valgte ut deltakerne, eller slapp dem til.

I noen tilfeller fortsatte ikke søsken å krepse etter at de flyttet ut: ”GR: *Søsknene dine krepset ikke?* Nei, ikke etter at dom flyttet ut”(mann). Dette kan henge sammen med at søsknene ikke hadde interesse av å delta, men det kan også være at relasjonene mellom bruker og søsken ikke var nære nok. En jeg snakket med om krepsing [han er ikke en av mine informanter] sa at han sluttet å krepse da broren overtok bruket, fordi han ikke ville tjene penger på en annens rettigheter, og dermed utfordre den retten broren hadde arvet. Jeg har vært inne på mellom-menneskelige forhold som kunne bidra til at nettopp noen slapp til, mens andre ikke ble regnet med i et slikt fellesskap. Ut over dette kan det også ha vært økonomiske årsaker til at deltakelsen i krepsefisket ble begrenset til noen utvalgte. Dette er en aktuell problemstilling når det gjelder elgjakt, noe Rysstad og Gåsadal også tar opp i *Jakta på elgjaktkulturen*. De hevder at et jaktlag kan ekskludere andre fordi dette vil gi mer slakt til de som allerede er med (Rysstad og Gåsadal 1999:94). At det var/er økonomisk attraktivt både å krepse og å jakte elg,

kan derfor ha hatt betydning for hvordan grunneierne valgt å definere familien i forhold til elgjakt og krepsing. Det ville vært mulig å slippe flere til, men det ble mer kreps på grunneieren så lenge han bare ga adgang til som var definert som ”nær”. I tillegg ble det eksklusive preget opprettholdt på en effektiv måte.

De grunneierne som drev med krepsing og jakt utnyttet en nisje. Den måten de organiserte og praktiserte dette på i Aurskog, forandret seg over tid. På 1960 tallet var det et mønster i hvordan man håndterte deltakelsen. Det var bare de med den rette nærheten til grunneier som fikk delta. Én av årsakene kan være det jeg har pekt på her, nemlig at dersom flere fikk delta reduserte dette attraktiviteten. At de fleste grunneiere hadde forholdsvis lik praksis når det gjaldt hvem som fikk være med og ikke, kan henge sammen med at dette var en nisjenæring. Sogner trekker sammenligninger mellom nisjenæring og lokale mønstre. Dersom mange praktiserte og gjennomførte denne type næring på samme måten, dannet det seg lokale mønstre (Sogner2003:27f). Selv om det først og fremst er næringsproduksjon hun sikter til, er det mulig å trekke denne argumentasjonen over i konteksten for jakt og fangst. I Aurskog var det mange grunneiere som krepset. De dreiv på samme måten, og det dannet seg et lokalt mønster når det gjaldt deltakelse og gjennomføring. Grunneierne var sterke aktører som kontrollerte hvem som var innenfor og hvem som sto utenfor dette fellesskapet. Derfor fikk de også mulighet til å påvirke familierelasjonene.

## **Arv av rettigheter, tradisjoner og holdninger**

Krepsereppen fulgte odels- og arveretten. Tanter, onkler, nieser og nevøer, søsken og venner ble invitert til å delta og hadde lyst til å være med. Flere informanter kommer inn på årsaken til at de ønsket dette:

Det var onkel fra Oslo og onkel fra Fredrikstad med familie. De ville gjerne være med. De var oppvokst her (mann)

Mutter og fatter var jo også med der [og krepset hos onkelen og tanten], så det var en liten familietradisjon hvert år (mann)

Klart for henne [henviser til søsteren] som er vokst opp på gården her så var det liksom - hun hadde med seg arven sin. Fra sine foreldre, så det er klart at det ville hun gjerne føre videre til sine unger igjen (kvinne)

De som var oppvokst med krepsing, fikk et spesielt forhold til dette. De ville fortsette å delta også etter at de hadde flyttet og de hadde et syn på, og et forhold til krepsinga som de gjerne ville gjenoppleve og vedlikeholde, selv om de bodde andre steder på Østlandet. Den tredje informanten mener at søsterens deltakelse i krepsinga var knyttet til arv. Moren og faren inkluderte henne i krepsinga, og gjennom dette fikk hun en arv. Denne forvaltet hun ved å la egne barn få oppleve det samme. Når barna var med moren på krepsing, kunne de fornemme, lære og forstå og dermed dele denne opplevelsen med henne. Ved å føre noe videre gjør man en aktiv innsats for at noe skal holdes ved like. Dette kan være kunnskap, men også oppfatninger og verdier av hva det vil si å komme fra en gård.

Flere av informantene begrunner familiens deltakelse med en historisk dimensjon. Arv er det sterkest ladete uttrykket, derfor skal jeg gå nærmere inn på hva dette innebærer. Nils Arvid Bringeus sier at arv kan betegnes som en tradisjon og en overlevering. Da er det både snakk om ferdigheter, oppførsel, kunnskaper og verdier som formidles fra en person til en annen (Bringeus1990:103). Skal dette være mulig må generasjonene ta del i prosessen sammen. Da forsterkes og videreformidles også de minnene man har rundt aktiviteten, i dette tilfellet krepsing. Dette blir en del av overleveringen fra voksen til barn. Slik jeg ser det, ble krepsing på denne måten en aktivitet som bandt fortid og nåtid sammen og som signaliserte en tilhørighet. Gården, dens geografiske plassering og tilknytningen til familien og slekta, var sentrum for en rituell aktivitet, en seremoni og en feiring. Daugstad hevder at forskjellige ritualer og feiringer bidrar til å forsterke det sosiale minnet, eller historien, for de som ikke bor på bruket lenger (Daugstad1999:114). Krepsinga var et ritual som må ha fungert på nettopp denne måten. Ved å delta i krepsingritualet hvert år, ble både en sosial og historisk kontinuitet tydelig og synelig for de som deltok.

Strukturendringene i jordbruket på 1960-tallet gjorde det vanskeligere å få arbeid på landsbygda. Flere og flere flyttet til byer og tettbygde strøk. Kontakten med hjembygda og gården kunne likevel opprettholdes på forskjellig vis. Blant annet ved å legge feriene dit, delta i onnearbeidet eller i rituelle feiringer og høytider. For de familiemedlemmene som "slapp til", ble krepsinga et høydepunkt som bidro til å bekrefte og befeste utflytternes relasjoner til familien og bygda. Krepsing var en arv som videreformidlet ferdigheter og kunnskap, fra en generasjon til en annen. I tillegg, og ikke minst, innebar krepsingen også en overlevering av holdninger og verdier fra voksne til barn. Denne overleveringen skjedde "hjemme" på bruket. Gullestad mener at hjemmet, kulturelt sett, står sentralt når det gjelder menneskers ønske om å

skape mening og integrasjon. Hjemmet er et fast holdepunkt, et sted man kan reise fra og komme tilbake til (Gullestad1993:23f). For flere av de som flyttet ut, var det viktig å komme hjem til krepsinga. Krepsfisket ble en handling som viste at de hadde tilhørighet, at de var integrert i et fellesskap. Ved å reise hjem for å krepse, kommuniserte familiemedlemmene at krepsinga var viktig for dem. Den var en del av arven og den var høyt prioritert. Hvert år aktiverte deltakerne denne arven ved å delta i de rituelle handlingene. Samtidig bekreftet og befestet de også en posisjon i forholdet til bruket og lokalsamfunnet.

## Gårdskaren og kammeraten

I tillegg til at familien tok del i krepsinga var det som vi har sett også eksempel på at Hansegutta og gårdskarene var med. En informant beskriver gårdskarens rolle slik:

Og han gårdskaren vi hadde han lærte oss jo detta her. Da tok han noen fridager han, i augustmåned og blei med til "Innsjøen"[navnet "Innsjøen"er min anonymisering av vannet krepsingen foregikk i].

GR: *Så faren din var ikke noe særlig med?*

Han var ikke noe særlig med og krepse der nede da jeg var ung nei.

GR: *Hvorfor ikke det?*

Det veit jeg ikke, han hadde liksom ikke tid. Han gårdskaren, han var veldig til å hjelpe til med det der. Han var jo så fingernem han, så han gjorde jo dissa kassene for oss litt lettvent og, så dom var i orden og fine. For vi var litt raske vi smågutta veit du til å snekre. Så han gjorde mye sånn

GR: *Hvorfor var gårdskaren med?*

Han hadde moro av å krepse, og kunne komme seg litt bort. Du hadde alltid tid til gode da veit du – før. Det var ikke sånn som i dag (mann).

Bruket til denne informanten lå ved en innsjø (kalt Y). I tillegg hadde de en fritidseiendom ved et annet vann (kalt X). De hadde eiendom i hver sin ende av det vassdraget jeg har informanter fra. Begge steder hadde de krepsrett. Gårdskaren det refereres til jobbet til sammen femti år for samme grunneier. Han hadde oppgaver innenfor jord- og skogbruk. I den tiden han arbeidet som gårdskar giftet han seg og stiftet egen familie. Sønnen hans deltok i krepsing sammen med min informant. De to guttene var omtrent like gamle.

Slik det framgår av sitatet, hadde gårdskaren kunnskaper om krepsing. Det var han som lærte guttene hva og hvordan de skulle gjøre dette. "Oss" er odelsgutten på gården og sønnen til gårdskaren. Det er oss gutta, i motsetning til foreldre og voksne. Litt lenger ned i intervjuet sier han jo også "vi smågutta". Informanten begrunner det med at gårdskaren var så



fingerne, derfor hjalp han dem med forberedelser, og ble med dem og krepset. Informanten og gårdskaren hadde et likeverdig forhold, men de befant seg på forskjellige trinn på den sosiale stigen. Det var gårdskaren som hjalp odelsgutten. Hans bidrag var å legge til rette, slik at informanten oppnådde målet sitt. Informanten sier at gårdskaren tok noen fridager og ble med. Dette kan bety at krepning ikke ble sett på som arbeid, men en fritidsaktivitet. Det var ikke sikkert gårdskaren brukte av sin oppsparte fritid, men at krepning ble betraktet som noe man drev med på fritiden. Grunnen til at informantens far ikke var med og krepset kan tyde på nettopp et slikt syn på krepning. ”Han hadde liksom ikke tid”, må bety at krepning ikke var like viktig som arbeidet på gården. Dette kan samsvare med uttalelsene til den mannen Refsum trekker fram, og som jeg siterer innledningsvis. Han krepset ikke ofte, og måtte i så fall ha god tid. På den andre siden var dette likevel såpass viktig at gårdskaren kunne unnværes. Brukseieren, informantens far, kan ha vurdert det slik at det var viktig å hevde grunneierretten. Dette kunne oppnås uten ham selv, men ved hjelp av sønnen, gårdskaren og dennes sønn.

Informanten har det inntrykket at gårdskaren likte å krepse. Han bruker uttrykket ”hadde moro av å krepse”. En positivt ladet talemåte, som kan tyde på at dette var noe gårdskaren hadde glede av, og underholdt seg med. Krepning var antagelig et avbrekk i hverdagen, og kan ha vært et like stort høydepunkt for ham som for grunneierne.

Med utgangspunkt i dette eksemplet er det interessant å se nærmere på den rollen tjenestefolk hadde. Opprinnelig var de en del av et hierarkisk system i et jordbruksamfunn der gården var en viktig produksjonseenhet. Den krevde tilgang på arbeidskraft for å få det til å fungere. Yrkesgruppen kan plasseres inn i konteksten familie og gårdsbruk. Gårdsbruket var en produksjonseenhet ledet av bonden og bondekona. Arbeidskraften besto av husbondfolket, barn og tjenestefolk (Löfgren 1977:232). Å være i tjeneste var imidlertid et livsfaseyrke. Unge og ugifte mennesker livnærte seg på denne måten inntil de etablerte seg. De hørte imidlertid med i familien den tida tjenesten varte (Sogner 2003:13). Gårdskaren det er snakk om her, var derfor etter Sogners definisjon ikke lenger i tjeneste, fordi han fortsatte å arbeide på gården også etter at han stiftet egen familie. Slik sett bryter han med dette mønsteret.

Gården jeg refererer til, drev fremdeles i 1960-årene et allsidig landbruk kombinert med skogsdrift. Den sysselsatte også en fjøsrøkter. Enkelte gårder i Aurskog skaffet seg fjøsrøktere fra Sveits på 1860 og 1870-tallet (Lillevold 1968:373). Dette var mannlige fagpersoner som

hadde ansvar for kvaliteten på husdyrholdet og melkeproduksjonen.<sup>7</sup> Kompetansen kom opprinnelig fra Sveits, men etter hvert var ikke fjøsrøkterne sveitsere. Flere var imidlertid skolerte (Gjerdåker 2002:243). Gårder som hadde mange dyr, det vil si storgårder, hadde ansatte røktere i fjøset. I forhold til gårdskaren hadde fjøsrøkteren et avgrenset arbeid og en mer selvstendig stilling. Det var husdyrholdet vedkommende skulle skjøtte. Gårdskaren hadde et videre spekter av arbeidsoppgaver, og i rang sto han under fjøsrøkteren. Gårdskaren tok seg av alt som måtte gjøres i forhold til fôrproduksjon, onnearbeid og skogsdrift. 1960-årene var tiåret for innføringen av den traktordrevne redskapen (Almås 2002:206). Overgangen fra hest til traktor gikk ikke like raskt på alle bruk, og samme bygd kunne ha tre teknologiske nivå for kornhøsting samtidig (ibid:217). Behovet for ansatte og innleide ble redusert dette tiåret, og for de fleste mindre brukene falt dette helt bort. Far til informanten drev gården. Han må ha vært avhengig av å ha ansatte for å kunne opprettholde driften. Ikke like mange som før- og rett etter krigen, men et lite antall fast ansatte. Gårdskarere av den typen vi snakker om her hadde kompetanse som det fremdeles var etterspørsel etter, om enn begrenset og avtagende. Til tross for strukturrasjonalisering og mekanisering var det fortsatt noen steder behov for ansatte i landbruket. Jobben var imidlertid avhengig av et landbruk som hadde økonomi til å lønne slike som ham.

Gårdskaren var en jordløs arbeider uten formell utdanning. Han var alltid i et underlegent forhold til bonden, men en viktig del av produksjonssystemet og husholdet på gården. I et historisk perspektiv ga det ingen høy status å være i en slik situasjon. Det var bygdas overklasse som var arbeidsgivere. Gårdskarene jobbet hos storbønder og må ha følt klasseskillet på kroppen. I boken *Småkårsfolk i ei Romeriksbygd* er det nettopp Aurskog forfatteren Asbjørn Fossen tar for seg. Han hevder at dette var et lokalsamfunn med store klasse- og standsforskjeller, og at det blant tjenestefolk, skogsarbeidere og løsarbeidere i Aurskog eksisterte en underlegenhet langt opp i 1930-årene (Fossen 1991:282f).

Klasseskillet i bygda kom til syne på ulike måter, blant annet var det forskjellige møteplasser etter hvilket sjikt man hørte til. Storbønder møttes på Bøndernes Hus, mens småbrukere, tjenestefolk og ansatte på gårder og i skogbruket møttes på Trampen. Dette klasseskillet avtok

---

<sup>7</sup> Bedre røkt og mjølkestall var en forutsetning for å oppnå større avkastning for de som drev kjøtt- og mjølkeproduksjon. Selskapet for Norges Vel tok et ansvar for å fremme større kvalitet i husdyrbruket. Fra midten av 1850-årene ble flere sveitsiske røktere ansatt i Norge. Disse var spesialister, og arbeidet både for Selskapet for Norges Vel, for det offentlige og for private storbønder. Norske røktere fikk opplæring av de sveitsiske fagfolkene (Gjerdåker 2002:243). Slik ble også tittelen fjøsrøkter flere steder til sveiser (Aschehaug/Gyldendal 2002:1210).

etter hvert som yrkesdifferensieringen og utdanningsnivået økte, og bondens status endret seg. Etter krigen ble det andre arbeidsmuligheter. Da startet de store utbyggingsprosjektene i byer og tettsteder. Det var lett å få jobb og dette innledet den perioden som senere er blitt kalt "flukten fra landsbygda" (Furre 1991:263). Av forskjellige årsaker valgte likevel "vår" gårdskar å fortsette å jobbe her, framfor å reise til byen og ta seg arbeid der. I tiår etter tiår deltok han i arbeids- og hverdagslivet hos grunneieren, selv etter at han ble gift. Det var derfor ikke snakk om en utenforstående som drev krepsefangst. I dette tilfelle var gårdskaren en betrodd medarbeider som enten krepset istedenfor grunneier, eller sammen med ham. Han må ha representert grunneierens familie i krepsetida og vært med å hevde dennes rett. At sønnen hans også ble med, sier noe om kontinuitet og tilhørighet.

Det er også eksempel på at kammerater til barna deltok på krepsinga. Men, som det er understreket i materialet mitt, bare dersom de hadde gjort seg fortjent til det. Noen tydelige kommuniserte regler for hva som ga tilgang fantes antagelig ikke.

Jeg tror ikke at det å pella poteter hos en bonde i september måned, at det ga rett til å være med å krepse året etter. Det var for dårlig. Men jeg husker spesielt 2-3 gutter fra nabohusa som var veldig flinke, og var med oss veldig mye om sommern, og da var det ingen tvil om at dom skulle være med (mann).

I tillegg til å være flink var en vedvarende innsats viktig hvis venner skulle få være med å krepse. Utsagnet fra denne informanten kan kanskje også ha hatt gyldighet for "Hansegutta" som vi møtte tidligere i dette kapitlet. Å plukke poteter høsten før var ikke tilstrekkelig innsats for å få være med å krepse. Ordene "veldig flinke" og "var med oss veldig mye" gir informasjon om hva som ble verdsatt. De som var mye med, og ikke ble oppfattet som flinke ville ikke oppnådd å få være med å krepse. Det ville heller ikke hjulpet å være flink, men ikke særlig ivrig. I steden var det en jevn og kompetent innsats i gårdens alle gjøremål, sommeren og året igjennom, som avgjorde om kammerater fikk være med å krepse. Det var et privilegium å få være med.

Her i dette lille intervjuklippet kommer den tradisjonelle og hierarkiske strukturen fram i måten informanten snakker om "oss" og "dom" på. Til posisjonen "oss" lå makt og myndighet og dette identifiserer informanten seg med. Motsetningen var "dom" som var i en underlegen rolle og som måtte forholde seg til uklare kriterier og restriktiv praksis. Jeg skal se litt nærmere på hva en slik distinksjon kan uttrykke. Etnologen Gunnar Alsmark hevder at

innefor identitetsforskningen har perspektivet vi – dem fått en stadig større betydning for hvordan mennesker bygger opp følelsen av tilhørighet. Man må vite hvem man ikke er (Alsmark 1997:11). ”Oss” er en betegnelse for grunneier og hans representanter. ”Dom” var de som kom utenfra og ble vurdert i forhold til innsats og kvalifikasjoner. Denne måten å skille mellom ”oss” og ”dom”, gjør at informantene konstituerer seg selv, og sin egen identitet. Han plasserer seg inn i en sammenheng og i en orden. Når informantene sier at det var ”oss” de måtte hjelpe og jobbe hos for å få være med å krepse, knytter han sin identitet til rollen som grunneier og krepsereettshaver. Han plasserer seg inn i et hierarkisk system. Det at han tydelig argumenterer for at innsats var viktig, uten å definere hva og hvor mye, viser at han var i en maktposisjon. Grensene mellom de ulike gruppene og rollene blir synlige. Det blir også maktforholdet. Den som satt med det sterkeste kortet var grunneier. Tradisjonelt var dette situasjonen i det gamle jordbrukssamfunnet.

### **Krepsing brukt som gave**

Grunneier brukte krepsereetten som noe han kunne gi bort. Krepsingen ble en gave, slik Marcel Mauss beskriver det i *Gaven* fra 1955. En gave er noe man bytter. Ved å gi noe bort forventes det en gjenytelse (Mauss1955:27). Giveren står i en posisjon der han har et moralsk overtak.

Selv om det vanligste var å få tilgang til krepsefangst gjennom vennskap og slektskap, er det også eksempel på en grunneier som brukte krepsereetten i relasjonsbygging utenfor familie og vennekrets. Dette fant sted mens informantens bestefar eide gården, derfor er det ikke innenfor min tidsavgrensning. Jeg velger likevel å trekke fram eksempelet fordi det belyser det attraktive og eksklusive med krepsing på en god måte.

Direktører fra Borregård kom hit for å krepse, for det var så bra å få. Bestefar han var ansatt som betinger, kjøpte opp tømmer for Borregård her i området. Fru Ragnes var her og krepset, kona til han på landbrukskontoret (mann).

Det var ikke bare én, men flere direktører som kom til Aurskog og krepset. Personer med de høyeste stillingene i selskapet. Elva hadde godt rykte som krepseelv og gjennom bestefaren, datidens eier av bruket, hadde direktørene en mulighet til å delta i et eksklusivt fiske. Fru Ragnes var kona til Herredsagronomen. Hun krepset på et litt seinere tidspunkt enn direktørene fra Borregård. Direktørene representerte bestefarens arbeidsgiver. Fru Ragnes representerte agronomen som var Landbruksdepartementets forlengede arm i Aurskog -

Høland, en person med utdannelse og autoritet. Herredsagronomen var en viktig veileder og pådriver når det gjaldt drift og utvikling av landbruket i bygda.

De som fikk tilgang til krepsing i eksemplet over, var derfor ikke hvem som helst. Det var personer med viktige posisjoner både i samfunnet og i forhold til grunneier. En henvendelse fra disse menneskene understreket krepsens, og krepsrettens eksklusivitet. Ved å la personene få krepse, ga grunneier tilgang til egen grunn og mulighet til å høste av hans ressurser. Ved å gi noe bort forventes det en gjenytelse. Den som gir en gave har dermed et grep på mottakeren (Mauss 1995:27). Det viktigste formålet med gaven er imidlertid ikke det materielle, men det moralske. Den skal skape gode relasjoner mellom giver og mottaker. Samtidig vil den knytte bånd mellom mennesker fra atskilte grupper (ibid:52f). Fordi en gave er noe man bytter, var krepsing i dette tilfellet også et bytteobjekt. Jeg har ingen opplysninger om hva grunneier fikk som gjenytelse, men ved å gi hadde han altså et moralsk overtak. Utvalgte personer ble gitt mulighet til å delta. Dette var både overordnede og underordnede, jamfør gårdskaren. Hensikten var å skape eller vedlikeholde gode relasjoner og knytte bånd til de han inviterte med. Gaven var ikke hva som helst, den var ettertraktet og eksklusiv. Det visste både giver og mottaker.

Ekman tar også opp forholdet mellom gave og gjenytelse når det gjelder elgkjøtt. (Ekman 1983:96). I hennes studie omsettes ikke elgkjøttet på det åpne markedet. Det gis bort. Det å gi bort denne typen kjøtt er en handling som inngår i et system av tjenester og gjentjenester. Slik hun vurderer det, er det ikke vilkårlig hvem som får kjøtt og ikke. Ekman sier at den enkeltes posisjon i det sosiale nettverket er viktig i forhold til hvordan byttene foregår (ibid). Det var heller ikke vilkårlig hvem som fikk krepsing i gave. I likehet med Ekmans forskning, viser det seg at personenes posisjoner var viktige. Kreps skiller seg fra elg på den måten at fanget kreps omsettes på det åpne markedet, men ikke krepsretten. Det er krepsinga som brukes som gave, ikke fanget kreps. Allerede fanget kreps ble så vidt jeg vet ikke gitt bort. I dette eksemplet knyttet krepsingen bånd mellom mennesker med forskjellige posisjoner i samfunnet, altså mellom atskilte grupper. Det var den underordnede som ga bort til en overordnet. Selv om grunneieren i sitt ansettelsesforhold var underordnet direktørene, er det ikke det samme som at han var underlegen. Som eier av en gård med både innmark og skog hørte han til det øvre sosiale sjiktet i bygda. Å slippe direktørene og agronomens kone til i krepseelva kan ha vært en måte å framheve eiendomsretten på og å understreke sosial status. Ikke minst kan det ha vært en effektiv distinksjonsmarkør når det gjaldt å løfte fram gårdens

posisjon i en tid med store sosiale og kulturelle omveltninger. Strukturendringene forrykket gamle nettverk og den tradisjonelle måten å vurdere verdier på. Krepsinga trakk linjene tilbake til de grunnleggende verdiene som slekt, kontinuitet i driften, jord og gårdsbruk. Praktiseringen av denne aktiviteten framhevet også grunneiernes syn på sosiale hierarkier.

Krepsing var en attraktiv gave. Dette hadde sammenheng med at krepsen var høyt verdsatt med et eksklusivt preg. At grunneierne håndterte krepsereppen restriktivt bidro også til å gjøre den attraktiv. Innbyggere uten krepserepp oppfattet hvordan grunneierne praktiserte og hevdet sin rett. Gullestad hevder at den som fortolker et budskap gjør en like aktiv innsats som den som ytrer seg ved å sende det ut (Gullestad 1993:41). Det ble i svært liten grad uttrykt verbalt hvordan man vurderte krepsereppens verdi. Betydningen av grunneierretten kom fram i håndteringen av den. Det var ikke hvem som helst som fikk komme og kreps, men direktører og andre som representerte høye posisjoner. Det at nettopp disse fikk tilgang, bidro til å understreke krepsens eksklusivitet og det verdifulle ved krepsereppen. Krepsen var ikke bare et dyr det gikk an å fange og spise. Det knyttet seg også mange meninger til den. Hva folk mente om kreps, krepsing og krepserepp var avhengig av hvilket ståsted de hadde. Om de var utenfor eller innenfor. Krepsen og fangsten var det som Gullestad kaller et ekspressivt uttrykk (Gullestad1993:105). De ble revet løs fra det som opprinnelig var hensikten og ble isteden et budskap med mange nyanser.

Det var uvanlig at noen spurte om å få være med å kreps, men det var mulig å bli invitert til å være med. Dersom direktørene og agronomkona virkelig spurte, kan det ha vært et vanskelig spørsmål å forholde seg til. Det var personer med viktige posisjoner, sett fra grunneierens ståsted, som henvendte seg til ham. Kanskje var det enklere for disse personene i kraft av sin status å spørre om å få kreps, enn for andre personer i familiens omgangs- og bekjentskapskrets. Verken direktørene eller agronomkona hadde kanskje den sosiale koden inne for hva man "kunne" spørre om og hva man "overhode ikke" kunne spørre om.

### **Krepsing var gjevere enn jakt**

For bygdefolk generelt har terskelen for å spørre om å få kreps hos en grunneier vært høy. Fikk man ikke tilbud om å være med var man i prinsippet utestengt. Informantene har selv klare synspunkter på dette:

Jeg tror nok det at det var ikke bare å komme og spørre. Det er klart at det er omtrent som med jakt. Det er veldig gjevt, og du spør liksom ikke i tide og utide om å være med en å jakte heller. Det er liksom sånn at enten er du bedt med, eller så har du kommet inn på en annen måte (mann).

GR: *Var det noen som fikk være med å krepse som ikke hadde krepserett sjøl?*  
- Det var det aldri hos oss (mann).

Det var helt sikkert lettere å få være med å jakte enn å få være med å krepse (kvinne).

Uttalelsene viser en felles holdning i forhold til å la utenforstående få lov til å krepse. De trekker selv sammenligningen til jakt og årsaken til dette kan nettopp være de erfaringene de har med både å forvalte jaktretten og krepseretten. Jeg skal derfor se nærmere på nettopp dette.

Spørsmål om å få være med å krepse var ikke vel ansett, og man skulle nok akte seg for å komme med dem. I hvert fall var det ikke et tema man brakte på banen særlig ofte. Tid og sted burde velges med omhu. Informantene knytter analogien til jakt. Ingen spør om å få være med å jakte, man blir invitert til å delta. På samme måte var det heller ikke vanlig å spørre om å få krepse. Dette forklares med at krepsering på samme måte som jakt var høyt ansett. Likevel var det lettere å få være med å jakte enn å få være med å krepse. Dette kan bety at grunneierne rangerte krepsering som mer attraktivt enn jakt. Sitatene tyder også på at grunneierne hegnet mer om krepseretten enn om jaktretten. De må oftere ha invitert til jakt deltakelse enn til krepsering.

Den enkelte grunneier har suveren beslutningsmyndighet når det gjelder hvem som får jakte på eiendommen. Interessen for å være med å jakte er større enn tilgangen på jaktterreng. Derfor kan det bli et misforhold mellom antall jegere og tilgjengelig terreng. Så lenge slike områder ikke avrettes ledige, foregår ikke tildelingen av jaktterreng og innlemmingen i et jaktlag i det offentlige rom. Informanten sier at man blir invitert med og at man ikke spør i tide og utide om å få være med å jakte. Døving tar også opp forholdet mellom jegere og jaktterreng. Han beskriver det på denne måten: "Tilgangen til land er [...] av stor interesse for jegeren, men å snakke om land viser seg imidlertid ikke å være lett og kan kanskje betraktes som tabu" (Døving 2002: 262). Spørsmålet fra en jeger til en grunneier om å få disponere jaktterreng betraktes som et tabu, altså noe man svært nødig snakker om. Når informantene sammenligner krepsering og jakt kan dette bero på den måten grunneiere med jaktterreng praktiserte seleksjon på. Da er vi tilbake til det jeg redegjorde for tidligere i dette kapitlet,

nemlig å skape og velge ut slekt. Døving hevder at relasjonene mellom den som eier jaktterrenget og den som vil jakte må være personlig (ibid). De familiemedlemmene som grunneierne hadde den rette kontakten med fikk være med å jakte. Riktige relasjoner er et utvelgelses kriterium som grunneieren bruker for å bestemme hvem som får jakte. Dermed skaper han den slekten som praktiserer jakten. Grunneierne utøver makt fordi de har en posisjon som gjør det mulig å velge ut og sette sammen en gruppe mennesker.

Det kan se ut som om håndteringen av jakt- og krepsrett var en lokal massehandling. Mange grunneiere handlet likt når de forvaltet rettighetene, og dermed etablerte de et mønster som var noenlunde entydig med hensyn til inkludering og ekskludering. Grunneierne var ikke isolert på sin gård. De var aktører i et lokalsamfunn, del av en region og dermed et regionalt system. Måter å praktisere og organisere jakt og fangst på kan ha utviklet seg i samspill med andre grunneiere. Primært lokalt, men også regionalt. Krepsing skilte seg imidlertid fra elgjakt på den måten at det ikke krevde et organisert fellesskap for å øke utbytte. Dermed kunne seleksjonen knyttet til deltakelse bli enda sterkere.

Grunneierne hadde felles praksis i forvaltningen av krepsretten, og de hevdet den svært restriktivt. Dette påvirket klassifikasjonen av (viltet og) krepsen, understreket eksklusiviteten og forsterket symbolverdien. Både de som var innenfor og de som sto utenfor erfarte dette. Retten til å krepse handlet derfor om mer enn å fange kreps, den understreket også hvilke sosiale posisjoner folk hadde.

### **Identiteten bekreftes i møte med andre**

Noen uker om høsten hadde grunneierne en måte å leve på som skilte seg fra de uten krepsrett. De hadde rettighet til en råvare med høy markedsverdi som de kunne fange, spise og selge ubegrenset av så lenge sesongen varte. Dette bidro til å uttrykke og bekrefte en identitet.

Gullestad påpeker at utviklingen av en persons identitet har flere trinn. Først handler det om å lære å kopiere andres atferd, deretter å bli bevisst de andre, for til slutt å ta til seg andres oppfatning av verden og seg selv. Dette bidrar til å danne en persons selvbilde og deler av dette selvbilde kan personen søke bekreftelse på hos andre (Gullestad 1993:104). På denne måten formes personens identitet. Dermed er også identitet noe personen har et aktivt forhold



til. Identitet er ikke bare noe man får, men det er noe man velger ut, setter sammen, skaper og utvikler i møte med andre. Ønske om bekreftelse er altså essensielt. Hvilke tilbakemeldinger en person får og hvordan hun forholder seg til hva andre tenker og mener, vil derfor påvirke personens oppfatning av seg selv. Det er i møte med ulike kulturer og sosiale miljøer hun får bekreftelse fra andre på at hun er den hun er eller vil være. Slik Gullestad uttrykker seg, kan en person selv velge hva hun vil ha bekreftelse på av andre. Dermed er det snakk om en gjensidig påvirkning mellom individet og kulturen, der individet kan komme med ulike identitetsutspill (ibid).

Det er nettopp selvbildet som grunneierne ønsket bekreftelse på fra andre. Fordi ikke alle grunneiere hadde krepserett, var posisjonen ekstra eksklusiv. Identitetsutspillene fra grunneierne var mange i krepsetida. Det begynte med planleggingen, men ble synligere og tydeligere under sesongen. Den rituelle gjennomføringen av selve krepseringa og den restriktive praksisen på hvem som fikk være med var, slik jeg ser det, utspill knyttet til identiteten som grunneier. Bekreftelsen hentet grunneier fra omgivelsene. At andre grunneiere håndterte prosessen og deltakelsen så vidt likt var en slik bekreftelse. Grunneiere var innenfor et eksklusivt fellesskap og i en privilegert posisjon i forhold til andre grupper i lokalmiljøet. Dette gjorde det mulig å identifisere seg med en engere krets grunneiere, samtidig som det markerte en forskjell, og distanse, til de andre utenfor. En annen bekreftelse kunne komme fra de som ble invitert med på krepsering. De kan ha uttrykt glede og takknemlighet og dette kan ha styrket grunneierens selvbilde, og dermed bekreftet deres identitet som grunneiere.

Alsmark definerer identitet som tilhørighet både på et personlig og individuelt, kollektivt og gruppemessig plan (Alsmark1997:9). Å føle tilhørighet til en gruppe handler også om at man kategoriserer seg i forhold til andre. Den informanten som i teksten over snakket om "oss" og "dem" kategoriserte nettopp seg selv til å tilhøre grunneierne som gruppe. Måten grunneierne levde på i krepsetida var på den ene siden et uttrykk for noe alle med krepserett hadde felles, og på den andre siden noe de skilte seg ut på. Dette markerte en forskjell og distanse til de andre utenfor. Måten de hevdet krepseretten på, var en lokal tradisjon knyttet til et spesielt sosialt sjikt. For dem som hevdet grunneierretten var det snakk om se sin egen rolle i forhold til dem som sto utenfor. Det å tilhøre en gruppe blir da et spørsmål om kategorisering og identifisering under stadig forhandling i møte med andre mennesker. Gullestad hevder at identitet bekreftes i møte med andre, Alsmark mener identitet skapes i møte med andre (ibid:11). Å få bekreftelse handler om å få en tilbakemelding på en [livs]stil og et uttrykk. Det

henger sammen med valg, utvelgelse og kommunikasjon. Dette oppnås både i samspill med andre og i kontrast til andre, og dermed er skapt og bekreftet identitet to sider av samme sak. De verdier, holdninger og erfaringer en person har, danner grunnlaget for måten han eller hun oppfatter seg selv, og får bekreftelse på sitt selv. Gullestad sier at det er et gjensidig påvirkningsforhold mellom selvet og det sosiokulturelle systemet gjennom identitetsutspill (Gullestad 1993:104). Dermed er ikke identitet noe som ligger fast. Det handler om en prosess, noe man setter sammen, gjenskaper og utvikler for å forstå og forklare seg selv.

Måten den enkelte grunneier hevdet krepseretten på var et identitetsutspill, både i forhold til de som var inkludert, men også overfor de utenforstående. Omverdenes oppfatning og tilbakemelding bidro til å bekrefte identiteten som grunneier og krepserettshaver. Denne bekreftelsen ga visshet om hvem de ikke var (Alsmark 1997:11). Nettopp den måten grunneierne hevdet retten sin på, tydet på at de hadde klart for seg hvem de ikke var. De var ikke tilfeldige forvaltere av en verdiløs rettighet. De eide, disponerte og hevdet en eksklusiv rett. Identiteten som grunneier ble tydelig kommunisert både gjennom krepseritualene og i forhold til inkludering og ekskludering.

I teorikapitlet lanserte jeg forskeren James Howe og hans forskning knyttet til ritualer i revejakten. I samme artikkel knytter han ritualer til identitet. Howe hevder at revejakten gjør det mulig for middelklassen å vise seg fram i en aktivitet som er assosiert med overklassens (Howe1981:286). Trekker vi paralleller over til krepsefisket, fikk de som ble invitert med, også mulighet til å vise seg fram i en aktivitet som var forbeholdt noen få. Krepsen som skulle fanges og alt dette førte med seg, gjorde det mulig å vise at man tilhørte gruppen av de utvalgte som krepset. Under krepseringa var deltakerne forent i et helt spesielt fellesskap og samarbeidet mot et felles mål, men grunneier hadde ledelsen i ritualet og de andre måtte underordne seg dette. I denne situasjonen bekreftet deltakerne sine relasjoner til grunneier, samtidig som grunneier fikk en bekreftelse på sin identitet som rettighetshaver.

Grunneierne eide og forvaltet sin rettighet svært restriktivt. Skulle man få tilgang til kreps uten å kjøpe den og uten å fange den ulovlig, måtte man bli invitert på krepselag. Alle informantene arrangerte krepselag i en eller annen form.

## ***Krepselaget – en fest i krepsens tegn***

I dagene før krepselaget måtte en sørge for å fange tilstrekkelig med kreps. Denne var enten samlet opp i gamle vaskekkummer eller den var innestengt i nettingkasser i vannet. Her hadde den ”gått seg rein” som informantene sa. Det vil si at den ikke hadde fått noe særlig næring slik at tarmstrengen var tømt. Men krepsen kunne også ha blitt oppbevart i melk en viss tid, og hensikten med dette var den samme. To typer av krepselag skiller seg ut i materialet mitt. Den ene type var aldersblandet med lite fokus på alkohol, mens den andre typen var for voksne og hadde alkohol som en viktig del av festen.

## **En herlig fest for alle aldre**

Krepselagene ble som regel holdt i august mens krepsefisket fremdeles var i gang. Gjestene var de samme år etter år, og kunne knytte sine forventninger til tidligere års festopplevelser. I pene klær ankom de selskapet. Solen sto lavt på himmelen og langbordet var dekket. De røde nykokte krepsene var lagt opp på store fat pyntet med dill. Denne kvelden kunne vertskapet dele raust av sin overflod.

Det var veldig hyggelig. Vi hengte opp papirlamper i bjørkene, det laget sånn stemning. Krepselaget står for meg som det store. Da fikk vi unga være oppe litt utover kvelden. Hu mor var så streng. Vi måtte legge oss kl. 1800, om sommeren også. Den som ønsket å være med å vekja fikk det. Så krepsa vi til vi hadde nok. Det gikk fort. Det var vennekretsen hjemme som ble invitert. Vennene var de samme hvert år. Det var alltid mye folk hos oss som lekte og sånn (kvinne).

Det som var mest koselig var å be sammen venner og slekt. Det var det store øyeblikket, det var herlig og kan ikke beskrives; unge og gamle, slekt og venner. Vi var sikkert en 8 -10 som kunne spise så mye vi orket. I dette [stort tinnfat ca 40 cm i diameter] ble krepsen servert. Det sto midt på bordet. Det blei dekt et skikkelig langbord. Slo vi til så hadde vi noen flasker hjemmelagd vin og det vart smørt opp noen skiver med loff (mann).

GR: *Hvor mange var dere?*

Hun: det kunne være 15-20 stykker

GR: *Og da var det kreps nok til alle?*

Hun: Ja, da var det kreps nok. Da spiste dom seg mette. Så det hadde vi i mange år det.

GR: *Var voksne og barn sammen?*

Han: Ja. Det er vel som regel de fineste festa det, med alle generasjoner sammen. Det er det som er det beste (mor og sønn).

GR: *Men var det venner og familie som var med på det krepselaget, stort sett?*

Det var det. Det var aldri noe arrangement for andre.

GR: *Det var ikke naturlig?*

Nei. Nei. Nei, det var litt – det var nok litt grenser og litt sånn, ja det var ikke hvem som helst som kom hit, tror jeg” (mann).

Krepselaget var en stor begivenhet for grunneierne, vennene og den nærmeste familie. At det var grenser for hvem som ble invitert i krepselaget er knyttet til en mental grense som skiller de nære fra de perifere. Unge og gamle, slekt og venner festet sammen og kunne spise så mye kreps de orket. Til et selskap for mellom 15-20 mennesker, måtte man fange ca 400 kreps. Det vil si ca 1 kg kreps per person. Man regner 20 kreps på 1 kg. Gjestene nærmest fråtset i denne delikatessen. Nok kreps til alle må ha vært et vesentlig poeng. På store fat midt på bordet var det ikke bare krepsen, men også krepsretten som ble presentert. Det eksklusive og ettertraktede var sentralt plassert slik at alle kunne se det.

Foreldrene overså de ellers så strenge reglene for leggetid og barna deltok på lik linje med de andre gjestene. Stemningen var annerledes. Ute var det hengt opp kulørte lykter i trærne. Dette understreket en løssluppen, litt tivoliaktig stemning. Lek er også et tegn på at man slapper av, hygger seg og setter voksenrollen til side for en stund. Før de kunne spise måtte resten av menyen fanges. Å la gjestene få krepse var en del av opplegget rundt festen, og noe av det som bidro til å sette deltakerne i rett stemning. Stemningen, gjestene og inkluderingen i de voksnes verden bidro til at krepselaget framsto som noe helt spesielt.

## **Krepsefest som vennefest**

Fest med kreps på menyen var også rammen rundt mange vennelag. Noen ble holdt på stabburet, noen i stuen og noen ved vannkanten. Felles for disse festene var en ganske løssluppen stemning og forholdsvis mye alkohol.

Vi hadde jo landet oppe ved ”Innsjøen” au, så vi hadde no’ krepselag der på hytta. Det blei mer storfest over det. Da hadde jeg bål ute og kokte krepsen i ei fæl jerngryte og så hadde jeg glødene jern opp i gryta for å få ordentlig damp på detta. Og da var det jo mye drikke og greier attåt veit du. Så da var det om å gjøre at noen holdt seg så klare så ikke vannet var lunket (mann).

Ja, det var en fast gjeng som vi festa sammen med. Omgangskretsen, vennekretsen kan du si. Vi hører gjetord om de krepselagene enda. Det var liksom en fest som vi hadde ute. Da hadde vi velkomstdrinken, den blei skjenka ut av store 50 l mjølkespann. Blanda toddy. Det var vel ikke alltid det var 60%, det kunne hende det var sterkere og. Da kunne folk bli litt groggy utover, da var det ikke så nøye om dom åt krepseskall eller kjøtt. Det gikk med det meste, både paver og det som var. Vi satt liksom nede i vannkanten og kastet skallene ut i vannet – og krepsen er jo hissig på å spise rensede krepseskall, så der åt den sitt eget skall, den som var igjen ute i vannet. Det var friluftsfest som regel. Alle så jo krepsen vart kokt i den store

jerngryta. I fosskokende vann. Vi var nøye på at vannet skulle koke når vi kastet krepsen oppi. For det blei jo snakk om at det var dyreplageri, i avisene og greier. Kokte den vel i 20 min. Da var den ferdig. Ja, det var som regel jeg som sto for kokinga. Og da var det sånn at jeg kokte en 500 kreps eller noe sånn i den store gryta (mann).

Dette var fester for vennekretsen. Her sto ikke familien i sentrum. Samling ved vannkanten, bål og tilberedning i jerngryte, samt store mengder alkohol gjorde dette til storfest. Selskapet var samlet ved elvebredden rett ved høstingskilden. Jerngryta var fyrt opp og sto klar til krepsekoking. Gjestene ”fyrt opp” med drikkevarer av forskjellige slag. Slik skilte nok denne festen seg fra selskapene som ble holdt innendørs, hjemme sammen med familien. På en ”storfest” blant venner, var det mulig å konsumere en del alkohol. Det å være ute og på hytta innbød også til en generelt mer løssluppen stemning og mindre konvensjoner.

Dette var selskap som det tydeligvis ble snakket om blant vennene. Enda høres det gjetord om disse lagene. Historier og episoder huskes fremdeles og blir gjenfortalt. Krepsespisingen ved vannkanten kan i seg selv være noe å huske tilbake på og snakke med de andre om.

Alkoholkonsumet og de konsekvensene dette må ha hatt for festens utvikling, kan også ha bidratt til historier og gjenfortellinger. De skjenket gjestene godt og med sterke varer, i den hensikt at de raskt skulle komme i stemning. Sammen med krepsen hadde alkoholen en sentral plass i disse lagene. Gjestene ble ”groggy” og evnet ikke å rense krepsen skikkelig. De åt krepseskall, paver og kjøtt i skjønn forening. Spørsmålet er om alkoholen konkurrerte med krepsen i betydning. Mengden med alkohol sto ikke tilbake for mengden kreps. Begge deler må derfor ha vært viktig for å oppnå et vellykket lag. Slik informanten husker det, ser det ut til at folk ble så fulle at det gikk ut over den kulinariske opplevelsen. Vertskapet tok imidlertid ansvaret som kokk alvorlig og var nøye på at vannet kokte når krepsen ble kastet oppi.

Årsaken til at de trekker fram dette, var snakket om dyreplageri. Grunneierne kan ha følt at opinionen fulgte med, og vil nå i ettertid forsikre at dette gikk ordentlig for seg. De rettfærdiggjør også sine handlinger og sin posisjon, og understreker at de som grunneiere var vel skikket til å ivareta og forvalte krepsressursen. Også med litt for mye innabords.

Alkoholen har en sentral plass i disse situatene. Alkohol står også sentralt som praksisform i Norge. Døving behandler nordmenns forhold til alkohol i sin avhandling, og med denne som utgangspunkt skal jeg se nærmere på alkoholens rolle på krepselaget. Den eldre mannen som Refsum har sitert helt innledningsvis i denne oppgaven, sa også at han kunne spise kreps hvis han hadde godt brennevin. Det kan tyde på at det var lange tradisjoner for å knytte krepsen til alkohol, og at det derfor ikke var likegyldig hva man drakk til krepsemåltidet.

Krepselaget markerte avslutningen på krepsritualet. Alkoholen trekkes inn i denne feiringen for å forsterke festen. Rusen og maten er viktige sammen. Krepselagene ble ofte lagt til helger, blant annet fordi dette var fester der man la opp til en mer løssluppen stemning. Når tilgangen på alkohol både var god, og en viktig del av festen, må det ha vært akseptert å ruse seg. Oppfatningen av når det skal, og ikke skal drikkes, hevder Døving er klare. Alkohol hører helgen til og er strengt organisert i tid og rom (Døving 2002:167f). Det anses som vanlig og legitimt å drikke i helgene, men ikke på søndag (ibid:162) Det at alkohol blir servert og konsumert, markerer en grense mellom hverdag og fest; mellom tiden da man står på og arbeider, og helger og andre anledninger da man kobler av. Fordi det er akseptert å drikke når det er helg og i festlige anledninger, markerer alkoholen det Døving karakteriserer som en time-out fra en etablert orden (ibid:168). Krepselagene var festlige anledninger, et pusterom utenfor hverdagen. Rammen rundt bidro i seg selv til å skape en spesiell situasjon. Alkoholen markerte grensen mellom på og av enda tydeligere. Festen og alkoholen ble en kobling vekk fra det hverdagslige. I dette frakoblede modus er det mulig å oppføre seg annerledes enn man pleier. At informanten fremdeles hører gjetord om krepselagene sine, kan henge sammen med at alkohol er det Døving kaller en sentral opinion (Døving 2002:157). Det vil si på den måten at helgens fyll er et stort samtaleemne blant nordmenn. Historier og fortellinger som gjentas og gjenopplives, kan være knyttet til episoder der alkoholen sto sentralt. Oppførselen påvirket fordi nordmenn ofte drikker for mye (ibid). Ting folk sier og gjør, kan både overraske og forskrekke og kan komme til å gå igjen som nettopp det informanten kaller gjetord.

Den gamle mannen som jeg henviser til innledningsvis i Refsums materiale, vegret seg mot å spise kreps hvis han ikke hadde godt brennevin. Han spiste sjelden kreps. Dersom årsaken var at han manglet de riktige drikkevarene, kan dette henge sammen med lite penger å kjøpe for. I 1960 og-70 årene var det en økonomisk vekst som skapte grunnlag for velstand og velferd (Furre1991:250). Folk endret forbruket sitt (ibid:156), og både alkoholforbruket og misbruket steg i denne tiden (ibid:349,352). Det at alkoholen hadde en såpass sentral plass i disse krepselagene, kan derfor henge sammen med at det var mer penger å kjøpe for. De som solgte kreps, tjente dessuten bra på denne handelen, og dette kunne også være inntekter som ble ført tilbake til krepselaget i form av drikkevarer.

I de krepselagene som var aldersblandet, framhever ikke informantene alkoholkonsumet i særlig grad. De kan selvfølgelig bevisst underkommunisere dette tema, fordi barn og ungdom

var til stede på festene. I en slik kontekst passer det ikke å trekke fram at mor og far, tanter og onkler slo seg løs med litt for mye å drikke. Sannsynligvis var alkohol et mer naturlig følge til krepsen også i disse lagene, enn informantene gir inntrykk av. Derfor er det ikke sikkert at kontrastene mellom generasjonsfesten og vennefesten i realiteten var så stor som den ser ut til her. Fordi dette var en fest nær naturen, kunne man antagelig tillate seg å være mer løssluppen enn man ville vært i andre sammenhenger.

Barna har sikkert vært vitner til det Salomonsson kaller ”de vuxnas barnkalas”. Han mener det var tillatt for voksne å ”göra bort sig” (Salomonsson 1991:47). Med dette mener han å bli full og agere på en annen måte enn ellers. Det var antagelig ikke bare alkoholen som la opp til dette. Hele situasjonen kan ha vært både løssluppen og litt barnslig. Voksne og barn lekte sammen, menn kastet jakka og spiste i skjorteermene, og alle måtte spise med fingrene, slurpe og suge i seg maten. Festen la opp til at man kunne tillate seg en annen oppførsel enn ellers, gjeldene bordskikk ble lagt til side. Dermed ble det mindre synlig hvem som behersket, eller ikke behersket slike konvensjoner. En følelse av likhet og frihet kunne dermed prege denne festen. Mange krepselag ble holdt nær naturen, for eksempel ute på verandaen og nær vannet, og dette kan også ha bidratt til å løse opp stemningen. Ved å spise ute i lys av bålet, eller i haven med lykter i trærne, var gjestene skjult i halvmørke og mindre synlige. De var i en mer utvunget situasjon enn om de satt inne i vertskapets stue, mer synlige. En fest i krepsens tegn var preget av en slags barnslig frihet og en lempeligere omgang med både alkohol og konvensjoner.

### **Krepselaget - et kollektivt ritual og et måltid som forener**

Hos flere grunneiere var det mulig for gjestene å være med å krepse det som manglet. Å få krepse opp det som ”manglet” sendte flere budskap. Det var en tillitserklæring, men den foregikk under oppsyn av grunneier. Gjestene fikk en liten bit av den virkeligheten som krepsereppen representerte. Men, den var utporsjonert og i regi av grunneier. I dag ville vi sagt at dette var en ”happening” eller et ”kick-off” som skulle sette folk i den rette stemning slik at de kunne yte sin skjerv i løpet av kvelden. Gjestenes bidrag var å sørge for at festen kunne leve opp til alles forventninger. Dette skulle være et måltid og en fest i det som Salomonsson kaller ”kräftans tecken” (Salomonsson1991: 46,50). I krepsens tegn, det vil si i lys av krepsen og dens sentrale rolle, skulle festen utspille seg. Mange forskjellige faktorer bidro til å gjøre krepselaget til noe stort og betydningsfullt. Krepselaget satte til side de ordinære reglene i

familien. Fordi ungene fikk være oppe lenger enn de pleide, fikk de også innblikk i andre sider ved voksenlivet. Generasjonene feiret og festet sammen. Dette kan sammenlignes med jule- og nyttårsfeiringen. Da er også barna lenge oppe og deltar ofte i de selskaper og sammenkomster som finner sted i familien. Det var denne aldersblandingen som flere informanter verdsatte, at barn og voksne, unge og gamle hadde det morsomt og hyggelig sammen.

Sammenhengen mellom grunneierretten og overfloden av kreps er grunnlaget for krepselaget. Invitasjonen til krepselag og å kunne spise så mye kreps man orket, ga klare signaler til gjestene om deres status som venner og familiemedlemmer. Van Gennep sier at festmåltidet er et åpenbart integrasjonsrite for fysisk forening (Van Gennep1999:36). Døving trekker fram at å lage og servere mat til andre er en måte å gi av seg selv på (Døving 2002:71). Når man spiser sammen får man i seg det samme, og dette bidrar til å forene giver og mottaker (ibid). Måltidet vedlikeholder og styrker sosiale bånd.

Krepselagene var årvisse, det vil si de gjentok seg hvert år på samme tid. De var blitt en tradisjon for vertskap og gjester. Fordi selskapene hadde foregått i lang tid, hadde de fått et rituelt preg. Krepselagene kan sees som et kollektivt ritual, slik Moore, Myerhoff (1977) og Klein (1995) behandler dette. Selv om krepselaget langt fra var et ritual åpent for alle, var det likevel et ritual for den gruppen mennesker det angikk. Hensikten med kollektive ritualer er blant annet å understreke myten om kulturell enhet og sosial kontinuitet og myten om uforanderlige tradisjoner (Moore/Myerhoff 1977:7). Krepselaget var en arena hvor det er mulig å hevde at en slik understrekning foregikk; Dog i en mindre skala, og på mikronivå. Faktorene i de kollektive ritualene finnes igjen i krepselagene. Disse er kort oppsummert repetisjon av anledning og/eller innhold, handling, spesiell oppførsel eller styling, orden og en stemningsfull presentasjonsmåte (ibid).

Den stemningsfulle måten å presentere ritualen på er et viktig element i kollektive ritualer. Hensikten med dette er å produsere oppmerksomhet og forsterkere samfølelsen. Dette kan overføres til å gjelde krepselaget som med det pent dekkede bordet, lykter, kreps på store fat, eller kokt i jerngryte og servert ute i naturen, bidro til å sette deltakerne i den rette stemningen. På denne måten ble også krepsen et symbol som grunneier manipulerte med, både for å sette folk i et festlig humør, men også for å bekrefte og befeste sin sosiale stilling. Krepselagene var repetitive, de gjentok seg år etter år. Grunneierne ville først og fremst vise



fram krepsretten og dette gjorde de ved hjelp av krepselaget. Det var ikke festen som sto i fokus, men retten til å krepse. Innholdet var stemningen, den sosiale kontakten, krepsen og måltidet. Familie og venner ble samlet til en fest der kreps var den eneste retten på menyen. Den var hovedmåltidet samtidig som den kommuniserte med deltakeren på flere andre måter. Vertskap og gjester var viktige aktører i dette ritualet. Ved å utføre det sammen, det vil si ved å invitere til og takke ja til krepselaget, viste de at det eksisterte et sosialt fellesskap dem i mellom. Dette var kanskje ikke like synlig hele tiden, men festen ble en arena for å vise nettopp det.

Moore hevder at kommunikasjonen gjennom seremonier og ritualer påvirker deltakerne fordi de direkte involverer sine sosiale roller, identiteter og holdninger til andre personer (Moore/Myerhoff 1977:16). Overført på krepselaget som ritual, hadde grunneierne mulighet til å kommunisere på en slik måte at det påvirket gjestene. Gjestene ga grunneier respons og bekreftelse på sin rolle. Krepsen som mat, var derfor ikke det viktigste. Like viktig var den rollen krepselagene spilte som identitetsmarkør for grunneier og som symbol for fellesskap. Krepselaget var en arena der selvbilde som grunneier ble markert og bekreftet, og fellesskapsfølelsen ble pleiet.

Moore sier videre at kvaliteten ved den rituelle handlingen er at den ikke er spontan. I de aller fleste tilfeller er det en selvbevisst handling, som å være deltaker i et skuespill. Dette medfører å gjøre noe, ikke bare å si og tenke det (Moore/Myerhoff 1977:7). Krepselaget var ikke en impulshandling. På den ene siden var det noe man ble invitert til og kunne forberede seg på. Det fulgte kalenderen på lik linje med årstidsfestene. De som pleide å bli invitert, kunne regne med at dette ville gjenta seg år etter år. På den andre siden kunne det også være slik, at bak den tilsynelatende løssluppenheten, lekenheten og barnsligheten som preget krepselagene, kunne det ligge en stram regi. Det er kanskje å trekke materialet litt langt å si at festen bar preg av dramaturgi. Jeg gjør muligens krepselaget mer spesielt enn det var, men perspektivet er interessant. De som kom til festen måtte følge den opplagte regien og delta på grunneiernes premisser. I et skuespill er både regissører og skuespillere involvert. I krepselagene var det grunneierne som hadde regien og scenografien. Gjestene var både publikum og skuespillere som fant sine roller og inntok sine plasser år etter år. Komparasjonen mellom ritual og skuespill underbygger det Moore tidligere har pekt på, at denne formen for ritual mangler spontanitet.

Handlingen, den ikke-verbale kommunikasjonen var vel så viktig som det man faktisk sa. For en skuespiller er replikkene viktige, men det er spillet og regien som bidrar til et helhetlig uttrykk og en bredere forståelse, både for skuespillere og publikum. Slik må vi også tolke vertskap og gjester i et krepselag. Med krepsen som symbol utspilte det seg et drama hver høst der det tydelig kom til uttrykk hvilke posisjoner og relasjoner familie og venner hadde til grunneier. Årsaken til at noen var innlemmet i det gode selskap og andre ikke, kunne også være en del av dramaets innhold. De som var innenfor brukte krepselaget til å vise at det eksisterte et sosialt fellesskap.

Det knytter seg også en spesiell styling, eller dekorering til kollektive ritualer. Moore hevder at de symboler som brukes kan være ekstraordinære i seg selv, og hensikten er å skape oppmerksomhet og samhørighet (Moore/Myerhoff 1977:7). På krepselaget var krepsen den viktigste dekorasjonen servert rett fra gryten eller lagt opp på store fat. Overfloden skulle vises fram. I bugnende mengder pyntet krepsen opp midt på bordet og satte fokus på grunneier. Det var bare den med krepsrett som kunne servere slike mengder av kreps. Krepsfatene bidro til å gjøre gjestene oppmerksomme på dette.

Moore sier at ved å utføre ritualer i en sekulær seremoni, viser man at det eksisterer et sosialt fellesskap, ideer eller verdier som er usynlig det meste av tiden (Moore/Myerhoff 1977:14). Dette ble synlig i krepselaget. Her skulle krepsen deles og forene venner og familie. Krepselagene ble en bekreftelse på gruppens følelse av fellesskap. Når man bruker symboler på denne måten, for å forsterke blant annet fellesskapsfølelse, hevder Gullestad at man også skaper oppmerksomhet rundt individualisme og egoisme (Gullestad1993:43). De som var invitert til krepselaget var nøye utvalgt og tilhørte en engere krets. Kom man i selskapet ga man samtidig sin aksept til denne måten å forvalte ressurser og kultur på. Gjestene var ingen opposisjonelle, de delte grunneiernes syn på rettigheter og tilgang. Dette ga de sin tilslutning til ved å delta, og slik bidro de også til å opprettholde krepsens eksklusivitet. Krepsen som skulle spises styrket følelsen av enhet innad og signaliserte en gruppetilhørighet utad. Dette fellesskapet ble spesielt tydelig hver gang det var krepselag. Ritualer kan analyseres som et språk som frem for alt spiller på følelsene. De både uttrykker og forsterker det opplagte (Frykman1978:66). Festen fylte en viktig funksjon for deltakerne, nemlig å skape og vedlikeholde de følelser og motiv som holder gruppen inntakt. Grunneiere som hvert år kunne omgi seg med de samme venner og familiemedlemmer, fikk bekreftet at de sosiale

relasjonene var opprettholdt. Krepselag som kollektivt ritual demonstrerte også at grunneierretten sto sterkt og at den nærmest var urokkelig.

## Ingen kreps – ingen fest

For grunneierne var krepselaget viktig. Da krepsen ble borte fra vann og vassdrag var grunnlaget for å holde krepselag på egen fangst også borte. Kreps var imidlertid fremdeles tilgjengelig på markedet. Den kunne kjøpes gjennom forhandlere i Oslo og på Romerike. Jeg spurte informantene om de fortsatte med krepselag selv om de måtte kjøpe krepsen. Dette svarte alle mer eller mindre nei til:

For når krepsen ble borte så ble det ikke noe krepselag mer. Bortsett fra siste gangen da jeg kjøpte nesten alt sammen da. Det var liksom avskjeden med krepsen. Så hvis du ikke kan bruke dine egne, eller det du har selv så er det liksom ikke, da er det ikke noe moro med det (kvinne).

GR: *Du opprettholdt ikke krepselaget med innkjøpt kreps?*

- Nei, da blei det slutt. Selvfølgelig har jeg i seinere tid kjøpt litt kreps i Søndre Høland, og hatt et lite krepselag. Men skal du be sammen mange da, så blir det uforholdsmessig dyrt. For han holder en ganske høy pris nå. Men det er jo mange det som gjør det fortsatt da.

GR: *Jeg har inntrykk av at det ikke er så mange som gjør det jeg?*

- Det er noen få som jeg kjenner. For det at det blir ikke sånn stemning altså som det at krepsinga nesten pågår og du har krepselaget (mann).

GR: *Dere kunne vel fått den samme stemningen ved å kjøpe?*

- Hun: Hvis en hadde kjøpt kreps? Ja, det hadde en sikkert fått, men...

- Han: Det er jo bare en del av det, veit du. For det laget er jo koselig, men det er jo bare en del av det. Det er jo ganske viktig å fiske agna først, gjøre i stand håva og forberede til krepsing. Og så vente på tidspunktet og reise ut og legge ut håva da kl. 2400 om natta og, det er kanskje en enda større opplevelse enn bare det krepselaget.

GR: *Det er den sammenhengen?*

- Begge: Ja. Og spenningen.

- Hun: Om man får såpass kreps at en får hatt et krepselag.

- Han: ja, og så sortering. Sortere ut den krepsen som var for liten og... Det blir ikke det samme når du bare kjøper krepsen (mor og sønn).

Når grunneierne ikke lenger kunne gjennomføre hele krepsritualet, og ikke hadde tilgang til egen kreps, men måtte kjøpe den, var det ikke lenger aktuelt å ha krepselag. I det andre sitatet sier informanten at mange kjøper kreps. Det er imidlertid ingen i mitt materiale som har opprettholdt krepselaget på kjøpekreps.

Tilgangen på egen kreps er drivkraften bak krepselaget. Uten denne muligheten til selv å drive fangst, er det ikke lenger grunnlag for å holde selskap. Da krepsen ble borte ble også rollen

som krepser borte. Forberedelsen og gjennomføringen var knyttet til deres posisjon som grunneiere. De hadde rett til å krepse, og kunne planlegge fangst av en råvare som de disponerte og kontrollerte. Det å måtte kjøpe krepsen, betydde at rollen som krepsereitshaver og alt hva det innebar var verdiløs. Det var viktig at krepselaget ble avviklet i den perioden krepsinga pågikk. Krepselaget var del av en prosess, og et krepselag tatt ut av denne konteksten mistet verdi for rettighetshaverne. Uten tilgang på egne kreps var det ikke lenger noe ”moro med det”. Stemningen uteble, det gjorde også muligheten til å demonstrere rettigheter, tilgang og overflod.

Informantene legger vekt på prosessen ”fra jord til bord”, altså fra vann til selskap, og sier at dette betydde mye for dem. Årsaken må være at aktivitetene rundt krepsinga hadde en viktig rolle. Ved å krepse viste grunneierne at de hadde en sosial og kulturell tilhørighet. De tilhørte gruppen som ivaretok ritualene og tradisjonene knyttet til krepsinga. Rollen som krepsereitshavere innebar at de hver høst kunne drive med krepsing på egen eiendom. Dette hadde de gjort i tiår etter tiår og kunnskapen var overlevert fra far til sønn. Krepsinga hadde bestått selv om både landbruket og samfunnet gjennomgikk store og omfattende endringer. På 1950 og 1960 tallet var tempoet i endringene når det gjaldt økonomi, næring og bosetting større enn de noen gang hadde vært (Furre 1991:250). Krepsinga og krepselaget var et ritual som ble brukt i tradisjonsfeiringens rolle. Det var en seremoni og en fest som bandt generasjoner og familier sammen. I et omskiftelig samfunn der mange sannheter sto for fall, beholdt krepsinga sin posisjon. Fordi den juridisk var forankret som grunneiers rettighet, ble den også et bindeledd mellom fortid og nåtid. Den var en lenke til en tid da det å eie gård og grunn hadde alt å si for hvordan man ble ansett og verdsatt. Slik var krepsereitthen også knyttet til de tradisjonelle maktforholdene i samfunnet. Mange grunneiere hadde ikke bare råderett over krepselandet, de eide også andre viktige naturressurser, blant annet skog. For mange betydde dette at de sosialt og kulturelt sto i en særstilling i bygda.

De som krepset, kommuniserte at de tilhørte en egen gruppe grunneiere. Organisatorisk og kulturelt ved at de planla og gjennomførte sesongen og arrangerte krepselag. Økonomisk ved at de rådde over en ettertraktet delikatesse som ga potensiale for ekstra inntekt. Krepselagene var arenaer der eiendomsretten ble presentert for et utvalg av familie og venner, derfor hadde disse festene det Moore kaller en kollektiv dimensjon (Moore/Myerhoff 1977:7). De årlige krepselagene var en arena der grunneierne delte av sin overflod, og samtidig argumenterte for

det bestående. Den sosiale meningen med festen var å opprettholde og vedlikeholde konsensus om de strukturene i samfunnet som ivaretok grunneierretten.

Da krepsen ble borte måtte grunneierne ut på markedet og kjøpe, dersom de ville opprettholde krepselagene. Begrunnelsen for ikke å kjøpe kreps er blant annet at kiloprisen er alt for høy. Dette er en del av svaret på hvorfor krepselagene forsvant. En annen viktig og vesentlig forklaring er at kreps som er kjøpt, og ikke fanget i egne elver og vann, har mistet sin symbolverdi. Den står ikke lenger i den konteksten som var så viktig for grunneierne, nemlig som tegn på arv, slekt og eiendom. Kjøpt kreps viste ikke tilbake på grunneierens posisjon og rolle. Som distinksjon var den verdiløs. Hvem som helst kunne betale for noen kilo kreps, de enorme mengdene var det bare grunneierne som kunne sette på bordet. Få sto i den posisjonen at de kunne ivareta hele prosessen og uttrykke sin identitet gjennom den.

Krepsen ble borte i en tid hvor landbruksnæringa sleit. Strukturendringene stoppet noe opp seint på 1970 tallet (Furre 1991:378f), men de fleste gårdsbruk hadde vært igjennom så pass store endringer at de drev mekanisert og spesialisert. Likevel var det mange bruk som var lite drivverdige. I tillegg var det dårlig rekruttering til bondeyrket (Furre 1991:378f). Generelt var det ikke lenger like attraktivt å eie og drive gårdsbruk. Ungdommen fulgte ikke lenger i foreldrenes fotspor, men flyttet og tok seg utdanning eller jobb i andre næringer.

Rekrutteringa inn i jordbruksnæringa var dårlig fordi mange heller ville livnære seg med annet arbeid. Folk flest hadde fått økt kjøpekraft og økt levestandard (Furre 1991:380). Det var mindre forskjell på folk fordi flere hadde råd til mer. Bondens status hadde endret seg. Samtidig forsvant krepsen fra vann og vassdrag i Aurskog. Det kan være fristende å se en symbolikk i akkurat dette. Et tydelig og synelig symbol for eiendomsretten blir borte i en tid hvor andre verdier vinner sterkere fram.

## Kap 5 All krepsing er strengt forbudt

Et par karer snek seg av gårde i mørket. De var på vei gjennom skogen og ned til elva. I begge hendene bar de flere håver, i ryggsekken hadde de krepseåte og en strisekk til å putte fangsten i. Begge gikk så stille de greide og de beveget seg lengst mulig unna veier og bebyggelse. De var ute i ulovlig ærend, og det var om å gjøre at ingen oppdaget dem. Grunneierne var påpasselige, noen var til og med bevæpnet, men den sjansen valgte tjuvkrepserne å ta. Det var tross alt natt, svarte skogen og ingen bebyggelse. Utsiktene til en rask fortjeneste overskygget faren for å bli tatt på fersk gjerning. Det gjaldt å gå til et krepseland som lå mest mulig avsides, og det var viktig å være stille og forsiktig. Uansett hvor store fangster de fikk, avsetningsmulighetene var sikre. Fortjenesten måtte bli bra.

Det var et kontinuerlig press på krepseområdene i sesongen. Aktørene i kampen om denne ressursen var ikke bare grunneierne, men også tjuvkrepserne og lensmennene. Alle med ulikt ståsted og dermed ulik oppfattning av situasjonen og virkeligheten. De fleste grunneiere fulgte med på om krepsretten ble utfordret, og hadde flere strategier for å hindre tjuvkrepsing: alt fra aktivt og væpnet tilsyn til mer moderat oppsyn med eget land, men de gjennomførte også forebyggende tiltak. Dette innebar for eksempel å annonsere i avisen *Indre*. På 1960 tallet var det mange grunneiere som satte inn annonser der de forbød krepsefiske fra sitt land.

Annonsene var til og med signert med navn. Her er et eksempel:

---

### All krepsing

er strengt forbudt hos følgende grunneiere:

**Johan Sauge, Jens Olsen, Einar Waaler, søsknene Waaler, Boy Waaler, Einar Sauge, Egil Lier, Ole Lier, Ole Lysaker, Henrik Nordby, Lars Nordby og Olav Foss Haneborg.**

Overtredelse vil bli anmeldt uten nærmere varsel.

---

(*IndreAkershus Blad*, 06.08.1964).

*Indre* dekker kommunene Aurskog-Høland, Sørums og delvis Fet. Denne annonsen var derfor myntet på innbyggerne i alle de tre kommunene. Annonsen hadde en klar og tydelig forbudsprofil. Flere grunneiere gikk sammen om å formulere den og å presentere seg i den. I

annonsen sa de hvem de var. På denne måten snakket mange grunneiere med èn felles stemme. Samtidig som de markerte sesongstart, signaliserte de krepsereithavernes holdning til tjuvkrepsing. Formålene med dette må ha vært flere, blant annet å vise felles holdning utad mot eventuelle inntrengere, gi signal om at krepselandet ville være under oppsyn i sesongen og ha en tydelig profil på hva som ville skje dersom forbudet ble neglisjert – nemlig anmeldelse. Det er ikke sikkert alle grunneiere anmeldte tjuvkrepsing. Her vil jeg heller se på hvorfor grunneierne annonserte på denne måten. Årsaken til denne tydelige kommuniseringen av grunneierretten kan ha vært datidens tolkning av loven. En lokal journalist skriver: ”Mange svever i den villfarelse at om en grunneier ikke uttrykkelig har fredlyst sitt område er det fri adgang for hvermann” (*Indre* 06.08.1964). Grunneierne kan ha vært usikre på sine fullmakter eller rettigheter og derfor kunngjorde de forbudet. Som journalisten skrev, var de kanskje redd for at krepselandet deres ble sett på som fritt vilt, dersom de ikke annonserte en fredlysning. Eller de var godt klar over sine rettigheter, men ville unngå en argumentasjon med ”uvitende” tjuvkrepsere dersom disse ble tatt på fersk gjerning. Annonsene hadde flere funksjoner. Om det nyttet noe særlig er usikkert, men de oppsto antagelig som en følge av at tjuvkrepsing ble sett på som et økende problem. I tillegg til å være en hyggelig tid og en høytid, var krepsesesongen for mange grunneiere også en urolig tid. Forholdene var uoversiktelige og mye sto på spill.

Tjuvkrepseren hadde narrens rolle. Han ”pekte nese” til grunneierne og harselerte på en måte med den retten de hadde. Ved å neglisjere påbud og forbud, fange og selge, latterliggjorde han de mektige og litt pompøse grunneierne som fløy med børser og lykter. Selv om de sa at de kom til å anmelde, gjorde de det ofte ikke likevel. Truslene var en del av dramatikken. Det kan være det sto like mye på spill for både grunneier og tjuvkrepsere, derfor var den beste løsningen å holde oppgjøret unna offentligheten. Så lenge grunneier beholdt fangsten hadde lite gått til spille for ham. Uansett: to hovedrolleinnehavere konkurrerte om oppmerksomheten i dette dramaet - grunneier og tjuvkrepsere.

## **Forsvar og krig mot Lørenskoginger og andre tjuvkrepsere**

Det var en allmenn oppfatning blant grunneiere at det forekom tjuvkrepsing på deres eget krepseland. Tjuvkrepsing var både det å fange kreps med egen medbrakt redskap og å vekja grunneiers kuper for så å tømme dem for kreps. Alle informantene har omtalt tjuvkrepsing på

en eller annen måte, og de aller fleste har vært berørt av det. Tjuvkrepsingen foregikk i hele krepsetida, men var mest omfattende i starten av sesongen.

GR:*Tjuvkrepsing da?*

- Ja det var det jo mye av, mye. Vi gikk jo og passte på vet du, og tok folk. Det var rene krigen, omtrent som på moltemyrene det der vet du (mann).

Ja, for det var masse tjuvkrepsere! Det var det, både herfra og derfra. Da jeg kom første gangen, ja så spurte svigerfar: (grov stemme) ”er det noen som har lyst til å være med meg å gå vakt i natt da?” Nei. Ingen meldte seg. De syntes det var helt pyton. ”Men hva mener du med det da”, sa jeg. ”(grov stemme) nei jeg må jo gå og passe på om det kommer tjuvkrepsere”, sa han. ”Det er jo nå dem kommer”. Det må ha vært første natten. ”Ja, jeg blir med jeg, sa jeg. Det var jo kjempespennende. Og tror du ikke han tredde på seg hagla!! (kvinne).

Han [grunneier] slapp lufta ut av dekkene deres. De sto parkert på veien da, jeg tror det var nede ved bakken der, så han slapp ut luften så de ikke skulle komme seg av gårde, og han ringte til lensmannen som kom (kvinne).

Dette med tjuvkrepsing var det jo noe av da. Og de blei jo som regel..., jeg trur ikke så mye krepssom blei tjuvkrepsa kom av sted, de vart som regel passt på og tatt (mann).

Selv om det var godt vakthold var det mye tjuvkrepsing. Tjuvkrepsene ble passet på og tatt, men situasjonen karakteriseres som krigslignende. Dette er sterke ord som riktig nok modifiseres, ved å sammenligne med retten til å plukke molter. Ikke desto mindre er de uttrykk for at situasjonen ble oppfattet som dramatisk. Uttrykket ”rene krigen” viser til invasjon og okkupasjon av en annens, i dette tilfellet hans, territorium. Han passet imidlertid på, og dermed mobiliserte han et forsvar og var, på samme måte som neste informant, beredt og klar til å ta de som trengte seg på. Også hun trekker fram det spente forholdet mellom grunneier og tjuvkrepsere. Dette ble oppfattet som så vanskelig og provoserende at grunneier måtte holde bevæpnet oppsyn med eiendommen sin nattes tid. Det at grunneier tok med seg hagla forsterket det dramatiske i situasjonen. Det å utstyre seg med våpen i fredstid, på jakt etter inntrengere var en handling som understreket det krigslignende i situasjon. Mange kom ”her fra og derfra” sier hun og gir uttrykk for en uoversiktlig situasjon, og at de som grunneiere følte at de manglet kontroll.

Det tredje sitatet viser eksempel på sanksjonering av tjuvkrepsing og at det var litt fredløse tilstander denne tiden. Det er tidlig på 1970-tallet og de mistenkte hadde bil. Ved å slippe luft ut av bildekk, gjennomføres en sabotasjehandling som også kan assosieres med krig. Den setter fienden ute av spill. Etter å ha forhindret tjuvkrepsene i å forlate området, ringte grunneier til lensmannen. Han lot en myndighetsperson overta, men han bidro aktivt til at de



ble pågrepet. Tjuvkrepserne ble passet opp eller overvåket og de fleste ble tatt, men ikke alle. Noen greide antagelig å gjennomføre dette uten å bli avslørt. Det var for informantene at krepserne ikke skulle tilfalle andre enn de med rettigheter til den. Ut fra materialet kan det tyde på at mange grunneiere visste hvem de lokale tjuvkrepserne var, at de hadde oversikt.

GR: *Var det bygdefolk som tjuvkrepset ?*

-Hyttefolk, men også fastboende. Fastboende var egentlig de verste, for de visste jo om alt, hvor vi la ut, og i det hele tatt, og til og med: vi hadde en sånn stor 1x2 meter og 60-70 cm høy nettingkurv kan du si, som vi hadde krepser i, for å samle, der kunne det være 300-400 kreps når det var som mest. Om morgenen så var det nesten tømt, ikke sant. Så det var, nei de var helt rå altså på å stjela kreps.

- Nei, her var det hytteboere som ble tatt og sånt, men det var for at de ikke visste noen ting om dette (mann).

Og det var også folk fra bygda også, altså, her vil jeg ikke nevne navn! Men det var det! (kvinne).

GR: *Visste en stort sett hvem det var?*

Lokalt så visste en det (mann).

Både hyttefolk og fastboende tjuvkrepset. De som eide hytter i dette distriktet og var utenbygds fra, kjente tydeligvis lite til grunneierrettighetene. De normer og holdninger som fastboende hadde inne, kan det se ut som feriefolket manglet. Informanten er villig til å unnskyldte denne tjuvkrepseringen, fordi den bunnet i uvitenhet. De fastboende som tjuvkrepset viser han liten forståelse for. Etter hans mening var det snakk om rått tyveri. Flere av informantene visste at det var folk fra bygda som tjuvkrepset og hvem dette var. Ingen vil imidlertid kommentere dette nærmere. Dette sier noe om hvor følsomt temaet er.

Ut over på 1950 og 1960 tallet ble krepserne mer attraktiv, og flere utenbygds fra forsøkte seg på ulovlig krepsefangst. I *Indre* fra 10. august 1965 står en liten notis over en spalte.

Overskriften er "Ulovlig krepsefangst i Aurskog". I teksten kommer det fram at to yngre karer fra Lørenskog ble tatt for ulovlig krepsering. De hadde rukket å legge ut tre håver da de ble overrasket av grunneier og senere hentet av lensmannen (*Indre* 10.08.1965). Når det gjelder tjuvkrepsering er "lørenskoginger" blitt et begrep.

Dom var yngre, nesten alltid lørenskoginger. Vet ikke hva det kom av jeg, men Lørenskog var ikke som nå, det var mange som ikke hadde noe å gjøre trur je' som bodde der, mange hytter og dårlig rykte. Reiste hit for å tjene penger (mann).

All dritt kommer fra Lørenskauen, sa svigerfar. Stort sett kom de inne fra der. Der hadde de hørt om dette her (kvinne).

Det var liksom.., var det noen tjuvkrepsere utenfra i Aurskog, så var dom fra Lørenskog, liksom (mann).

Informantene mener at tjuvkrepsere som ikke var urskauinger, nesten alltid var fra Lørenskog, og yngre folk. Om alle virkelig kom derfra er ikke sikkert, og det er heller ikke poenget. Poenget er at tjuvkrepsere som ikke var sambygdinge av grunneierne, ble stigmatisert. Den siste informanten viser at han er klar over dette, når han putter ordet ”liksom” til slutt i setningen. ”Lørenskoginger” var kategorisert og stemplet. Det blir et nytt skille, og dette går mellom Aurskog og Lørenskog. Den første informanten mener dette hang sammen med at Lørenskog var annerledes før. Dette knytter han til arbeidsløshet og dårlig bostandard. Han mener folk bodde i hytter og ikke hus. Uttalelsen fra den andre informanten: ”all dritt kommer fra Lørenskauen”, kan tyde på at denne bygda hadde et temmelig lavt omdømme, men det kan også være uttrykk for frustrasjonen knyttet til tjuvkrepsing generelt.

### **Lørenskog – rykter og stereotyper**

Tjuvkrepsere var fra Aurskog så vel som andre deler av Østlandet. I materialet er omtalen av de lokale tjuvkrepsere dysset ned. De får ikke samme negative gruppeomtale som de tjuvkrepsere som kom utenfra. Hva det var med Lørenskog som gjorde det hensiktsmessig å plassere tjuvkrepsere i gruppen ”lørenskoginger” er det interessant å se nærmere på.

I *Historien om Lørenskog, myter og mennesker 1900-1990* fra 1998, tar Ola Alsvik for seg kommunens utvikling gjennom det meste av hundreåret. Den store andelen innbyggere som bodde i hytter var nærmest et kjennetegn ved kommunen til langt inn på 1900-tallet. Hyttene var etablert i mellomkrigstiden, da det både økonomisk og sosialt var vanskelige tider (Alsvik 1998:241). Det var stor innflytting til kommunen over kort tid. Etter krigen hadde Lørenskog 7000 innbyggere og 500 manglet et sted å bo (ibid:240). Løsningen for å få tak over hodet ble billige og dårlige hytter. Lørenskog hadde også dårlig utbygd infrastruktur, og var i en økonomisk og sosial krise. Til sammen bidro dette til å skape et fattigdomsbilde av Lørenskog (ibid:177). Også på 1970 tallet fantes det personer som fremdeles hadde hjemmene sine i små hytter med kummerlige forhold (ibid:355). Hyttene i Lørenskog hadde dårlig kvalitet og var ofte ulovlig satt opp. Alsvik mener i tillegg at de også symboliserte kommunens fattigdomskompleks (ibid: 241). Denne måten å bo på var et tegn på rotløshet, tilfeldighet og armod. Å bo i hytte var en sterk kontrast til det å være grunneier på eget bruk

med lange driftstradisjoner. Det harmonerte dårlig med odelsrett og overdragelse av eiendom fra en generasjon til en annen. Dette må ha gjort sitt til å gi lørenskoginger et dårlig rykte.

Særlig Oslopressen var en viktig opinionsdanner når det gjaldt holdningene til og oppfattelsen av Lørenskog. De skrev artikler som fortalte om et vilt og farlig grenseland, og om mennesker som befant seg i samfunnets ytterkant. Der var det tatere og omstreifere, hjemmebrennere og bråkmakere (ibid). Forestillinger om en form for villskap knyttet seg til dette grenselandet som også var i en uklar mellomtilstand mellom by og bygd. Lørenskog sto i kontrast til bygdene på østsiden som var definert som en ærlig og traust landsbygd (ibid:178).

På bakgrunn av det Alsvik trekker fram, var nok fortellingene om Lørenskog og Lørenskoginger mange og fargerike. Faktiske realiteter blandet seg med forestillinger og myter, og bidro til mange negative holdninger både til kommunen og innbyggerne (ibid) Ved å framstille innbyggerne i Lørenskog som en gruppe som ikke ville innordne seg i samfunnet, ble det skapt et bilde som sto i kontrast til det tradisjonelle bygdesamfunnet. Fram til 1950-60 tallet var det nettopp innordning og tilpassing som dannet grunnlaget for landbruksnæringa. Lørenskog ble også et bilde på det utrygge og uforutsigbare, og det var mye udefinert og uklart både med stedet og innbyggerne. Slik stedet framsto, var det en eneste stor trussel mot de verdiene man verdsatte i et tradisjonelt bondesamfunn. Forestillingen folk i Aurskog hadde om Lørenskog og lørenskoginger var en blanding av det de faktisk visste, hva de ble fortalt og hvordan de tolket disse fortellingene. Forestillingen passet godt på mennesker som ikke holdt seg til lov og orden. Med det inntrykket man hadde av både innbyggere og sted, var det lett å kategorisere tjuvkrepsene som lørenskoginger.

De dårlige boforholdene i Lørenskog og inntrykket av fattigdom ble vurdert som mindreverdige og som uttrykk for et helt annet levesett enn det grunneierne i Aurskog hadde. Gullestad hevder at ulikheter i levesett er sterkt knyttet til økonomi og at det bidrar til å rangere mennesker i et samfunn. Et lite prestisjefylt levesett blir ofte utsatt for moralsk fordømming (Gullestad1993:112f). De sosiale forholdene i Lørenskog gjorde at innbyggere ble oppfattet negativt og rangert lavere enn befolkningen i Aurskog. En tjuvkreps fra Aurskog hadde høyere rang enn én fra Lørenskog. Dette kan utledes av at en sambygding som tjuvkrepsset skjermes for omtale, mens en tjuvkreps fra Lørenskog karakteriseres tydeligere. Den moralske fordømmingen knytter seg til handlingen, men den ansvarlige defineres til å høre hjemme i Lørenskog. Dermed er handlingen nærmest en konsekvens av det stedet

tjuvkrepsen kommer fra. Fordi Lørenskog og Lørenskoginger var så ladet med negative assosiasjoner, gjorde det ikke noe om man brukte denne kategoriseringen på de tjuvkrepsere man ikke kjente. Nærmest for enkelthets skyld, kan det være at alle tjuvkrepsere som ikke var lokale fikk denne bostedsadresse enten de var derfra eller ikke.

Ved å annonsere i avisa, holde krepselandet under oppsyn og anmelde tjuvkrepsene, markerte grunneierne i Aurskog at krepseretten ikke skulle deles med noen. Samtidig gjorde de seg også utilgjengelige. Dette kaller Gullestad territorialitet. Til begrepet hører at man konstruerer stereotypier om andre mennesker, og hvordan de er (Gullestad 1993:114). Det var nettopp disse stereotypiene som ble konstruert i betegnelsen "lørenskoging" og overført på alle ukjente inntrengere. Todelingen mellom "oss" på ene siden og "dem" på den andre, er effektiv når det gjelder å konstruere en forståelse av oss selv i forhold til en annen kultur (Meinhof 2002:18). "Oss" var i denne forbindelse var både grunneier og hans familie, men også alle grunneiere samlet. Og "oss" var ikke som "dem". Den måten grunneierne omtalte og håndterte lørenskogingene på, kan nærmest karakteriseres som en motkultur. I solidaritet til bygda sørget man for at de ble oppsporet og sendt tilbake til det ville grenselandet de kom fra. Ved å spille ut rollen som grunneier på flere måter, med skriftlige advarsler, personlig vakthold, oppsyn og anmeldelser var dette en oppførsel som også bekreftet at grunneierne var den gamle makteliten som tok ansvar og "ryddet" opp i et kaotisk forhold.

Blant folk i Aurskog festet det seg et inntrykk av at "alle" tjuvkrepsere var fra Lørenskog. For grunneierne var tjuvkrepsen en trussel mot grunneierretten. For bygda Aurskog representerte Lørenskog en trussel mot tradisjonelle verdier og holdninger. Lørenskog ble oppfattet som et samfunn nærmest i fri flyt, i ytterkanten av storsamfunnet. Når innbyggere fra dette ville grenselandet inntok og utfordret bygda, var det mer enn krepse som sto på spill. Det var like mye en kultur- og verdikonflikt.

### **Med lys og lykt ble tjuvkrepsene oppsporet**

Flere grunneiere var synelig og tydelig på vakt i krepsetida. Målet var å finne tjuvkrepsene, slik at de fikk tømt ut fangsten og tatt håvene. Avsløringen var like viktig. Før jeg kommer inn på framgangsmåter for å oppspore tjuvkrepsere, skal én av informantene forklare hva det var med ulovlig krepse som provoserte ham.

Det var nok fordi du bruker et fangstredskap og da er det andre kriterier som detter ned plutselig.

GR: *Enn om du skulle fiska med fiskestang, er det det du tenker på?*

Ja. Ikke sant, det vil jeg tro. At du går og plukker kreps langs land, det tror jeg hadde passert, men å legge ut håver, natthåver på annen manns grunn, det var nok ikke (ler litt)- nei (mann).

Informanten tror det ville blitt sett mildere på om utenforstående håndplukket noen kreps. Det er bruken av fangstredskap som utfordrer grunneierretten. Det å plukke for hånd er mer en impulshandling, og en forseelse det kan ses gjennom fingrene med. Bruken av teknologi gjør dette til tydeligere og synligere angrep på grunneierretten, fordi det er planlagt og beregnet.

Tjuvkrepsing var et faktum. Den gjentok seg hver høst, og både sambygdingene og folk fra omkringliggende kommuner tok seg til rette på annen manns grunn. Grunneierne hadde forskjellige metoder for å motvirke dette og for å holde oversikten. Her gjengir jeg et eksempel på hvordan en grunneier oppsporte og håndterte tjuvkrepsene. Dette er en framgangsmåte som flere av informantene har nevnt.

-Konsekvent hver eneste gang det lå håver uti så var dom tømt, altså.

GR: *Hva gjorde dere med det, da [tjuvkrepsingen]?*

-Nei, da satte vi ut vakter holdt jeg på å si, da gikk vi inne på land og hørte, og så hadde vi våkenetter, da.

GR: *Oppdaget dere noe?*

-Ja, vi tok dem på fersken og satte lommelykter og alt på dem. For det var mange som la ut natthåver, og senket fløet, det vil si senket isoporbiten under vann, så den ikke skulle synes. Det så jo vi. Så fikk vi tilegnet oss noen håver da.

GR: *Beslagla dere dem?*

-Ja, altså for den som tjuvkrepsa mistet også redskap, sånn var loven.

GR: *Anmeldte dere det?*

-Nei da! Det skulle en kanskje ha gjort vet du men...

GR: *hva tror du var vanlig praksis, anmelde det eller ikke?*

-Jo, jo altså jeg veit jo om tilfeller lenger sør her som dom ble tatt på fersken for å tjuvkreps da, og det ble jo anmeldelse med en gang, men vi gjorde aldri det. Far ville ikke ha noe bråk. Nei. Han var sint husker jeg, for den tida var det en god pengehaug det, rett og slett. (mann).

Informanten og hans familie hadde konkrete bevis for at det var tjuvkrepsset fra deres grunn, fordi håvene ble tømt. For å forhindre dette iverksatte de vakthold og hadde våkenetter der de gikk inne på land og lyttet. Det var de mistenkelige lydene de var på vakt overfor. Lyder som avslørte om uvedkommende var nede ved vannet og om de la ut og tok inn krepsredskap. Grunneieren sjekket også om det var lagt ut natthåver med skjult fløe. Dersom det var tilfelle, var det bare å vente på at tjuvkrepsene skulle komme og tømme redskapen. Poenget var å overrumple inntrengerne mens de var i aksjon. Identifiseringen var viktig. Når de satte lommelyktene på dem som krepset ulovlig, avslørte de identiteten og gjorde synderen synlig.

Lommelykta var grunneierens våpen, og en del av regien og scenografien. Lys og belysning var effektive virkemidler i denne forestillingen. Narren forstyrret, pekte nese og flyttet seg som en mørk skygge fra håv til håv. Skulle grunneierne gjenerobre kontrollen, måtte disse narraktige personene avsløres og bortvises. Fangstredskapen beholdt grunneierne, og dette var nærmest en egen akt i forestillingen, men også en form for ”lov”. Det var ikke en lov i juridisk forstand, men en sedvane grunneierne seg i mellom håndhevet for å straffe tjuvkrepsene.

Familien denne informanten representerer anmeldte ikke tjuvkrepsene. Han reflekterer over dette nå i ettertid og sier at det skulle de vel ha gjort. En begrunnelse er at faren hans ikke ville ha noe bråk. Ordet ”bråk” knyttes til anmeldelsen, ikke til vakthold og oppsporing av inntrengerne. Bråket var kanskje alle følgende av å melde dette til myndighetene. Selv om faren var sint og mistet inntektsmuligheter, ville han ikke kontakte lensmannen. Grunneieren lenger ned i bygda lot seg imidlertid ikke hefte med slike vurderinger. Han anmeldte med en gang. Dette var en grunneier som ikke solgte, men som bare fanget til eget bruk. Spørsmålet er om salg av krepser var avgjørende for om man meldte dette til lensmannen eller ikke. Dersom de som solgte ikke oppga dette som inntekt, kunne det å kontakte lensmannen ha medført vanskeligheter for grunneier. Konsekvensene ved å anmelde kunne resultert i ubehagelige spørsmål fra skatteetaten. ”Å unngå bråk”, kunne også peke på slike forhold.

## **En urolig tid for lensmannen – oppdagelser og anmeldelser**

I annonsene proklamerte grunneierne anmeldelse av tjuvkrepsene. I samtale med informantene, sier likevel flere av dem at dette ikke var det vanligste virkemidlet. Lensmannen derimot opplyser at han merket frykten for tjuvkrepsing godt. Han ble ofte oppringt av grunneiere som mistenkte ulovlig krepsing. Han uttrykker seg slik:

- Det var ei ugrei tid, for dom ringte om alt mulig altså. Vi kunne ikke reise ut vilt bare fordi dom så en bil stoppe

GR: *Hva synes du om å rykke ut?*

- Det var greit hvis det var noen ute og krepsa, men hvis det sto en bil parkert så reiste ikke vi ut. Noen var jo verre enn andre til å ringe (lensmann)

Det var nok en del henvendelser i denne tiden, ellers ville han neppe karakterisert dette som ”ei ugrei tid”, et avvik i negativ retning. Når grunneierne ringte om alt mulig, tyder det på at de tok oftere kontakt med lensmannen enn materialet gir inntrykk av, og at de ofte ringte på mistanke og ikke bare når de hadde konkrete bevis. De kontaktet lensmannen så ofte at det ble

oppfattet som ugreit for ham. Truslene i annonsen ble kanskje gjennomførte likevel, til tross for det de forteller nå. Den lille notisen i *Indre* kan tyde på det samme. Opplysningene i avisnotisen er imidlertid at Lørenskoginger var tatt, ikke bygdefolk. Lensmannen påpeker at noen grunneiere var verre enn andre. Hva det skal bety er ikke godt å si. Kanskje var det noen gjengangere blant de som ringte ham. Det var like mye antagelsene som vissheten om ulovlig krepsering som fikk grunneierne til å ringe. En ukjent bil var etter hans mening ikke et bevis på at noen var ute i ulovlig ærend. Grunneier måtte ha oppsporet tjuvkrepserne før han kunne være sikker på at lensmannen rykket ut, noe avisnotisen også viser. Terskelen for uttrykning var derfor ganske høy. Det skulle bevis til. Det kommer fram i intervjuet at han ikke fikk betalt for uttrykningen dersom bevisene manglet. Grunnen til at han var så påholden, kunne også henge sammen med at han ville sile ut de som bare ringte på mistanke.

Da jeg snakket med lensmannen spurte jeg om det var mange bygdefolk som ble anmeldt, men jeg fikk ikke noe klart svar. Han lot vær å gå nærmere inn på det. Slik jeg tolker reaksjonen hans, kan han ha fått anmeldelse på og/eller møtt på bygdefolk som drev med tjuvkrepsering, men han verken kan eller vil kommentere dette. Lensmannen uttaler seg også moderat fordi han er bundet av taushetsplikt. Resultatet av slike anmeldelser kunne bli rettsforfølgelse. *Indre* har omtalt dette i sin utgave fra 6.august 1964. Der står det blant annet at: "Undertegnede har vært til stede i mange slike rettssaker [...]". En lokalavis dekker lokale forhold, derfor var det sannsynlig at journalisten møtte opp i rettssaker som kommunens egne innbyggere var involvert i, både som grunneiere og som urettmessige krepserere. Derfor er det kanskje et sprik mellom hva grunneierne sier at de foretok seg, og hva mange faktisk gjorde. Informasjonen til meg er at det ble unngått å anmelde bygdefolk, mens sitatet fra avisen kan tyde på at slike anmeldelser må ha forekommet.

### **Plassering av grensesteinene - det trygge og det ukjente**

Trusselen om tjuvkrepsering egget til grensemarkering og oppsyn med krepsevann og elver, for at inntrengere kunne holdes på avstand. Krepsetida var en konfliktfylt tid og noen grunneiere opptrådte som om de var i krig. Fienden var både lokal og regional. Annonsen om at "all krepsering er strengt forbudt" markerte begynnelsen på krepseresesongen og på ritualene knyttet til fangsten. En slik offentlig, skriftlig markering av starten, var samtidig en måte å markere territorialitet og avstand til "de andre" på, de uten krepserett. Annonsens hensikt var å si i fra at det var strengt forbudt å krepse, når man ikke hadde rett til det. Med en liten annonse ble

leserne gjort oppmerksomme på hvem som var innenfor og hvem som sto utenfor. Her talte grunneierne med èn tunge, samtidig som de foretok en årvisst plassering av sine grensesteiner. Jeg velger å definere annonsene som en slags seremoni for grensemarkering. Med bakgrunn i en slik seremoni, sier Van Gennep at et avgrenset jordstykke vil tilegnes en definert gruppe (Van Gennep1999:29). Grunneierne hadde eiendomsretten, men de valgte likevel hvert år å plassere ”grensesteinene” på nytt. Offentlig erklærte de både retten til området, og hva som ville skje med dem som ikke respekterte disse grensene.

På et generelt nivå kan ritualer tolkes som at deltakerne markere tilslutning til kulturell orden og en motstand mot kaos (Moore/Myerhoff 1977:16f). Gjennom ritualer tar man avstand fra det uregulerte og ubestemmelige. Ved å markere eiendomsgrensen påpekte grunneierne at retten til krepsegrunn fremdeles var knyttet til grunneier. Det eksisterte en sosial og kulturell orden som alle som abonnerte på *Indre* ble gjort oppmerksom på. Klein hevder at når de som kontrollerer en feiring også er de som dominerer den sosiale ordningen, da har ritualene en tendens til å uttrykke seg på en slik måte at de legitimerer denne ordningen (Klein 1995:18). I dette tilfelle var jo de som kontrollerte krepsering også de som tradisjonelt hadde sosial og kulturell dominans. Ritualet med å annonsere i avisa kunne ikke misforståes. Det understreket hvor legitimiteten i krepseretten var plassert.

Grunneiernes reaksjonsformer på tjuvkrepsering var mer sofistikerte enn bare å koble inn lensmannen. Forholdsvis vanlige framgangsmåter var oppsporing, spaning og overrumpling, beslaglegging av redskap og fangst. Dette ble gjennomført på en tilnærmet ensartet og rituell måte. For grunneierne ble det å passe på eiendommen sin i krepsetida et ritual i seg selv. Dette innebar at grunneierne var i aktivitet om kvelden og natta. De måtte ut og de måtte ta del i en dramatisk forestilling for å gjenerobre eget land. I hjemmet og på gården hadde grunneier kontroll og oversikt. Utenfor lå det uoversiktlige og truende. Den fysiske forflytningen mellom hjem og utmark, og natten som skiller mellom to dager kan også karakteriseres som en terskelfase, en grensesituasjon på siden av den vanlige tilværelsen (Van Gennep1999:12). På veien ned til vannet befant grunneierne seg mellom den trygge verden som var hjemme og den uforutsigbare nede ved vannet. Det at noen valgte å gå bevæpnet, kan nettopp ha vært fordi de oppfattet situasjonen som farlig og dramatisk. Ved å bevege seg ut i terrenget og ned mot vannet ble de samtidig integrert i denne virkeligheten. Slike overganger er alvorlige handlinger som krever spesielle forholdsregler (Van Gennep1999:123f). Disse forholdsreglene kunne variere. I eksemplene jeg har brukt, var det våpen og sabotasje. Begge



deler blir brukt i krig mot fienden, og underbygger i så måte analogien mellom krepsering og krig.

Oppsporingen måtte skje lydløst fordi tjuvkrepserne skulle overrumples. Derfor var det en viktig del av ritualet å gjøre seg selv ”usynlig”. Poenget var å ”ta dem på fersken”. Da fikk grunneierne hånd om både utstyr og fangst. Som grunneiere var det fra deres side legitimt å snike seg inn på andre mennesker, en oppførsel som er høyst upassende i andre situasjoner. En annen viktig del av ritualet var å overrumple og identifisere inntrengerne. Situasjonen der grunneier satte lommelykten på tjuvkrepseren og sto ansikt til ansikt med ham i nattemørket, må ha dirret av spenning. Å lete etter folk som krepset ulovlig ble slik sette en del av ritualet. Det kan heller ikke ha vært helt ufarlig. Det var jo snakk om tjuvkrepserer fra Lørenskog som var beryktet for sin villskap. Likevel sendte noen grunneiere barna sine ut på denne jakten. Spaning og oppsporing av folk som krepset ulovlig var en del av sosialiseringen. Barna trengte ikke bare kunnskaper om åte og fangst, det var også viktig å beherske rollen som grunneier i situasjoner der eiendomsretten sto på spill. Kunne man håndtere tjuvkrepsering kunne man også markere retten til krepseren.

I det lyset falt på tjuvkrepseren var avsløringen et faktum. Vedkommende fikk et ansikt og en identitet. Dette var en rituell handling som signaliserte dominans. Ved å ta inntrengerne på fersk gjerning og belyse dem, viste grunneier at han hadde makt. Ritualet fungerte slik Bell beskriver det, nemlig som en øvelse i forholdet mellom mening og hensikt (Bell1992:108). Hensikten var å korrigere en uønsket atferd for å opprettholde orden, slik at grunneier kunne bekrefte og videreføre sin spesielle situasjon som rettighetshaver. Moore sier at sosialt liv leves et sted mellom det ekstremt ordnede og det absolutt kaotiske og konflikthylte (Moore/Myerhoff 1977:3). Det ekstremt ordnede var grunneierens juridiske rett til å fange krepseren. Tjuvkrepseringen var utenfor grunneierens kontroll. Situasjonen ble av noen oppfattet som kaotisk, og den var definitivt konflikthylt. I en slik tilstand mellom det ekstremt ordnede på den ene siden og mer kaotiske forhold på den annen, kan ritualer fungere som et forsøk på å bringe deler av tilværelsen i orden og under kontroll (ibid). De ritualene som var knyttet til håndteringen av tjuvkrepserer, må ha vært et virkemiddel for å stabilisere tilværelsen.. Målet for grunneierne var å gjenerobre retten til sitt eget land, og å markere et styrkeforhold til ”de andre”. Den måten grunneierne holdt oversikt og oppsyn med egen eiendom på, var forestillingen som ble et ritual. Ritualet viste grunneierens hensikt, understreket deres rettighet til å krepser og bidro til å hevde grunneierretten samtidig som det kommuniserte med

inntrengerne. Tjuvkrepsene opponerte og fikk dermed fram det paradoksale i ritualet. Klein sier at ritualer er paradokser. Det viktigste av alle paradokser, sier hun, er at ritualer etablerer og bekrefter sosial orden, samtidig som de utfordrer og underminerer denne ordningen. Den enighet som ritualene uttrykker, kan også fremme uenighet (Klein1995:19). Det lå "noe" bak som kom til overflaten disse dagene i august. Tjuvkrepsingen var en protest mot grunneierretten og en reaksjon på de historiske forholdene.

I Aurskog var det, som jeg tidligere har nevnt, store standsforskjeller. Dette klasseskillet kom til syne i alle hverdagslivets gjøremål. Fra 1930-årene fikk imidlertid Arbeiderpartiet flertall i det kommunale selvstyret, slik de også fikk det nasjonalt. Dette gjorde ganske sikkert noe med selvoppfatningen til arbeiderklassen og småkårsfolk, som i denne oppgaven er representert med gårdskaren, men ikke i form av et intervju. Det var først på 1950-60 tallet at antall sysselsatte utenfor jordbruket økte (Lillevold 1968:464). Som en følge av dette, ble de økonomiske og sosiale forholdene mer utjevnet. Uavhengig av hvem som hadde den politiske styringen av kommunen, grunneierretten sto like urokkelig fast i 1960 som den alltid hadde gjort. Lørenskoginger inntok scenen i dramaet om krepsen. De gikk for å være både fattige og lovløse (Alsvik 1998:178), og kontrasten og polariseringen kom etter hvert til å stå mellom grunneierne og lørenskogingene, mer enn mellom grunneiere og ikke- grunneiere i Aurskog. Eiendomsgrenser er lokale territorier. Som jeg har vært inne på tidligere ble de territoriale grensene også grenser for å markere sosial avstand. Ved å behandle inntrengerne på en mindreverdige måte, omtale dem negativt og anmelde dem, fjernet samtidig grunneierne seg fra dem. Polariseringen mellom rettighetshaver og inntrenger ble tydelig. Selv om grunneiernes eiendommer var tilgjengelige for inntrengerne, var grunneierne som gruppe utilgjengelige. Tjuvkrepsing ble en reaksjon mot å bli nektet tilgangen. Dermed var den en neglisjering av grunneierretten, samtidig som den var en handling som også forsterket egen gruppetilhørighet.

I krepsetida var oppsporing og avsløring en framgangsmåte som synliggjorde sosiale skiller, noe også de ulike metodene og aksjonsformene som ble benyttet viser. Grunneiere som hadde bevæpnet oppsyn med eget krepseland, tok loven i egen hånd. De tvilte ikke på sine rettigheter og mistrode antagelig myndighetenes evne og vilje til å yte bistand. Hensikten må helt opplagt ha vært å skremme. Men, den skulle sikkert også synliggjøre rolle og status, og signaliserte en vilje til å vedlikeholde maktbalansen: grunneiere mot de eiendomsløse. Måten grunneierne i det store og hele håndterte tjuvkrepsene på, gjenspeiler hierarkiet i dette

jordbrukssamfunnet. Klein sier at når de som kontrollerer en feiring også er de som dominerer den sosiale ordningen, da har ritualene en tendens til å uttrykke seg med midler som legitimerer denne ordningen (Klein 1995:18). Grunneierne var de eneste med rett til å delta i dette, og tradisjonelt var de også den gruppen som sosialt sett hadde dominert lokalmiljøet. Ritualene som de brukte i kampen om sine territorier og rettigheter, skulle bidra til å legitimere grunneierretten. Denne retten var også et tegn på den dominerende rollen de hadde [hatt] sosialt.

Motivasjonen for å drive tjuvkrepsing må ha vært utsiktene til en god fortjeneste. Det er imidlertid det symbolske jeg har konsentrert meg om. I et så krepsrikt område som Aurskog var det absolutt mulig å få noen kilo på en natt. Og med en god pris hos forhandler kunne dette bety mange penger, så sant man ikke ble tatt. I 1962 ga oppkjøperne 17,- pr kg (*Indre*, 09.08.1962), men det er grunn til å anta at prisen var høyere dersom man solgte direkte til forretning eller restaurant. Leverte man kreps til det svenske markedet var prisen 60,- pr kg i 1963 (*Indre*, 08.08.1963). Tar vi datidens lønnsnivå i betraktning kunne et par krepsenetter gi en svært god fortjeneste. Denne fortjenesten ville de fleste gjerne ha selv. Grunneierne sto sterkt på sine territoriale rettigheter blant annet for å kunne selge kreps. Markedet var stort og omsetningsmulighetene gode. Dette kommer jeg inn på i neste kapittel.

## Kap 6. Salg til oppkjøper – ikke til private

På 1960 tallet var krepsen lett omsettelig, markedet var stort og nærmest umettelig både i Norge og Sverige. Noen grunneiere hadde egne kontakter i Oslo og handlet direkte med restauranter og forretninger. Andre solgte til en oppkjøper, og han videresolgte til byer som Oslo og Stockholm. Krepsen ble solgt og kjøpt som levende vare. Det var imidlertid også grunneiere som sier de ikke solgte kreps i det hele tatt, eller bare en enkelt gang.

### Kreps med lastebil og moped til Oslo for kontant betaling

Krepsen var fanget og samlet i kasser og kar, slik at det skulle bli tilstrekkelig mange kilo for salg. Mange grunneiere hadde egne kontakter i Oslo som de leverte kreps til. Salget hadde ingen mellomledd fordi leveringen ble ivaretatt av grunneier selv. Til å begynne med var betalingen pr stk, etter hvert pr kilo.

Jeg krepset og reiste til by'n og solgte. Satt på med lastebil inn til Oslo og leverte på en kafe som het Skansen som dom restaurerer nå. Det var god fortjeneste på det (mann).

Jeg var i Oslo by to ganger i uka med motorsykkel. Da hadde jeg eplekassa foran meg på motorsykkelen og en gammel Bergans ryggsekk helt full, og da kjørte jeg til Reidar Sundvall i Torggt for han kjente jeg. Jeg handlet fisk hos han, og da han hørte jeg var fra Aurskog-Høland så visste han at det var krepseområde. Så da kunne jeg levere fast til han. Da solgte jeg for 36 øre stykke. Så dreiv jeg vel med det et par år, men så begynte Hellerud på Bjørkelangen. Han kom og hentet krepsen her på gården og så ble det kg.pris. Jeg tror vi begynte med 20,- for kg (mann).

Den første informant hadde verken førerkort eller bil, men satt på med andre for å selge kreps i Oslo. Salg av kreps på denne måten krevde organisering og logistikk. Fordi det var lønnsomme forretninger, kom strabasene med å reise inn til Oslo litt i skyggen. Dette er også tilfelle for den neste informant. Han drev forholdsvis aktiv fangst og hadde regelmessige leveringer. På 1960-tallet tok det mer enn én time én vei for å tilbakelegge strekningen Aurskog – Oslo. Betalingen han fikk må ha vært akseptabel, siden han fortsatt med dette et par år. At informantene valgte å kjøre inn med fangsten, kan henge sammen med at de fikk kontant oppgjør. Dette var penger rett i lomma. Grunnen til at de ga seg med direkte salg var at Hellerud begynte som oppkjøper, og at han kom og hentet krepsen på gårdene. Å slippe å kjøre fangsten til Oslo, og likevel få solgt den til god pris, gjorde antagelig dette til et enkelt valg, selv om prisene var bedre ved direkte levering til forretninger og restauranter.

## Oppkjøperen ga lett avsetning og rask inntekt

På hele 1960-tallet var oppkjøperne svært aktive i markedet. I følge mitt materiale er det tydelig at Hellerud hadde en sentral posisjon. Han var én av flere som kjøpte opp kreps i Aurskog-Høland, men Hellerud var den mest aktive i Aurskog. Når *Indre* skulle orientere seg om fangstforholdene, om det var sammenlignbart med andre år og om prisutviklingen, tok de kontakt med Arthur Hellerud. I krepsesesongen var det ofte oppslag der de refererte ham:

Fangsten var usedvanlig dårlig første natt fastslår Hellerud (*Indre* 9. august 1960)

Hellerud var ute i terrenget for å handle med kreps (ibid:9. august 1962).

Arthur Hellerud har vært på hjulene siden de tidlige morgentimer (ibid:8. august 1964)

Arthur Hellerud melder om adskillig mindre fangster i år enn i fjor. Han har sendt en ladning til Sverige (ibid:10. august 1965).



**Figur 4** Arthur Hellerud kjøper opp kreps (foto fra *Indre* 9. august 1962)

I tillegg til å handle med kreps, må Hellerud også ha hatt kompetanse både om kreps og krepsefangst. Enten det var usedvanlig dårlige fangster, eller de var alminnelig gode, ble han kontaktet for kommentarer. Hvis fangsten ikke svarte til forventningene kunne han berolige avisleserne med at det sikkert bedret seg utover i sesongen (*Indre* 9. august 1960). Når

journalisten var nysgjerrig på hvordan det lå an, ringte han rundt til han fikk tak i Hellerud. Tidlig en morgen på Vangli kafe i Søndre Høland fikk han oppkjøperen i tale, og denne kunne da opplyse om at det nok kom til å bli et bra fangstår (ibid: 8. august 1964). Fordi Hellerud fartet på kryss og tvers for å kjøpe opp fangster, hadde han god oversikt og var en viktig informasjonskanal og kilde for avisa.

Hellerud holdt god kontakt med grunneierne og kjørte rundt for å hente den levende krepsen hos hver og én som ville selge. Dette var nok en fin markedsstrategi, for da slapp de å ordne med forsvarlig forsendelse selv, og sparte seg dermed for en del arbeid. Sitatene viser forholdet mellom grunneierne og Hellerud:

Han [Hellerud] ringte vi til og sa at vi hadde kreps som han kunne kjøpe, så spurte vi om prisen var ok, liksom og så var den sånn og sånn da, jeg husker ikke hva det var for noe, 20,- kg eller rundt det tror jeg. Og det var mye penger husker jeg, den tida der. Det var voldsomt mye penger (mann).

Så solgte vi til Hellerud da. Han kom jo nesten hver morra han til oss gutta og skulle ha, for det vi hadde jo på lager da – i dissa vaskedunka i kjelleren. Jaa, vi trengte Hellerun' veldig nøye vi. Vi var jo så glad i Hellerun'. Og han var jo avhengig av oss. Ikke bare oss, for det var jo ikke bare vi som leverte til han, men han kom jo hver morra han. Med en spesiell Citroen som alle kjente, en slags fiskebil. Med lokk på sida, sånn butikk (mann).

Grunneierne ringte til Hellerud og han kom for å hente fangsten. Det var et organisert system. Krepserne samlet opp det de skulle selge i kasser og dunker, og kontaktet oppkjøper når de var klare til å levere. Prisen ble sjekket og diskutert. Det er mulig at prisen varierte fra dag til dag, slik at man kunne utsette salget litt dersom den ikke var god nok. Uansett mener informanten det var snakk om svært god fortjeneste.

Neste informant peker på oppkjøperen som avsetningsledd. For den som ville selge var det viktig å få rask avsetning, derfor trengte de Hellerud. Han på sin side var avhengig av grunneierne. Kjøp og salg av kreps på denne måten kunne bare opprettholdes dersom det var tett kontakt mellom grunneier og oppkjøper. Hellerud hadde sine egne kunder og distributører som ventet på kreps, og dette kunne gjøre sitt til at prisen ble akseptabel for begge parter.

For å kunne drive denne type handelsvirksomhet var oppkjøperne avhengig av bil. Hellerud hadde en Citroen som han også brukte som fiskebil. 1. april 1960 ble bilsalget frigitt i Norge (Furre 1998:309), og utover på 1960- tallet eksploderte nærmest salget. Bilen gikk fra å være noe ekstravagant til å bli allemannseie (ibid). Bilen, det her er snakk om, skilte seg ut på

utseende, men grunnen til at informanten husker nettopp Helleruds Citroen kan henge sammen med at biler fremdeles var et lite særsyn på landsbygda og slett ikke allemannseie.

### **Det lille ekstra ga handlefrihet**

Salg av kreps var penger rett i lomma. Fordi fangstene varierte fra år til år, var ikke dette faste inntekter man kunne budsjettere med. Likevel ga krepsretten en visshet om at noe ekstrainntekt var mulig. Måten man disponerte inntektene på varierte nok med krepsernes alder og sivile status. De fire første sitatene representerer ungdommer, mens de tre siste representerer voksne.

Jeg husker i hvert fall det at det var ganske stas å komme på skolen med ei ny olabukse i hvert fall (mann).

Jeg husker da jeg kjøpte meg den sykkelen – så kosta jo en sånn sykkel 360 kroner og det var ikke mange kilo med kreps – så det var bra butikk. Nei vi var så pigge så! Jeg husker jeg kjøpte den sykkelen og den kom med et vanlig flatt styre, men jeg sa til han i butikken at du kan bestille opp det speedway styre med en gang, sa jeg. Det var moderne å ha speedway styre på sykla den gangen veit du, på guttesykla (mann).

Jeg kjøpte meg litt klær og litt sånt. Da var det fritt valg, ellers var det andre som bestemte” (mann).

For så fort jeg var så stor at jeg kunne være med på den krepsinga, så var det liksom lommepeinga mine det da.

GR: *Hva gjorde du med de da?*

Ja si det. Jeg har vært forholdsvis sparsommelig, så jeg tok nok og plasserte dom til noe jeg skulle ha en gang i framtida (mann).

Han: Vi krepset jo så vi hadde til ferietur ho Torill og jeg.

Hun: Det var èn gang det!

Han: Ja. Da var vi oppe i Femundsmarka og fiska.

Hun: Vi leide ei hytte som kosta 10,- døgnet.

GR: *Når omtrent var det?*

Hun: I 1965- 66 (ektepar).

Krepsing var ingen attåtning, men krepseinntektene ”støa på” inntektene (kvinne).

Jeg husker jeg kunne jo krepse fra den 7. august og 4-5 dager, da hadde jeg tatt en 4-5 store eplekasser fulle. Og det fikk jeg fort en 2000 – 3000 kroner for utbetalt på en tur, og det var jo bra den gangen, for månedslønna var 700 kroner (mann).

Det var stas å få inntekter som kunne benyttes til ekstra forbruk. Den siste informantene skiller seg ut. Han krepset svært aktivt, så for ham var det ikke snakk om bare det ”lille ekstra”, men ekstra inntekter på bortimot en hel årslønn eller mer. Materialet er verken entydig nok eller godt nok, til å gi tilstrekkelig informasjon om hvordan krepsepengene ble brukt. Heller ikke

med hensyn til hvilken betydning inntektene hadde for økonomien. Men, flere av informantene kjøpte seg noe nytt, noen brukte pengene på fornøyelser og andre trengte dem som tilskudd til den ordinære familieøkonomien. Sitatene viser variasjon i disponering av inntektene, og dermed sier de også noe om at den økonomiske situasjonen blant grunneierne varierte. Det kan imidlertid oppfattes som spesielt, at barna får beholde så pass store inntekter selv, til eget bruk. Selv om materialet er litt mangelfullt på dette området, vil jeg likevel forsøke meg på noen tolkninger. Fordi 1960-tallet både var tiåret da forbrukersamfunnet kom til landsbygda (Furre 1991:301), og årene da ungdomskulturen utviklet seg, er det interessant å se utsagnene fra informantene i lys av dette. Sitatene gir antydninger om den nye tiden. Jeg vil imidlertid også tolke disponeringen av krepsepengene inn i en bredere sosiokulturell kontekst.

På 1960-tallet ble det mulig for både voksne, unge og barn å kjøpe varer som ingen hadde hatt tidligere. Det som i 1950 årene ble regnet for uoppnåelig var innen rekkevidde tiåret etter. Folk kunne bevilge seg flere og dyrere goder. Ungdommene jeg siterer, valgte å bruke pengene på klær og utstyr. Sykkelen var ny med et moderne og ungdommelig styre, et speedway styre for guttesykler. Klærne valgt informanten selv, og de var dermed et uttrykk for informantens smak, ikke foreldrenes. Etnologen Guro Nordby har skrevet en magistergrads avhandling om *Ungdomstid i Notodden* (1992). Nordby sier at på slutten av 1950 årene begynte det å komme egne klær for unge mennesker (Nordby 1992:261). Klær har alltid kommunisert en sosial og kulturell tilhørighet og gjort det mulig å skape en identitet. Utviklingen av massemedia bidro til at den samme musikken og de samme motene, som også var aktuelle internasjonalt, ble tilgjengelig over hele landet. På denne måten skaffet unge mennesker seg et fellesskap knyttet til alder og en identitet som ungdom (ibid:262). Med noe nytt og tidsriktig stakk ungdommene seg ut. Krepsepengene bidro til at det var mulig å følge moten, både når det gjaldt klær og utstyr.

Ut fra materialet ser det også ut til å være slik, at de ungdommene som ønsket spesielle klær og ekstra utstyr, måtte ordne dette med egne tjente penger. Når det gjelder 1950-tallet trekker Nordby fram at lommepenger var noe mange fikk, men også noe de fleste måtte tjene selv (Nordby 1992:55f). Hun sier videre at ønsket om penger til eget forbruk økte i takt med alderen (ibid:59), men det må også ha økt i forhold til hvilke varer som ble tilgjengelige på markedet, hva det var mulig å kjøpe for penger, hva man hadde lyst til, ønsket seg og mente man trengte. Krepseinga ga gode inntekter og varetilbudet økte. Det ble mer og mer som kunne



kjøpes for penger. Den store innsatsen som barn og unge la ned i krepsing hvert år, kan også ses i lys av denne utviklingen.

Ekteparet jeg siterer brukte krepspengene på ferie. Selv om dette var en engangsforeteelse, var det inntektene fra krepsesalget som gjorde det mulig. Det er ikke sikkert de reiste så ofte på ferie, eller de kan ha reist oftere, men uten å ty til inntekter fra krepsfisket. De trekker imidlertid fram ferien i forbindelse med salg av kreps. På 1960-tallet var ikke ferie uvanlig. Allerede på 1930-tallet reiste folk mer enn de hadde gjort før. Ferier og fritidsreiser hadde bredt seg nedover i de sosiale lagene (Furre 1991:144). På 1960-tallet var de primære behovene stort sett dekket for de fleste, og dermed var det mulig å øke, eller utvide forbruket ytterligere, til blant annet feriereiser (Furre 1991:295). Det å kunne ta seg ferie, hang både sammen med økonomi og ferieordninger i arbeidslivet. Dette parret drev gård og hadde dyr. For bønder med husdyrdrift har det ikke vært lett å ta seg ferie, fordi de trengte noen til å stelle og passe buskaper. Fikk ikke bønder venner og bekjente til å gjøre dette, som en tjeneste, måtte de betale noen for å påta seg jobben. Det ble ikke innført ferie- og avløserordninger i landbruket før på 1970-tallet<sup>8</sup>. De bøndene som reiste på ferie i 1960-årene, og som ikke hadde ansatt gårdskar eller fjørsrøker, måtte betale lønn til en avløser i tillegg til det ferien kostet. Midt på 1960-tallet lot det seg gjøre for informantene å reise på fisketur til Femunden. Selv om det var mulig for stadig flere nordmenn – å reise og å feriere – mer enn de noen gang hadde gjort, var det likevel ikke alle som kunne disponere tid og penger slik. Kreps retten og inntektene fra denne kom godt med.

Kontante penger var det nok alltid kjærkommet å få mellom hendene. Inntektene fra krepsinga ble penger det ikke var budsjettert med. Fortjenesten kunne variere, både i forhold til den krepsemengden som var tilgjengelig og egen innsats tatt i betraktning. Dette var derfor penger grunneierne på den ene siden visste kunne komme, samtidig som det var umulig å regne inn en bestemt sum. På 1960-tallet var imidlertid alle grunneiere klar over at de rådde over en attraktiv og ettertraktet råvare. Det var enorm etterspørsel etter kreps, og de som ville kunne selge nærmest ubegrenset. Hellerud kjøpte alt som var tilgjengelig. Pengene gikk direkte fra oppkjøper til grunneier. Prisen var svært god, noe særlig det ene sitatet tydelig viser. Det var mye penger å tjene på dette, også for Hellerud. Det at oppkjøperen kom inn som

---

<sup>8</sup> I 1971 ble det innført et feriefond for landbruket. Dette var en ordning som ga tilskudd til avløser for både plante- og husdyrprodusenter, når disse tok ferie. I 1975 ble Avløserordningen vedtatt og første utbetaling var i 1976. Dette var en ordning bare for husdyrprodusenter. Feriefondet ble avviklet 1.juli 1981 (Norsk Institutt for landbruksforskning, 29.11.05)

en sterk aktør, gjorde at flere grunneiere innså verdien av krepsretten. ”Vi trengte Hellerud” er derfor et godt utsagn. De som trengte Hellerud var i forskjellige aldre, men de trengte ham fordi de ville selge krepsen sin og tjene gode penger. Han hadde bil og kunne være på pletten til enhver tid. Dette gjorde det mulig å skaffe seg inntekter raskt. I tillegg til å hevde grunneierretten var penger noe av drivkraften for å krepse.

I materiale er det overvekt av de som krepset for salg, men det finnes unntak. Dette var hovedsakelig grunneiere på de største gårdene. Disse krepset bare for eget konsum og for å invitere til krepselag, eller de lot barna krepse og selge. Pengene beholdt barna som lomme penger. Det at inntektene ikke var en del av den ordinære økonomien, er det interessant å se nærmere på.

Når Gullestad drøfter begrepet levesett, sier hun det handler om hvordan folk lever, og hva som legger rammene for et menneskes måte å leve på. Både utdanning, og sosial tilhørighet påvirker og legger premisser for dette. Ulikheter i levesett er likevel sterkest knyttet til økonomi (Gullestad 1993:112f). Fordi noen måter å leve på er mer attraktive enn andre, danner disse et sammenligningsgrunnlag som andre levesett vurderes opp mot. Dermed brukes levesett til å rangere mennesker. Dette så vi i forhold til tjuvkrepsene fra Lørenskog. Disse ble utsatt for moralsk fordømming fordi de representerte et miljø og en livsstil som sto i sterk kontrast til bøndene i Aurskog. Forskjeller i levesett og rangering av mennesker kan også være årsaken til at noen grunneiere ikke solgte kreps.

De grunneiere som ikke solgte kan ha hatt så god økonomi at de ikke trengte inntekter fra krepsfisket for å ”støa på” den ordinære inntekten, verken til ferie eller annet forbruk. De som ikke solgte kreps, hadde sosial tilhørighet blant bygdas øvre sjikt, og dermed hadde de også den mest attraktive og prestisjefylte måten å leve på. De kan ha ansett det som lite attraktivt å skaffe seg inntekter på denne måten. Dette kunne også henge sammen med hvem som allerede drev kommersiell fangst. Hadde disse et levesett som var rangert som mindre attraktivt enn deres eget, ville de kanskje ikke risikere å bli sammenlignet med dem. Kommersiell krepsing ville ikke ført til skifte av sosial tilhørighet, men ville kommunisert at ekstra inntekter var nødvendig for å opprettholde en livsstil. Slik sett ville salg av kreps gitt feil signaler om levesett, livsstil og identitet.

De grunneiere som hadde god privatøkonomi kunne imidlertid velge å la barna krepse for salg. Dermed ble krepsetida en sosialisering inn i voksenlivet, samtidig som det ga barna en inntekt. I materialet er det jo mange eksempler på at barna krepset, som representant for grunneier. Det er imidlertid ingen entydig forklaring på at dette ble gjort fordi grunneier ikke ville identifiseres som kommersiell krepser. Forklaringen lå også på arbeidsmengde og tidsbruk i forhold til andre oppgaver, utenfor og på bruket. Likevel er det interessant å se på dette som én av flere mulige forklaringer på at det var barna som krepset og solgte. Barna gjorde dette på et selvstendig grunnlag, og disponerte pengene selv. Inntektene fra salget ble lommepenger. Slik viste grunneierne at disse pengene ikke var nødvendig for å opprettholde egen livsstil. Samtidig var det viktige penger for barna. De kunne kjøpe seg ting de hadde lyst på, og slik komponere og signalisere en identitet. På denne måten var pengene barna tjente likevel koblet til familiens levesett og livsstil. Hva barna valgte å kjøpe for inntektene, viste tilbake på grunneier og utgjorde et samlet bilde av familiens levesett og livsstil.

### **Krepser kunne kjøpes – men ikke hos grunneierne**

Den omfattende handelen med kreps gikk via oppkjøperne. For privatpersoner var det vanskelig å få kjøpt kreps hos en grunneier. Sitatene gir innblikk i noen holdninger til dette.

Nei det var ikke så mange som kjøpte kreps. Det var ingen vanlige borgere som kjøpte kreps av oss utenom Hellerun. Vanlige borgere kjøpte ikke kreps” (mann).

Naboer og bekjente fikk vel kjøpt kreps, tror jeg. Men jeg tror kanskje ikke at du nærmest bare kunne svinge inn på gården og kjøpe kreps, det tror jeg ikke gikk uten at du hadde kontakt på gården (mann).

Nei, her var det hytteboere som ble tatt og sånt, men det var for at de ikke visste noen ting om dette. De hadde lyst på kreps og sånt, og da husker jeg når vi da tok dem så spurte de liksom: ”men kan vi få kjøpt kreps av dere?”. Ja, vi har kreps, det er bare å komme bort det, så skal du få kreps. Men de kom og kjøpte etterpå husker jeg (mann).

Det var ikke vanlig å selge kreps direkte til privatpersoner. Noen unntakstilfeller kan ha forekommet. Opplysningene i det siste sitatet viser det jeg vil betegne som unntak. Dette er det eneste eksemplet i materialet der denne type handel er nevnt. Alminnelige folk henvendte seg ikke til grunneiere for å kjøpe kreps. Kreps ble sjelden solgt til andre enn oppkjøper, forretninger og restauranter. Jeg tror den ene informanten nå, i ettertid, ønsker at det må ha vært en åpning inn i markedet på denne måten.

Bygdefolk som ville skaffe seg kreps måtte bestille gjennom oppkjøper. I 1965 åpnet Hellerud fiskebutikk på Bjørkelangen. Krepsen ble aldri solgt over disk, men de som ønsket det kunne bestille og hente på lageret. Krepsen var derfor ikke en synlig vare i forretningen, men alle visste om Helleruds rolle og kunne kontakte ham for kjøp. Det var altså Hellerud man henvendte seg til for å kjøpe kreps fra grunneiere i Aurskog, ikke grunneierne selv. Mange ville selge og mange var aktive i markedet, ivrige etter å få omsatt krepsen til en god pris, men de handlet ikke med privatpersoner. Hva grunnen kan være til dette skal jeg analysere i forhold til krepsen som symbol og oppkjøperen som ledd i en ritualisering.

Det knytter seg mange betydninger til krepsen. Den er eksklusiv, kostbar og lite tilgjengelig. Grunneierne er få og passer godt på, og noen stjeler den. Tjuvkrepsere ble avslørt, jaget, tatt eller anmeldt. I krepselagene kom venner og familie som sto grunneierne nær for å spise så mye de orket, i et måltid som ikke er et vanlig måltid, fordi vanlige måltidsregler settes til side. Voksne blir som barn - de slurper, slafser og spiser med fingrene. Det er ikke noe tilbehør, annet enn litt garnityr. Den røde og nykokte krepsen presentert midt på bordet forener gjestene og understreker grunneiers posisjon. Hver for seg sier disse delene noe om helheten, altså verdien og forvaltningen av krepsretten og grunneierens stilling.

Krepsen hadde status som eksklusiv delikatess, kun tilgjengelig i en kort sesong. Kiloprisen understreket dette. At den utelukkende ble distribuert gjennom forhandlere, og at disse stort sett var i Oslo, kan ha bidratt til det samme. Spørsmålet var om grunneierne hadde en strategi ved gjøre det på denne måten. Ved å selge kreps fra gården, ville terskelen for å få tak i kreps vært betydelig lavere. Dersom det hadde vært slik at man bare kunne svinge innom for å kjøpe noen kilo, ville det kanskje blitt mer alminnelig for flere både å kjøpe og å spise kreps. Dette ville gitt andre erfaringer og dermed en annen tolkning av krepsen som symbol.

Grunneierne i Aurskog solgte kreps til Hellerud. Dette var en handling som hadde høyere status enn direkte salg fra egen gård. På denne måten etablerte grunneierne aktivt forskjeller og hensikter innenfor en sammenheng der det også var andre måter å handle på. Spørsmålet er om vi i forholdet til oppkjøper kan snakke om at grunneierne drev en form for ritualisering, slik Bell bruker begrepet. En spesielle kulturelle strategi for å skille en aktivitet fra en annen (Bell1992:74). Grunneierne valgte oppkjøperen som en strategisk utvei for å unngå direkte kontakt med innbyggere som ville kjøpe kreps. Direkte handel med private kunne medført ubehagelige følelsesmessige konfrontasjoner. Det ville blitt mye synligere og tydeligere for

krepsereitthaver hvem som var innenfor og hvem som sto utenfor. Risikoen var at flere enn man ønsket kom på gården for å kjøpe kreps. Handel fra gården ville også bidratt til pengetransaksjoner med mange enkeltpersoner. Krepsens verdi og verdien på det å eie krepsegrunn ville blitt synliggjort på en mer direkte måte.

Kiloprisen på kreps ble kommunisert gjennom *Indre* hvert år, men stort sett ble prisen på krepsen omtalt i generelle vendinger, og ikke koblet sammen med hvor mye enkeltpersoner solgte:

- I Høland og Setskog ble det i går betalt 19 kr. pr. kilo (*Indre* 8. august 1963)
- Prisen ligger omkring 20 kroner kiloen (ibid 8. august 1964)
- Torleif Nordby [...] selger nattens fangst til oppkjøper Hellerud. 7,1 kilo ble betalt med 17 kroner kiloen (ibid 9. august 1962).

Det nederste sitatet viser imidlertid at inntekten knyttes direkte til en kreps. Nå var ikke Torleif Nordby grunneieren, men dennes nevø fra Oslo. Dermed ble likevel ikke inntekten fra salget direkte koblet til grunneieren selv. Selv om kiloprisen var kjent og det var legitimt å selge, var den konkrete pengeverdien likevel lite synelig.

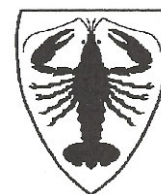
I krepselaget var krepsen en del av en uformell og personlig gaveøkonomi, sterkt knyttet til et relasjonelt perspektiv. I denne private sfæren sier Døving, skal ikke økonomiske transaksjoner finne sted (Døving 2002:134). Her er ikke penger og betaling et tema. Salget av kreps til oppkjøper eller andre profesjonelle aktører hører imidlertid til sfæren vare – marked. Denne sfæren er formell og anonymisert. Her hevder Døving at det relasjonell perspektivet ikke er til stede (ibid:72). Grunneierne solgte krepsen til oppkjøper, men hvem som ellers endte opp med krepsen til slutt, var dem helt uvedkommende. Forholdet til krepsen endret seg altså etter hvilken sfære den ble plassert inn i. I privatsfæren var det vesentlig for grunneier å ha kontroll med hvem som var mottaker. Det var presentasjonen og ikke prisen som var tema. I markedssfæren er dette snudd på hodet. Det er helt uvesentlig for grunneier hvem som skal spise krepsen sammen med hvem. Prisen er viktigst, ikke presentasjonen. Det var imidlertid ikke uvesentlig hvordan kontakten med markedet ble administrert og praktisert.

For å unngå direkte kontakt mellom grunneierne og privatmarkedet ble oppkjøperen en form for rituell praksis som opprettholdt orden i denne spesielle situasjonen. Han ble en strategisk skillevegg mellom de som solgte og de som kjøpte og han bidro dermed til å holde forholdene og gruppene atskilt. I lokalavisen var det stadig bilder av- og fortellinger om Hellerud som

reiste rundt og kjøpte opp kreps. Dette var forestillinger der rollene kom tydelig fram. Budskapet i disse fortellingene var at oppkjøperen handlet med grunneier, kundene handlet med oppkjøper. Slik ble også de sosiale normene synelige. Det er liten tvil om at aktiviteten og prosessen med og rundt oppkjøper hadde strategiske hensikter. For grunneierne var det bekvemt å opprettholde distanse til eventuelle kunder. Dette sikret anonymitet, samtidig som de ved hjelp av oppkjøper kunne holde kontroll med folks oppfattelse av krepsen som eksklusiv og kostbar.

## Konklusjon

Da kommunene Aurskog, Høland og Setskog slo seg sammen i 1966, ble krepsen motivet på kommunevåpenet. Krepsen visualiserte samhörighet og forening, men selv om krepsen fantes i vann og vassdrag over hele kommunen var den ikke tilgjengelig for alle innbyggerne. For grunneierne sto krepsen for råderett og eierskap. Andre, som ikke var grunneiere, kunne også assosiere krepsen med dette, men da som noe de sto utenfor.



Krepsefisket er avviklet. Ikke fordi grunneierne forholder seg likegyldige til det, men fordi krepsen er utryddet fra elver og vann. I denne oppgaven har jeg tatt for meg hele prosessen fra planlegging og forberedelser til salg og servering. Det var nettopp denne sammenhengen som var viktig og vesentlig for grunneierne. Ved å eie krepsegrunn kunne rollen som grunneier utøves og demonstreres. Mitt tidsperspektiv er 1960 årene. En tid full av sosiale og strukturelle endringer. Dette kom menneskene på Østlandet tydelig til å merke.

Primærnæringene fikk mindre betydning, industri- og tertiærnæringen ble viktig for folk. Det var innenfor disse næringene mange fra landsbygda fikk arbeid og tjente penger. Inntektene økte og det samme gjorde kjøpekraften. I denne konteksten, hvor landbruket mistet noe av sin dominerende rolle, de sosiale forskjellene ble jevnet ut og forbrukersamfunnet vokste fram, ble krepsefisket intensivert. Økt aktivitet på krepselandet markerte verdien ved det å eie grunn, komme fra et bruk og forvalte en ressurs.

Ritualene knyttet til krepsinga strukturerte fangsten, bekreftet og befestet sosiale relasjoner, roller og identitet. Ved å sosialisere barna inn i dette kunne grunneierne videreføre ritualene, samtidig som ungene fikk forståelse for forvaltningen av en attraktiv og eksklusiv råvare. Krepsinga var forbeholdt dem med rettigheter og posisjoner. Dette hadde grunneierne

opnådd gjennom slektskap og arv. Som eiere bestemte de hvem som skulle få delta i fangsten og på festen. Det var bare de med riktige relasjoner til grunneierne som fikk være med. Disse vennene og slektingene var valgt ut fordi de ble satt pris på og sto eierne nær. Slik ble det skapt en slekt som var krepsingen verdig. De som sto grunneierne nær hadde en plass i fellesskapet. Invitasjonen til krepselag og å kunne spise så mye kreps man orket, ga klare signaler til gjestene om deres status som venner og familiemedlemmer. På krepselaget kunne gjestene oppføre seg annerledes enn ellers, de kunne spise med fingrene, slurpe og suge i seg maten. Festen forente deltakerne i en følelse av likhet og frihet. Krepselaget var del av en prosess, og skulle avvikles mens krepsinga pågikk. Dette var en fest som viste hvilke enorme ressurser grunneierne rådde over. Presentasjonen av krepsen var viktig, fordi det også var framvisning av grunneierretten. Dermed var det grunneierretten som var det sentrale på krepselaget. Et krepselag tatt ut av denne konteksten mistet verdi for rettighetshaverne. Sammen med krepsen forsvant også krepselagene. Kjøpt kreps hadde ikke lenger den riktige symbolverdien.

Tjuvkrepsing var et utbredt fenomen. Tjuvkrepsere opponerte mot samfunnsstrukturen og dermed fikk de fram paradoksene i situasjonen. Grunneierne strebet etter orden og kontroll i forhold til rettigheter og hierarkier. Tjuvkrepsere utfordret og underminerte den. Det lå "noe" bak som kom til overflaten disse dagene i august. Tjuvkrepsingen var en protest mot grunneierretten og en reaksjon på de historiske forholdene. Grunneierne markerte eiendomsgrensene ved å annonsere i avisa, holde krepslandet under oppsyn og anmelde tjuvkrepsere. Disse var både sambygdinge og andre Østlendinger. Omtalen av de lokale tjuvkrepsere dysses ned, isteden framstår "lørenskoginger" som de aller verste til å kreps ulovlig. Mediene framstilte innbyggerne i Lørenskog som en gruppe som ikke ville innordne seg i samfunnet. Lørenskog ble et bilde på det uetterrettelige, utrygge og uforutsigbare, med en livsstil i sterkt kontrast til det tradisjonelle bygdesamfunnet. Merkelappen "tjuvkrepsere" ble knyttet til en gruppe mennesker som skilte seg ut og var stigmatisert. Slik ble alle tjuvkrepsere "Lørenskoginger".

Grunneierne i Aurskog solgte kreps både til forretninger, restauranter og oppkjøpere, men de handlet ikke direkte med privatpersoner. Slik ble krepsens og krepsrettens verdi mindre synlig. Salg av kreps var inntekter utenfor den ordinære økonomien, og ofte lommepenger til barna. Disse inntektene gjorde det mulig å unne seg noen fornøyer og å kjøpe seg litt ekstra – ting som var nye moderne.

## Sammendrag

Fram til slutten av 1970 tallet foregikk det aktivt krepsefiske i Aurskog. Krepseren vandret i vann og vassdrag. Det var likevel bare de eiendommene med grense til elver og vann som hadde rett til å krepse. Gjennom odel og arv fikk eierne mulighet til å høste og forvalte en ressurs. Dette ga ansvar, men det ga også mulighet til å vise makt og myndighet. Grunneierne benyttet krepseretten til å inkludere og ekskludere. Familie og venner som hadde nære relasjoner til grunneier ble invitert med, andre ble holdt utenfor. Oppgaven tar for seg 1960-årene. Landbruket var inne i store omstruktureringer, forbrukersamfunnet inntok landsbygda og ungdom hadde fått en ny, selvstendig identitet. I denne konteksten skjer det en intensivering av krepsefisket. Det får økt betydning både sosialt og som inntektskilde.

Krepsering startet hvert år kl. 2400 natten til 7. august. Det markerte overgangen mellom sommer og høst, og skapte dermed variasjon og vendepunkt i årsløpet og rytme i tilværelsen. Grunneierne forholdt seg forskjellig til krepsefisket. Noen krepset bare for eget bruk, mens andre gjennomførte to typer krepsefiske: ett kommersielt og ett for å samle og involvere familien. Krepserlaget var en stor begivenhet for de inkluderte. Unge og gamle festet sammen og spiste så mye de orket. Midt på bordet sto store fat med kreps, og dette var samtidig en presentasjon av krepseretten. Den måten krepseringen og krepserlaget foregikk på, bekreftet og befestet grunneierretten og synliggjorde relasjoner og hierarkier.

Tjuvkrepsering var et utbredt fenomen. Den utfordret og opponerte mot grunneierretten. De fleste grunneiere hadde flere strategier for å hindre tjuvkrepsering: alt fra aktivt og væpnet tilsyn til mer moderat oppsyn med eget land. Det var tjuvkrepserere fra Aurskog så vel som andre kommuner på Østlandet, men den generelle oppfatningen er at folk fra Lørenskog tjuvkrepset mest. Årsaken til disse forestillingene henger blant annet sammen med historiske og kulturelle forhold. Tjuvkrepsereren hadde narrens rolle. Han ”pekte nese” til grunneierne og harselerte med den retten de hadde. Ved å neglisjere forbudet, latterliggjorde han de mektige og litt pompøse grunneierne som fløy med børser og lykter.

Mange grunneiere ville selge kreps og var derfor aktive i markedet, men de handlet ikke med privatpersoner. Sambygdingene som ville skaffe seg kreps, måtte henvende seg til en oppkjøper. Oppkjøperen spilte en aktiv rolle som handelspartner i denne tiden.



## Litteraturliste

- Aars, Ferdinand i *Jakt og Fiske i Norge* 1961: "Kreps", Bedriftshistorisk institutt og forlag
- Almås, Reidar 2002: *Norges Landbrukshistorie IV, 1920 – 2000*, Samlaget
- Alsmark, Gunnar (red) 1997: *Skjorta eller själ?*, Studentlitteratur, Lund
- Alsvik, Ola 1998: *Historien om Lørenskog, Myter og mennesker*, Joh. Nordahls Trykkeri
- Avdem, Anna Jorunn 2001: *Husmorparadiset*, Samlaget
- Avdem, Anna Jorunn og Kari Melby 1985: *Oppe først og sist i seng*, Universitetsforlaget
- Bech, Christian og Lars Grue (red.) 1984: *Å, lykkelige ungdomstid?*, Oslo
- Bell, Catherine 1992: *Ritual Theory Ritual Practice*, New York : Oxford University Press
- Borgen, Johan 1956: *De mørke kilder*, Oslo
- Bringeus, Nils-Arvid 1990: *Människan som kulturvarelse*, Carlssons
- Brottveit, Åsmund og Olaf Aagedal 1999: *Jakta på elgjakkulturen*, Abstrakt forlag
- Christensen, Arne Lie 2002: *Det norske landskapet*, Pax
- Daugstad, Gunnlaug 1999: *Til odel og eige? Slektskap, jord og arv på gardsbruk i ei vestnorsk bygd*
- Døving, Runar 2002: *Mat som totalt sosialt fenomen*, Bergen
- Ehn, Billy og Orvar Löfgren 1982: *Kulturanalys. Ett etnologisk perspektiv*, Gleerups
- Ehn, Billy og Orvar Löfgren 1996: *Vardagslivets etnologi*, Natur och kultur
- Ekman, Ann-Kristin i Hjort, Anders (red) *Svenska Livsstilar* 1983: "Det ä för jaktens skull vi jagar och inte för köttets", Liber
- Eriksen, Anne 1999: *Historie, minne og myte*, Pax
- Eriksen, Sidsel: *En kultursosiologisk studie av matvaner blant bønder*
- Fink, Hans og Hans Hauge 1991: *Identiteter i forandring*, Aarhus
- Fossen, Asbjørn 1991: *Småkårsfolk i ei Romeriksbygd*, PDC Printing
- Frykman, Jonas, Orvar Löfgren (red) 1991: *Svenska vanor och ovanor*, Natur och kultur

Frykman, Jonas i Bringeus, Nils-Arvid och Göran Rosander 1978: *Kulturell kommunikation*. Föreläsning och diskussionsinlägg vid 21:a Nordiska etnologikongressen i Hemse, Gotland 12-15 juni.

Furre, Berge 1991: *Vårt Hundreår*, Det Norske Samlaget

Garnert, Jan 1993: *Anden i lampan*, Carlssons

Gennep, Arnold van 1999: *Rites de passage. Övergångsriter*, Pax

Gjerdåker, Brynjulv 2002: *Norges landbrukshistorie 1814-1920*, Samlaget

Gullestad, Marianne 1993: *Kultur og hverdagsliv*, Universitetsforlaget

Heyerdal, Anders 1882: *Urskogs beskrivelse*

Hjort, Anders 1983: *Svenska Livsstilar*, Liber

Hodne, Bjarne og Sølvi Sogner (red.) 1984 *Barn av sin tid, Fra norske barns historie*, Universitetsforlaget

Howell, Signe og Marit Melhuus (red.) 2001: *Blod - tykkere enn vann? : betydninger av slektskap i Norge*, Fagbokforlaget

Hvarfner, Harald 1952: *Kräftfongst i Sjuhäradsbygden*, Stockholm

Kaldal, Ingar 2003: *Historisk forskning, forståing og forteljing*, Samlaget

Kjelstadli, Knut 2000: *Fortida er ikke hva den engang var*, Universitetsforlaget

Klein, Barbro (red.) 1995: *Gatan är vår! Ritualer på offentliga platser*, Carlsson

Asbjørn Klepp 1988 "Fra muntlig kommunikasjon til tekst - kildemessige særtrekk ved intervjumaterialet" i *Norveg* ss 31-40

Leach, Edmund 1983: *Culture & communication, the logic which symbols are connected* Cambridge University Press

Lien, Marianne E 1987: *Fra Boknafesk til pizza*

Lillevold, Eyvind 1968: i *Bygdebok for Aurskog og Blaker*, Bind 3: "Bygdens Historie"

Lindgren, Astrid: *Emil i Lønneberget*

Löfgren, Orver 1977: *Land och stad*, Liber Läromedel

- Mauss 1954: *The gift, Forms and Functions of Exchange in Archaic Societies*, Cohen and West
- Mauss 1995: *Gaven. Utsvekslingens form og årsak i arkaiske samfunn*, Cappelen
- Meinhof, Ulriche 2002: *I Living (with) Borders*, Ashgate Publishing Ltd
- Moore, Sally F & Barbara G. Myerhoff (ed) 1977: *Secular Ritual*, Van Gorcum
- Montanari, Massimo 1994: *The culture off food*, Oxford
- Myrstad, Anne 1999 "Bygda, elgen og jakta". I Brottveit, Ånund og Olaf Aagedal 1999: *Jakta på elgjaktkulturen*, Abstrakt forlag
- Nilssen, Per Erik 2002: *Der skogen suser milevid*
- Nordby, Guro 1992: *Ungdomstid i Notodden*
- Norges Kulturhistorie, bind 4 1980: *Det gjenfødte Norge*, Oslo
- Pedersen, Ragnar 1996 "Smørformer – en diskusjon om å analysere kulturell kompleksitet". *Dugnad*, 2-1996 ss 3-29
- Refsum, Helge 1953 "Om kreps og krepsing". I *Naturen, illustrert tidsskrift for populær naturvitenskap*
- Reiakvam, Oddlaug 1993 "Det store hamskiftet i etnosamfunnet – eller Kven eig kulturanalysen?" *Dugnad*, 2/3-1993 ss 65-75
- Ritvo, Harriet 1987: *Animal Estate*, Harvard University Press
- Rothfels, Nigel 2002: *Savages and Beasts*, The Johns Hopkins Univeristy Press
- Rysstad, Sigurd og Odd Gåsdal 1999 "Jaktform og jaktdeltakelse – På sporet etter drivjakkulturens rasjonale". I Brottveit Ånund og Olaf Aagedal 1999: *Jakta på elgjaktkulturen*, Abstrakt forlag
- Salomonsson, Anders 1991 "Svensken och kräftorna". I Frykman Jonas og Orvar Løfgrens *Svenska vanor och ovanor*, Natur och kultur
- Scholliers, Peter 2001: *Food, drink and identity*, Oxford
- Slettan, Dagfinn i Hodne, Bjarne og Sølvi Sogner (red.) 1984: *Barn av sin tid, Fra norske barns historie*, Universitetsforlaget
- Slettan, Dagfinn 1994: *Minner og kulturhistorie teoretiske perspektiver*, Historisk institutt Universitetet i Trondheim
- Howell, Signe og Marit Melhuus (red.) 2001: *Blod - tykkere enn vann? : betydninger av slektskap i Norge*, Fagbokforlaget

Sogner, Sølvi (red.) 2003: *I gode eller vonde dagar*, Samlaget

Stang, Cæcilie 2004: *Rettigheter i utmark – i historisk perspektiv*, Landbruksforlaget

Taugbøl, Trond og Heidi Eriksen 1991: ”Krepsefiske i Norge”

Telste, Kari 2000: ”Et kulturfaglig sideblikk på hovedtendenser i internasjonal debatt om kulturhistorisk forskning fra 1980-årene til i dag”. I *Norveg- 2/2000*

Turner, Victor 1997: *The Ritual Process, Structure and Anti-Structure*, Aldine de Gruyter

Turner, Victor 1982: *From Ritual to Theatre*, PAJ Publications

## Kilder

### Indre Akershus Blad. Følgende utgaver er gjennomgått

#### 1960

Lørdag 6. august  
Lørdag 6. august :3  
Tirsdag 9. august :1  
Lørdag 13. august

#### Relevante artikler for oppgaven

”Enhver skal fiske fra sitt land”  
”Krepsen var mett. Dårlige fangster første natta”

#### 1962

Torsdag 9. august :1

#### Relevante artikler for oppgaven

”Krepsen er lei været, og hvem er ikke det”?

#### 1963

Tirsdag 6. august  
Torsdag 8. august :1

#### Relevante artikler for oppgaven

”Kampen om krepsen fikk en god start i går natt” og  
”Ekstra fin krepsenatt”

Lørdag 10. august  
Torsdag 15. august  
Lørdag 17. august  
Torsdag 29. august  
Lørdag 31. august:

#### 1964

Torsdag 6. august : 2  
Torsdag 6. august :6  
Lørdag 8. august :1

#### Relevante artikler for oppgaven

”Så var det krepsen igjen”  
Annonse: ”Krepsing og fising fra våre eiendommer er absolutt forbudt for uvedkommende. Overtredelse vil bli anmeldt”.  
”Krepsen er noe løs i skallet, har skiftet seint på grunn av kald sommer. Bra fangst i sjøene, mindre i elvene”  
”Villmink i krepseteinene på Bjørkelangen”

#### 1965

Tirsdag 10. august : 1  
Lørdag 28. august

#### Relevante artikler for oppgaven

”Atskillig mindre kreps i år”  
”Ulovlig krepsefiske i Aurskog”

#### 1966

Lørdag 6. august : 2  
Tirsdag 9. august : 2  
Torsdag 18. august : 1

#### Relevante artikler for oppgaven

”Svensk krepseutstyr må ikke bli brukt i norske vassdrag”

#### 1968

Tirsdag 6. august : 1  
Torsdag 8. august  
Tirsdag 13. august

#### Relevante artikler for oppgaven

”Det ligger an til et godt krepsebett i år”

**Aschoug og Gyldendals store 1-binds leksikon, 2002**

**Aurskog-Høland jeger og fiskerforening, 08.12.04: Jan Monsen**

**Bygdebok for Aurskog og Blaker, bind 3, 1968**

Eyvind Lillevold: "Bygdens Historie" side 9 – 511

**Ord og Sed 107 Kreps**

Alle som har kjennskap til krepsens biologi, fangst, avsetning og tilberedning er anmodet om å sende inn opplysninger.

- Svar fra Langsæther 28.05.1944 (side 1 – 3)
- Svar fra Baastad 24.06.1944

**Figurer – bilder**

FIGUR 1	KREPSING MED FLATHÅV (FOTO PER ERIK NILSEN).....	32
FIGUR 2	KLARGJØRING AV FANGSTREDSKAP (FOTO: PER ERIK NILSEN) .....	33
FIGUR 3	KREPSELAG VED VANNKANTEN (FOTO: PER ERIK NILSEN) .....	33
FIGUR 4	ARTHUR HELLERUD KJØPER OPP KREPS (FOTO FRA <i>INDRE</i> 9. AUGUST 1962).....	89

Vedlegg

**Intervjuguide for Masteroppgave: ”Man stikker bare hånden ned i vannet og griper dem over ryggen, en etter en og putter dem i en sekk”.**

Om rettigheter til å fange kreps, om tilberedning, konsumering og salg av kreps i Aurskog på 1960 tallet.

Det er begrenset skriftlig materiale om dette tema, derfor var informanter de viktigste kildene.. Jeg var interessert i opplysninger om ulike forhold rundt retten til å krepse. I grove trekk dreide intervjuene seg om disse spørsmålene:

- Hvor viktig var grunneierretten når det gjaldt krepsing:
- Hvilke utfordringer lå det i å forvalte grunneierretten: ble du f.eks utsatt for tjuvkrepsing
- Tjuvkrepsing: hvor utbredt var det, var det innenbygds- /utenbygds folk, hvilke reaksjoner skapte det hos deg og i lokalmiljøet, kontaktet du lensmann, sanksjoner
- Hvem deltok i krepsinga: krepset kun selv, eller var det andre i familien som krepset, var det med folk utenfra (venner og bekjente)
- Var det kjønnsavhengig hvem som krepset: gutter/menn, kvinner/jenter
- Økonomi, salg og omsetning: solgte du/dere, hvem solgte du/dere til, hvordan var fortjenesten, beholdt krepsen fortjenesten selv
- Tilberedning: hvordan ble krepsen tilberedt og servert
- Krepsetaget: hvem deltok, hvor ble det holdt, hva inneholdt det